DIJALOG ISLAMSKIH I EVROPSKIH UČENJAKA

Sarajevo, 1979.

Dijalog islamskih i
evropskih učenjaka

S arapskog preveo:

dr Ahmed Smajlović

Izdavač:

Starješinstvo Islamske zajednice
u SR Bosni i Hercegovini — Sarajevo

Za izdavača:

Abdurahman Hukić

Tiraž:

5.000 primjeraka

Štampa:

NIŠRO »Oslobođenje«, Sarajevo

Za štampariju:
Petar Skert, graf. inž.

DIJALOG
ISLAMSKIH I EVROPSKIH UČENJAKA

SARAJEVO, 1979.

UVODNA RIJEČ

Objavljujući dijaloge islamskih i evropskih pravnika o islamskom pravu i čovjekovim pravima u islamu, održane u Rijadu, Parizu, Vatikanu, Ženevi i Strasburgu, pruža se prilika kako imamima tako i drugima, da se neposredno upoznaju sa najvažnijim shvatanjima islamskih i kršćanskih učenjaka o nekim pitanjima koja su najuže vezana za islam i čovjekova prava u njemu.

Nakon ovih dijaloga došlo je do nekoliko značajnih naučnih susreta između islamskih i kršćanskih učenjaka u Španiji, Tunisu i Libiji. Međutim, ono što treba priznati jeste da dijalozi koje sada objavljujemo predstavljaju otvaranje vrata za sve navedene susrete koji su imali za cilj bliže upoznavanje razvoja, shvatanja, tendencija i suočavanja vjerskih teoretičara sa savremenim kretanjima u islamskom i kršćanskom svijetu. To su svakako naučni momenti koji će pružiti orijentologiji, kao nauci, nove impulse u proučavanju, jer ako je ona dosad i mogla tu i tamo da luta, danas joj se na ovaj, i njemu sličan način, trasiraju prave staze ka upoznavanju jednog duha, tradicije, misli, kulture i uma.

Sigurno je da će objavljivanje ovih dijaloga doprinijeti većem razumijevanju i boljem upoznavanju ljudi, shvatanja,

nada, gledanja vjera i želja, što će predstavljati značajan doprinos zbližavanja među ljudima savremenog svijeta.

Izloženim pitanjima treba ovdje prići objektivno i ljudski, jer je samo tako moguće biti na određenoj spoznajnoj razini koja je potrebna za praćenje složenih i širih rasprava koje moraju sadržavati tolerantnost, fleksibilnost i razumnost.

Izneseno mišljenje pripada danas međunarodnoj dokumentaciji čije je objavljivanje doprinijelo boljem upoznavanju, većem razumijevanju, češćem dogovaranju i bližem shvatanju određenih prilaza iznesenim pitanjima koje tretira savremeni svijet.

Čini nam se da ovdje možemo, s punim pravom, zaključiti da ovi dijalozi, kao i oni koji su uslijedili poslije njih, predstavljaju nove korake u zbližavanju dvaju svjetova i njihovih mislilaca, što samo po sebi predstavlja značajan doprinos većem razumijevanju u svijetu, a što svakako nije mala stvar za naše doba.

DIJALOG U RIJADU

22—25. MARTA 1972.

ŠERIATSKO ZAKONODAVSTVO I NJEGOVA PRIMJENA

UČESNICI DIJALOGA

Udovoljavajući želji koju su izrazili neki pravnici i mislioci iz Evrope putem saudijske ambasade u Parizu da se sastanu sa učenjacima Saudijske Arabije, radi produbljivanja svog saznanja o čovjekovim pravima u islamu, Ministarstvo pravde Saudijske Arabije organizovalo je u tu svrhu, pod rukovodstvom ministra pravde g. Muhameda El-Harekana, tri dijaloga održana u Rijadu od srijede 7. do 10. safera, odnosno 22. do 25. marta 1972. godine.

Naučnu stranu Saudijske Arabije u ovom dijalogu predstavljali su:

— g. Muhamed Harekan, ministar pravde — šef delegacije;

— g. Rašid b. Hunejn, zamjenik u Ministarstvu pravde i jedan od vodećih učenjaka;

— g. Omer Murtak, zamjenik u Ministarstvu pravde, također jedan od vodećih učenjaka;

— g. Muhamed Džubajr, predsjednik Vrhovnog savjeta u Ministarstvu pravde;

— g. Abdul Aziz Munsad, generalni direktor vjerskih škola u Rijadu;

— g. Muhamed Mubarek, profesor Pravnog fakulteta u Mekki;

— dr Munir Adžlani, savjetnik u Ministarstvu obrazovanja u Rijadu;

— dr Maruf Davalibi, poznati učenjak Saudijske Arabije.

Naučnu stranu evropskih pravnika u ovom dijalogu predstavljali su:

— g. San Mak Brajd, profesor Dablinskog univerziteta, bivši ministar spoljnih poslova Irske, bivši predsjednik Ujedinjenog vijeća Evrope i bivši generalni sekretar Međunarodne pravne komisije;

— Prof. g. Karel Vasak, profesor općeg prava na Bazansonskom univerzitetu u Francuskoj, direktor Sekcije za ljudska prava u Evropskom vijeću i direktor Međunarodne revije za ljudska prava;

— orijentalista g. Anri Laust, profesor Koledža d'Frans u Parizu i prof. islamologije i islamske kulture;

— profesor g. Žan Odžul, generalni sekretar Društva saudijsko-francuskog prijateljstva, jedan od čuvenih advokata Apelacionog suda u Parizu i inicijator održavanja ovog dijaloga.

Evropska delegacija stigla je u pratnji dra Midhata Šejh El-Erda, ambasadora Saudijske Arabaje u Parizu, koji je po-

jačao delegaciju sa prof. Esadom Mehasinom i prof. dr Enverom Hatemom, kao i prof. Enverom Irfanom, prevodiocem saudijske ambasade u Parizu.

Dijalog je otvorio g. Muhamed Harekan, ministar pravde Saudijske Arabije pozdravljajući goste. U dužem referatu govorio je o principima islama, zaštiti ljudskih prava i njihovom obezbjeđenju na svim poljima. Citirao je nekoliko primjera, potvrdio ih kur-anskim ajetima, Muhamed a. s. hadisima i istorijskim činjenicama koje oni potvrđuju. Ukazao je i na notu koju je Ministarstvo inostranih poslova Saudijske Arabije uputilo međunarodnim institucijama, i notu koju je Ministarstvo pravde Saudijske Arabije podijelilo evropskoj delegaciji, prevedenu na francuski jezik i završio izlaganje ričima:

»Islamsko učenje je bogatije od Povelje prava čovjeka, obuhvatnije i trajnije, jer mu je izvor Božanski«.

Odgovorio je šef evropske delegacije g. Mak Brajd, a zatim su članovi pomenute delegacije zaredom postavljali pitanja, a članovi saudijske delegacije odgovarali.

OSNOVNA PITANJA O ISLAMSKOM PRAVU

Gosti Saudijske Arabije, kao istaknuti pravnici i mislioci Evrope, iznijeli su nekoliko osnovnih pitanja iz oblasti islamskog prava na svom prvom sastanku sa saudijskom naučnom delegacijom i izrazili veliko interesovanja za ta pitanja radi čega su i došli u Saudijsku Arabiju, želeći da prošire svoja saznanja o ljudskim pravima u islamu. Istakli su da ne bi bilo nikakve koristi od njihovog sastanka sa islamskim učenjacima Saudijske Arabije, ako ne bi otvoreno tražili objašnjenja za ta pitanja, priznajući da su ona vrlo osjetljiva, ali da im nije cilj kritikovati, niti izazvati, naglasivši: »Korisno je za islamske učenjake da čuju ta pitanja od nas i da o njima međusobno razmisle. Mogu da nam i ne odgovore odmah, jer je vrijeme u razvoju a ideje slijede razvoj, a možda je i razvoj imao svog uticaja među samim učenjacima, koji, logično, stvara oprečna gledanja«. Potom su gosti svojom učtivom otvorenošću rezimirali sva pitanja koja su željeli postaviti i to:

Prvo — tvrđenje islamskih učenjaka da se njihov Ustav i zakoni u građanskom, krivičnom i prodičnom pravu oslanjaju isključivo na Kur'an onakav kakav je objavljen prije četrnaest stoljeća. Po našem mišljenju, rekli su, to je pitanje koje zaslužuje posebno proučavanja, jer je život u razvoju sa vremenom, pa nam se čini da nije u interesu ni samog islama da gradi svoj cjelokupni sistem na Kur'anu, jer to može štetiti samom Kur'anu i njegovom usaglašavanju sa razvojem života i različitim okolnostima;

drugo — problem kazni i kažnjavanja;

treće — problem žene;

četvrto — problem sindikalnih organizacija;

peto — pitanje o uzroku nepostojanja državnog ustava i pored toga što je Kralj izjavio 1962. godine, kada je bio predsjednik Vlade, da će proglasiti Ustav, kao što je to bilo objavljeno u jednoj od brošura koja je sadržavala ministarsku deklaraciju Vlade, a koju smo pročitali među materijalima koji su nam podijeljeni;

šesto — na kraju je i pitanje o vanrednim sudovima koje uspostavljaju neke države radi zaštite svoje bezbjednosti: da li u Saudijskoj Arabiji postoje takvi sudovi kojima se suprotstavljaju učenjaci i pravnici u cijelom svijetu?

Saudijska naučna delegacija je odmah, na istom sastanku opširno odgovorila na sva pitanja kao i na slijedeća dva sastanka, na kojima je evropska naučna delegacija željela da sazna nešto više o tome. Gosti su bili neobično zadovoljni s objašnjenjima koja su čuli. Tražili su brisanje nekih tačaka iz programa svoje posjete Saudijskoj Arabiji, kako bi se mogli što bolje upoznati sa značajnim objašnjenjima. Istovremeno, izrazili su i želju da im se odgovori rezimirano napišu, kako bi u svojim rukama imali pisani dokumenat, koji će im pomoći da se na njega obrate radi objašnjenja navedenih pitanja onima koji ne poznaju islam, ili onima koji ga napadaju.

Saudijska naučna delegacija počela je svoje odgovore zahvalivši se evropskim učenjacima na otvorenosti i podržala ih je u izjavi da ne bi bilo nikakve koristi od sastanka, ako gosti ne bi postavili sva pitanja koja su za njih interesantna i zaslužuju istraživanje.

Otvorenost u iznošenju osjetljivih pitanja ne treba da izaziva nikakvu neprijatnost, a njihovo isticanje ne provocira islamske učenjake već, kako će se i sami uvjeriti, nailazi na otvorena srca za sva pitanja i probleme. Islamski učenjaci su za otvorenosti i poštuju je, a to nije samo njihova misao, već i kur-anska, koja ih obavezuje na širokogrudnost prema svakome ko s njima raspravlja, nalažući im: »Govorite ljudima lijepo« i dalje: »Pozivajte na Božiji put razumno i lijepo«, »Raspravljajte sa pripadnicima drugih vjera ljepše nego oni«. Is-

lamski učenjaci smatraju da nema nikakve potrebe za odgađanjem odgovora, jer da nemaju potrebe za proučavanjem pitanja i usaglašavanjem mišljenja, te se ne ustručavaju da odmah odgovore na postavljena pitanja.

Jedan od članova saudijske delegacije zatražio je od šefa svoje delegacije da mu dozvoli da uzme riječ. On je rekao: »S obzirom da sam nekoliko godina živio u Evropi i bio u neposrednom kontaktu sa njenim pravnicima i da poznajem dalekosežnost problema koji su ovdje izneseni, smatrao sam za potrebno da ja počnem sa odgovorom, a vi ćete se uvjeriti da su moje kolege učeniji, eruditniji, širokogrudniji i svestraniji od mene«.

Zatim je nastavio: »Molim goste da mi dozvole da slušaocima objasnim prvo osnovno pitanje koje su gosti postavili, a odnosi se na oslanjanje muslimana, u svim vremenskim zakonima, na Kur-an, smatrajući da to može biti štetno i za sam Kur-an. Ja ću to nastojati objasniti. A da bi odgovor bio jasniji, molim vas da se ne osjećate nelagodno zbog otvorenosti moga objašnjenja ma koliko ono bilo daleko od vaših shvatanja, jer smo se već zahvalili na otvorenosti, otvorili svoja srca, a zahvalićemo se, također, i na slaganju ili neslaganju sa objašnjenjem bez i najmanjeg ustručavanja.

Nastavljajući izlaganje rekao je: »Učestvovao sam na Simpoziju islamskog prava održanom pod pokroviteljstvom francuske Vlade u Parizu 1951. godine, u prisustvu pravnika sa univerziteta cijelog svijeta. Neki su od njih istakli ovo pitanje: »Nemoguće je da vjera ima svoju svetost, osim ako ne ostane kod svojih sljedbenika onakva kakva je objavljena, bez promjena i razvoja, bez obzira na vrijeme u kojem se pojavila, jer u suprotnom gubi svoju vrijednost i svoju svetost«.

Nadovezujući se na to, sveta knjiga, bilo koje vjere, bit će statična, jer kako će se na nju nadograđivati pravo koje se razvija sa razvojem vremena. Trebamo i sami priznati da vjersko pravo stiče svojstvo statičnosti, jer ono što se nadograđuje na statično i samo je stagnantno, a to je ono čega se upravo treba bojati za muslimane, s obzirom da zasnivaju svoje pravo na svetoj knjizi, Kur-anu, koji se ne može izmijeniti, niti mijenjati, iako se život mijenja i razvija. Zato je moguć-

no reći ono isto što je ovdje rekla i sama delegacija: da to šteti Kur-anu.

Ovdje je saudijski govornih upitao za mišljenja šefa evropske delegacije da li se slažu sa objašnjenjem njegova mišljenja koje je ukratko iznio, i zamolio ga da se ne ustegne od saglasnosti ako su njegove riječi dobro shvaćene, jer da svi poštuju njegovo mišljenje otvorenost. Šef evropske delegacije odgovorio je potvrdno.

KUR'ANSKO POIMANJE VJERE

Zatim je član saudijske delegacije nastavio svoje izlaganje:

»Oslanjajući se na to, molim goste pravnike, da mi dozvole mali uvod prije nego što opširno odgovorim na postavljeno pitanje. Ujedno ih molim da budu širokogrudni za sve što čuju u ovom uvodu koji je, na ovom mjestu, nužan. Reći ću otvoreno da sa uvodom ne želim nikoga i ništa kritikovati. To je, naprosto, istina, koju je nužno spomenuti, kako bi polazna tačka za sve odgovore na postavljena pitanja bila jasna«.

»Ovo nam je pitanje postavljeno i na Univerzitetu u Parizu. Rekao sam otvoreno onima koji su ga postavili, da bi se dao odgovor, prije svega, potrebno je znati osnovno razilaženje među nama o shvatanju vjere. Tražio sam tada da se donese tom Velike francuske enciklopedije nauke, književnosti i umjetnosti, koji sadrži izraz »religion« — religija. (La Grande Encyclopedie des Sciences, des Lettres et das Arts, articles: Religion). Onda sam pročitao ono što su učenjaci rekli o religiji nakon što su sabrali stotinu definicija pa odbacili devedeset i osam a ostavili samo dvije i to:

Prva: Vjera je način na koji čovjek ostvaruje svoju vezu sa višim silama«,

Druga: »Vjera je ono što obuhvata sva saznanja i svaku silu, koja naučno nisu dokazana«.

Islam se razilazi s vama u prvom shvatanju, jer ono zahvaća, u isto vrijeme, sve poznato što se odnosi na čovjekove odnose sa višim silama, kao i čovjekove odnose sa čovjekom.

Islam se razilazi s vama i u drugoj definiciji, jer Kur-an u tom pogledu, kaže: »Objašnjavamo znakove onima koji znaju«. Ponekad kaže »onima koji shvataju«, a ponekad »onima koji razmišljaju«.

Time se kaže da je vjera, po Kur-anu, ono što se slaže sa naukom, umom i razmišljanjem, te da niko ne može objašnjavati muslimanima vjeru osim učeni, razumni i misaoni ljudi. Zbog toga nema ničega čudnog ako muslimani insistiraju na potrebi da svoju zakonodavnost baziraju na Kur-anu koji opisuje vjeru onako kako smo to spomenuli. Tako neki islamski učenjaci smatraju, kao što je Ibn Kajjim el-Dževzije, jedan od islamskih pravnika: »Gdje god je korist, tu je i Božije pravo«. Ili, kao što kaže Ibni Akil, dopunjujući tu misao: »Iako o tome nije došla objava, niti je Božiji Poslanik nešto o tome rekao«.

»Islam, čije se zakonodavstvo slaže s naukom, umom i razmišljanjem, može da ide uporedo sa svim razvojnim procesima vremena i da, u svjetlu opće koristi, odgovori na svako pitanje ustavnih postavki građanskog i krivičnog zakonika kao i porodičnog prava za koja nemamo izričitog teksta.

RAZLIKA IZMEĐU PRINCIPA I ODREDBI

Nastavljajući svoje izlaganje član saudijske delegacije je rekao: »Nužno je da se u islamskom pravu pravi jasna razlika između općih principa koji se mijenjaju, slijedeći promjene općih interesa i vremenskog razvoja. Potrebno je naglasiti da se i opći principi i njihove pojedinosti slažu, kao što smo gore spomenuli, sa principima nauke, uma i razmišljanja.

Što se tiče općih principa, njih Kur-an sadrži u cijelosti. Stoga on i jeste, s ovog stanovišta, naš Ustav i naš osnovni zakon u islamskom pravu i na njemu izgrađujemo sve pojedine odredbe našeg prava, kao što je slučaj u sekularističkim zakonodavstvima gdje postoji ustav u temeljnim principima osnovnih prava koja se ne mijenjaju, a zatim postoje i pojedinačne zakonske odredbe na koje se primjenjuju opći ustavni principi.

Zbog toga, ono što je u Kur-anu od općih principa precizirano, ne može se mijenjati. Tako npr. Kur-an naređuje apsolutnu pravednost; osuđuje svaku diskriminaciju zbog vjere, nacije, boje kože, srodstva ili samog neprijateljstva. Presude se moraju pravedno donositi, makar to bilo i u korist neprijatelja, ili protiv rodbine. Prema tome, pravda ne poznaje nikakvu diskriminaciju ma kakva razlika bila između dviju strana u sporu, i ma ko bio zainteresovana strana. To znači da Kur-an, ni u kom slučaju, bez obzira na promjenu okolnosti i uzroka, ne prihvata da se obesnaži princip pravednosti u okviru kur-anskih postavki, te da se umjesto pravednosti primjeni princip nasilja.

Jedan od općih principa Kur-ana je, takođe, i proklamacija dostojanstva svih ljudi bez razlike na njihovo porijeklo ili položaj, osim po bogobojaznosti. Kur-an, isto tako, proklamuje da su svi ljudi jedna porodica, od jednog oca i jedne majke, da im je jedan Bog, da ih je Allah učinio različitim narodima i plemenima da se upoznaju i da sarađuju u svemu što je dobro za njih; da ne budu neprijatelji jedan drugom, da ne mrze jedan drugog; da ne čine jedan drugom nasilja. To znači da Kur-an ni u kom slučaju ne prihvata, bez obzira na promjenu okolnosti i uzroka, da poništi ovaj princip jedinstva ljudske porodice. On zagovara, na osnovu međusobnog upoznavanja, saradnju i ravnopravnost i niko ne može doći da umjesto spomenutog principa uspostavi nepravedni princip rasizma. Prema tome, kad kažemo da je naš ustavni sistem Kur-an, to je zato što su njegovi opći principi oni koji, po shvatanju nauke, uma i razmišljanja, ne dozvoljavaju promjenu niti alternaciju. Isto tako, kad kažem da je naše pravo, u svojim pojedinačnim odredbama građanskog, krivičnog i po-

rodičnog prava zasnovano na Kur-anu, to je zbog toga što je to u okvirima nauke, uma i razmišljanja i interesa.

Čak neke izričite pojedinačne odredbe ne mogu se shvatiti osim u okvirima granica općeg interesa, kao što je navedeno u Kur-anu o neprijateljima islama, kada je islam bio slab. Tada je bilo dozvoljeno, u cilju njihovog udobrovoljenja, da im se isplaćuju izdvojeni dijelovi od ukupljenog zekata. Ali, kad je islam ojačao u vrijeme Omer b. Hattabovo (drugog halife, poslije Božijeg poslanika) on obustavlja te doznake smatrajući da nastavljanje isplate njihovih dijelova, nakon što je islam ojačao, nema opravdanja sa stanovišta općeg interesa. Kur-anski tekst je ostao važeći, pa je njegova primjena, u ranijim okolnostima, nema sumnje, bila u općem interesu, a pošto su se okolnosti promijenile, obustavljena je primjena davanja, vodeći računa o općem interesu.«

Govornik je naveo druge primjene iz odluka Božijeg poslanika i rekao: »Kad kažem da je islamsko pravo, u svojim općim kur-anskim principima i primjenjujućim pojedinačnim odredbama, zakonodavstvo vječne humanističke pravde, to je zbog toga što se njegovi propisi slažu s naukom, zahtjevima progresa i osmišljavanjem i u svjetlu nesumnjivog općeg interesa. To je primjedba koju smo utvrdili još ranije o osnovnoj razlici u islamu, između kur-anskog i nemuslimanskog shvatanja vjere«.

KAZNE I KAŽNJAVANJE U ISLAMU

Zatim je saudijska delegacija prešla na drugu tačku: problem kažnjavanja i kazni u islamu. Ona je, o ovom piatnju, rekla slijedeće:

»Što se tiče kazni, one su: ili tekstualno precizirane, kao što su šeriatske kazne, ili diskrecione kazne koje su ostavljane sudiji da o njima odluči: šta predstavlja delikt za koji nije predviđena tekstualna kazna, ili prestup namjerno učinjen protiv bližnjeg. Kazna za ovu drugu kategoriju prestupa nije kur-anski tekstualna, kao što je slučaj u neislamskim kazne-

nim zakonodavstvima kojima izmiče veliki broj delikvenata od čijih zločina pati društvo, uz obrazloženje da zakon nije predvidio tu vrstu delikta. Što se tiče pomenute vrste delikta u islamskom pravu, krivac ne može izbjeći kazne koje mu pripadaju kad god se radi o nanošenju štete društvu i ljudima«.

Što se tiče prve vrste kazni, preciziranih islamskim tekstom, one obuhvataju pet vrsta:

a — delikt ubistva;

b — delikt krađe;

c — delikt preljube;

d — delikt optužbe za preljubu;

e — delikt povrede opće bezbjednosti.

SMRTNA KAZNA

Zatim je saudijska delegacija dodala da nema potrebe da govori o deliktu ubistva sa predomišljajem i da je kazna za njega smrtna, jer se oko nje mišljenja sekularističkih savremenih zakona razilaze: jedni su za smrtnu kaznu, kao što je slučaj u islamskom pravu, drugi su da se delikvent ne kazni smrtnom kaznom. Mi se ne ustručavamo da kažemo da islam predviđa smrtnu kaznu za ubistvo, jer je ova kazna najefikasnija, a posebno ako uzmemo u obzir brzinu procedure koja se manifestuje u jednostavnosti pravosudnog aparata i njegove dinamičnosti u islamu i onoga čime rezultira, u smislu društvenog mira i humanističkog života.

KAZNA ZA KRAĐU

Što se tiče delikta krađe i kazne amputiranja ruke u slučaju kada se ona nepobitno dokaže (da nije izvršena npr. zbog gladi) u tom slučaju slažem se s pravnicima u pogledu stro-

gosti kazne. Međutim, većina krađa u zapadnim zemljama su krađe s oružjem u ruci. Zbog toga su, u najviše slučajeva delikti krađe završeni ubistvom pokradenog. Zato se pitamo: zbog čega biti milostiv prema ruci kradljivca, a nemati milosti za glavu pokradenog?

Zatim je saudijska delegacija nastavila svoje izlaganje navodeći: »da je strogost kazne za krađu u islamu ta koja čuva ruku kradljivca od amputiranja, kao što čuva život pokradenog i obezbjeđuje svima sigurnost i mir. Kazna sječenja ruke kradljivca mora biti javna i to zbog egzemplarnosti«.

Ovdje je u diskusiju upao i doktor Davalibi govoreći: »Izjavljujem da je prošlo sedam godina otkako boravim u ovoj zemlji a nisam čuo niti vidio sječenje ruke zbog krađe. A to je zbog njene rijetkosti. Tako danas od ove kazne nije ostalo ništa drugo osim njene strogosti koja je sve učinila sigurnim i bezbjednim. Ona je sačuvala ruke i onih koji su skloni da ukradu, jer im sama strogost kazne onemogućava da počine ovaj delikt. Nekada u ovoj zemlji, kada je primjenjivan francuski kazneni zakon, u osmansko doba, hadžije nisu, na putu između dvaju svetih gradova, Medine i Mekke, mogle biti sigurne za svoj imetak i život, osim u slučajevima jake policijske zaštite. Ali, kada je vlast u zemlji preuzela Saudijska Arabija, i pošto je proglašeno kur-ansko zakonodavstvo, odmah je nestalo krađe i putnik je mogao od Zahrana, u Arapskom zalivu, do Džedde u Crvenom moru, kao i između dvaju svetih gradova, da putuje sam sa svojim privatnim kolima, da prolazi kroz pustinju i prelazi hiljadu i pet stotina kilometara bez ikakva straha za sebe ili svoju imovinu, makar imao milione dolara i makar bio stranac«.

Produžavajući svoje izlaganje saudijska delegacija je rekla da se državni novac ovdje, gdje se primjenjuje islamsko pravo, pri prevozu iz grada u grad, iz banke u banku, prevozi običnim kolima i bez ikakve pratnje ili zaštite, izuzev samog vozača kola. Ali, gospodo, odgovorite mi da li mogu vaše zemlje, na Zapadu, da prenesu neku novčanu vrijednost iz banke u drugu, u jednom od glavnih gradova, bez velike oružane straže i potrebnog broja blindiranih kola«?

Govornik je dalje dodao: »Samo u ovoj zemlji, gdje se primjenjuju propisi islamskog prava, mogao je ministar spoljnih

poslova SAD g. Rodžers i njegovi pratioci, za vrijeme posjete Saudijskoj Arabiji, da ostave svoja blindirana kola koja su vozili u specijalnom avionu, u zvaničnim posjetama obavljenim u preko deset dražva. Samo je ovdje, Saudijska Arabija, odbila prihvatanje prevoza ovih gostiju u njihovim oklopnim kolima. Sam g. Rodžers nije bio ni završio svoju posjetu, a već se oslobodio i počasne pratnje, koja obično prati goste iz stranih zemanja. I, odlazeći sam, bez pratnje, u kupovinu, rekao je: »Samo u ovoj zemlji čovjek osjeća sigurnost i suvišnost čuvara.«

Završavajući svoje izlaganje član saudijske delegacije rekao je o kazni sječenja ruke: »Poštovani gosti, — zar zajedno s nama, nakon izloženih činjenica ne osjećate sigurnost, mir i bezbjednost u ovoj zemlji za život i imetak i da nam je dužnost da se držimo propisa naše vjere o kažnjavaju ovih delikata, koji su skoro iščezli u ovoj zemlji. Naprotiv, čovjek ne može biti uopće tako siguran, ni za sebe ni za svoju imovinu ni u jednom civilizovanom velikom gradu u kojem vladaju sekularistički zakoni.

Još uvijek se živo sjećam prošlog ljeta, kada sam bio u Parizu, događaja oružanog napada na jedan od najvećih restorana u Parizu, blizu ulice Šanzelize i u prisustvu stotina gostiju, kada su zločinci, dok su svi gosti bili zaprepašteni i nepokretni, uspjeli da isprazne blagajnu restorana. Sutradan je pomenuti događaj bio objavljen u svim pariškim listovima«.

KAZNA ZA PRELJUBU

Nakon toga saudijska delegacija je prešla na izlaganje o deliktu preljube i kazne kamonovanja pod uslovom da je delikvent bio oženjen prije izvršenog djela, da istinitost flagrantnosti seksulanog čina posvjedoče četiri neporečna svjedoka da su očevici spomenutog čina, tako da ne može biti nikakve sumnje u izvršeno djelo. Nije dovoljno vidjeti optužene priljubljene i gole.

Delegacija je nastavila izlaganje ističući da ovdje, također, saučestvuju sa gostima u strogosti ove kazne. Međutim, islam za nju ne kažnjava, izuzev da se delikt dokaže sa četiri objektivna i vjerodostojna svjedoka. Jedan svjedok se smatra nedovoljnim za kažnjavanje. U tom slučaju od njega se traži da prećuti delikt i kažnjava se ako dođe sam da to izjavi. Isti je postupak sa dvojicom, pa i trojicom svjedoka. Najmanje je uslov potvrda četiri vjerodostojna i neporečna svjedoka. Ako sva četiri svjedoka to posvjedoče, smatra se da je delikvent povrijedio javni red i da je seksualni odnos, bez obzira bio legitiman ili nelegitiman, djelo koje se ne može javno raditi. Zato islam nije nigdje toliko strog koliko u pitanju nasrtanja na javni red i moral. Smatramo da bi obavljanje seksualnog čina na javnom mjestu u jednom od velikih civilizovanih gradova, u kojima se sloboda seksualnog čina ne kažnjava, uslovilo da ljudi sami linčuju njegove počinioce na ulici, prije nego što bi se njihov delikt predao sudskim organima. Oni bi ih smatrali životinjama čije ubijanje nije zabranjeno«.

U nastavku izlaganja saudijska delgacija je dodala: »Ono što je bitno da se naglasi na ovom mjestu jest to da islam, kada je propisivao ovako strogu kaznu, u periodu početka islamske misije, da je to bio društveni prelazni period, iz doba raskalašene slobode seksualnog života i potpune konfuzije očinstva kod mnogih naroda, u periodu kanoniziranja ovog čina zasnovanog na samo zakonskim oblicima. Nije se desilo da je potvrđen ovaj delikt svjedočenjem četvorice svjedoka ni u jednom slučaju za cijelo vrijeme Muhameda a. s. Sve što je registrovano u tom pravcu jest slobodno priznanje delikventa iz želje za sopstvenim čišćenjem od prljavštine ovog delikta na ovom svijetu, prije drugog svijeta.

Kad je delikvent došao Muhamedu a. s. tražeći da ga kazni, Poslanik se okrenuo od njega, jer nije htio da to čuje, s obzirom da je delikt bio izvršen u tajnosti i nije bio poremećen javni red, ni javni moral, pa treba ostaviti samom delikventu da traži oprosta od Allaha dž. š. za počinjeno djelo. Međutim, počinilac delikta vratio se ponavljajući priznanje počinjenog djela i tražeći da se kazni, da bi njegovo pokajanje bilo iskrenije kod Allaha dž. š. i da ne bi mogao ponoviti sličan delikt. Božiji poslanik se po drugi put okrenuo od njega. Za-

tim je došao treći puta, pa se Muhamed a. s. po treći puta od njega okrenuo, a onda, kada je došao četvrti puta, Božiji poslanik ga upita: »Da nisi poludio, ili si možda samo poljubio«. Eto, ovako ga Božiji poslanik podučava da svoje javno priznanje povuče, najprije odbijajući ga da sluša, a zatim da posumnja u njegovo djelo. Pošto je delikvent bio nepokolebljiv u svom zahtjevu za kažnjavanje, onda je Božiji poslanik uvidio na osnovu javnog priznanja i zahtjeva samog delikventa, da ga treba kazniti. I, kada se na početku izvršavanja kazne delikvent pokajao, pa počeo bježati, za njim su potrčali izvršioci kazne i kamenovali ga a Muhamed a. s. je izgovorio svoje poznate riječi: »Što ga niste ostavili da se pokaje i da mu Bog dž. š. oprosti«.

Govoreći dalje o ovom pitanju saudijska delegacija se obratila svojim gostima: »Gospodo! I pored perioda prelaza sa raskalašene seksualne slobode u period kanoniziranja, nije utvrđen ni jedan preljubnički delikt sa navedenim uslovima svjedočenja za vrijeme Muhammed a. s. perioda. Možemo sigurno reći da je četrnaest stoljeća prošlo od kanoniziranja ove stroge kazne u islamu, a da je teško utvrditi da je ona bila primijenjena u četrnaest slučajeva kažnjavanja tokom cijelog tog perioda.

Tako je ova vrsta kažnjavanja, stroga po svojim propisima, ostala rijetka po svojoj primjeni. Islam je sa ovom strogom kaznom sačuvao porodicu od uništenja i konfuzije očinstva. Vjerovatno da su ljudi ostali ljudi, na svakom mjestu i vremenu, ali je nedostatak ove stroge vjerske kazne u ljudskim zakonima, učinio bračne drugove u mnogim zemljama udaljenijim od Allaha dž. š. i približio ih grijehu, što, uopćeno uzevši, ima za posljedicu slabljenje porodičnih veza u neislamskim zemljama, gubljenje bračne sreće u kojoj uživaju muslimanski bračni drugovi, koji su iskreniji jedan prema drugom, prema svojoj vjeri i svom Gospodaru dž. š.

Zatim je dr Davalibi dao na ovo svoj komentar obraćajući se šefu evropske delegacije, koji mu je otvoreno rekao šta su mu protivnici islama rekli kada se spremao za odlazak na ovaj dijalog: »Zar ćeš ići u zemlju u kojoj se vrši kamenovanje preljubnika?«, pa je dodao: »Sada ih obavijestite o onome što ste ovdje čuli: da niste čuli baš ništa od onoga što oni

govore, a niti ste vidjeli. Da je bolje za društvo da propiše strogu vjersku kaznu u tom pogledu, koja uz strah od Allaha dž. š. sprečava i delikt i kaznu, obezbjeđuje sigurnost porodice i sreću bračnih drugova, nego ljudsko kanoniziranje kojim se ovako strogo ne kažnjava za ovaj delikt niti se nameće društvu poštovanje porodične svetosti, pa se porodično biće, kod velikog broja ljudi, izobličava. Takve pojave unakažavaju društveno dostojanstvo i podstiču na najteži delikt najučestalije vrste, što nije slučaj u nekoj islamskoj zemlji koja se klanja Allahu dž. š. i iskreno primjenjuje Njegov zakon«.

Potom je saudijska delegacija prešla na ostala pitanja koja je postavila evropska delegacija, a koja se odnose na pitanje žene i sindikalnih organizacija. Ona je uputila goste na Vladin memorandum koji je podijeljen gostima i koji nadoknađuje svako objašnjavanje. U memorandumu je dovoljno objašnjen položaj žene i nezavisnost njene ličnosti u islamu, uz dovoljno materijala koji govori o zaštiti prava rada i radnika uopće.

PITANJE USTAVA I VANREDNIH SUDOVA U SAUDIJSKOJ ARABIJI

Na kraju, saudijska delegacija je odgovarala na postavljeno pitanje: šta je uzrok za nedonošenje ustava Saudijske Kraljevine, iako je kralj Fejsal, kada je bio predsjednik vlade, to obećao 1962. godine. Isto tako delegacija je govorila o vanrednim sudovima koji se odnose na bezbjednost države i da li je Saudijska Arabija usvojila ovu, kod pravnika nepoželjnu instituciju?

Najprije je saudijska delegacija odgovorila na pitanje koje se odnosilo na ustav: Kralj je još uvijek pri svom obećanju, ali su izvjesne, posebne i opće okolnosti koje su uslijedile prije i poslije stupanja Kralja na prijestolje, obustavile redakcioni rad Ustavne komisije, kao i druge okolnosti nastale nakon

toga. Sada ne otkrivamo nikakvu tajnu ako kažemo da je Nacrt ustava ponovo aktiviran i da se nalazi u rukama više komisije. Međutim, treba ovdje skrenuti pažnju na to, da je cilj postavljanja i proglašavanja ustava u novo doba preciziranje vlasti šefa države i njegovog ponašanja prema osnovnim ljudskim pravima i proglašenim pozitivnim pravnim principima usmjereno u smislu da se ukine apsolutna vlast koju su imali šefovi država nad svojim narodom; da se ukine shvatanje koje je vladalo: da su oni Božiji nasljednici na zemlji i da im je Bogom data vlast. Međutim, u zemlji koja primjenjuje islamsko zakonodavstvo, kao što je Saudijska Arabija, vlast šefa države je ograničena islamskim općim i detaljnim propisima, isto kao kod bilo kog šefa države koja ima svoj ustav i zakone. Njegova vlast proizilazi iz narodne privole (mubajet, referendum), a ne tvrdnjom da je Božiji nasljednik na Zemlji, te da njegova vlast proizilazi od Boga dž. š. Zbog toga ne treba pogrešno shvatiti primjenu islamskog prava na onaj način na koji je bila u prošlosti poznata teokratska vlast na Zapadu, tj. da je vladar Božiji nasljednik i da ništa ne ograničava njegovu vlast. Ništa od toga se ne slaže sa shvatanjem vlasti u državi koja počiva na islamskom pravu i zbog toga nema nikakve prepreke za proglašenje ustava čiji će principi proisticati iz kur'anskog zakonodavstva.

Što se tiče vanrednih sudova, oni su kod nas u Saudijskoj Arabiji, nepoznati. Svi su naši ljudi, građanski i krivično, potčinjeni redovnom sudstvu pa čak i Kralj. Tako je npr. nedavno bio slučaj kada se običan građanin u pitanju granice zemljišnog posjeda zasnovanog na posebnim ugovorima, koje je posjedovao Kralj i građanin, parničio sa Kraljem pred običnim građanskim sudom. Kada je sud pregledao predmet, izrekao je presudu u korist građanina i odluka suda je, bez ikakvog otezanja i oklijevanja, bila izvršena. Ovo nam potvrđuje ono što smo maloprije rekli, da islamsko zakonodavstvo u ovoj zemlji ograničava vlast šefa države zajedničkim redovnim propisima, jer pred Allahovim zakonom nema razlike u pravima.

Tako je saudijska delegacija izložila svoj stav o pitanjima koja je postavila evropska delegacija, nakon što su se izredali svi članovi naučne saudijske delegacije, a u prvom redu mi-

nistar pravde, zatim ostali članovi, eminentni predstavnici islamske nauke.

Nakon toga govorili su članovi evropske delegacije, a prije svega šef delegacije g. Mak Brajd. On je iznio svoje divljenje za sve što je čuo o biti islamskog prava i ljudskim pravima u njemu. Rekao je: »Ovdje, iz ove islamske zemlje, mora da se proklamuje pravo čovjeka, a ne iz druge. Dužnost je islamskih učenjaka da objave ove, svjetskom javnom mišljenju nepoznate činjenice, čije nepoznavanje je bilo uzrok za izvitoperivanje ugleda islama, muslimana i islamske vlasti«. Zamolio je da se za njegovu delegaciju napišu svi odgovori, kako bi ih imali u svojim rukama kao pismeni dokument kojim će braniti islam i objasniti istinu svakome ko želi da je upozna.

Isto tako je i njegov kolega čestitao ovoj mladoj državi na svemu što je, zahvaljujući islamu, ostvarila na polju ljudskih prava. Onda je dodao: »Ja, kao kršćanin, izjavljujem da se ovdje, u ovoj islamskoj zemlji, obožava Bog dž. š. istinito.« Rekao je da se slaže sa islamskim učenjacima da propisi Kur'ana u pogledu ljudskih prava, nakon što je o njima čuo i uvjerio se u njihovu primjenu, prevazilaze Povelju o ljudskim pravima.

MEMORANDUM

VLADE SAUDIJSKE ARABIJE O LJUDSKIM PRAVIMA U ISLAMU I NJIHOVOJ PRIMJENI U SAUDIJSKOJ ARABIJI, UPUĆEN NADLEŽNIM MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA

POŠTIVANJE ČOVJEKOVIH PRAVA — KUR'ANSKI IMPERATIV

Na traženje Odjeljenja za prava čovjeka pri Ujedinjenim nacijama, a u vezi pripreme studije o primjeni ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u državama članicama Ujedinjenih nacija, bez obzira na njihove sisteme i njihove puteve u čuvanju ovih prava, Vlada Saudijske Arabije, putem Generalnog sekretarijata Arapske lige, uputila je nadležnim međunarodnim organizacijama Memorandum o ljudskim pravima u islamu i njihovoj primjeni u Saudijskoj Arabiji, dajući time tražene podatke za izradu spomenute studije. U memorandumu se kaže:

Učestvujući u doprinosu pružanja pomoći pomenutom izvjestiocu, za pripremanje kompletne studije o sprovođenju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u državama članicama Ujedinjenih nacija, a saglasno »Međunarodnom proglasu o pravima čovjeka« i shodno »Međunarodnoj povelji o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima«, govorićemo o svemu što je u vezi s pitanjima na koja je gore ukazano i u kojima se traži pomoć. Napominjemo, da se Saudijska Arabija, do sada, nije priključila potpisnicima »Međunarodnog proglasa o pravima čovjeka« niti »Međunarodnoj povelji o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima čovjeka«. Njeno nepristupanje, kao što ćemo vidjeti, nije rezultat omalovažavanja ciljeva ovog Proglasa i

ove Povelje, koji govore o čovjekovom dostojanstvu, kao što je izloženo u njihovim tekstovima, već:

a) Naš odlučan stav da zaštita čovjekova dostojanstva, bez obzira na razlike koje mogu postojati između čovjeka i čovjeka, proizilazi iz našeg božanskog islamskog vjerovanja, a ne iz sekularističkih zakona, jer je faktor božanskog vjerovanja, u tom pogledu, jači od svih drugih faktora. Posebno i zato što vidimo da je većina nemira i nereda, u životu mladih, u razvijenom svijetu, upravo prouzrokovana gubljenjem ovog vjerovanja i da isključivi kult materijalnog života povećava broj delikvencije u društvu, te da je srazmjer društvene delikvencije adekvatan srazmjeru udaljavanja mladih od vjerovanja u Boga dž. š.

b) Naše izvjesne rezerve na neke tačke u pomenutom Proglasu i Povelji leže u tome što islam ima posebnu logiku na području zaštite dostojanstva čovjeka i njegove slobode i čuvanja mira među svim ljudima. Naša je želja da ostanemo odani islamskim principima koje su izvitoperili ignoranti i zlonamjerni, i da budemo privrženi islamskoj naučnoj filozofiji koju još nisu shvatili izvjesni istraživači. Te su stavove potvrdile istorijske činjenice vezane za ovo pitanje, što je i učinilo da se raziđemo i ne usvojimo primjenu nekih odredaba Proglasa i Povelje, ali ne u njihovim osnovnim shvatanjima čovjekova dostojanstva i njegove slobode i miroljubive koegzistencije između svih ljudi, kao što ćemo na njih ukazati, kada dođemo do njih u daljem izlaganju.

Počnimo najprije sa prvim pitanjem koje je u neposrednoj vezi sa temom, prezentacijom rezimea podataka o osnovnim pravima čovjeka u islamu, važećih u našoj zemlji. Mi ćemo navesti islamske citate koji čine sastavni dio našeg nacionalnog pismenog zakona. Ovi se tekstovi smatraju integralnim i nedjeljivim dijelom islamskog vjerovanja na ovom složenom području u kojem nalazimo inspiraciju.

Ova se prava mogu rezimirati onako kako ih sadrže slijedeći islamski citati:

a — dostojanstvo čovjeka proizilazi iz Kur'ana, čiji jedan od tekstova u prevodu glasi: »Ljude smo učinili dostojanstvenim«.

b — zabrana diskriminacije u dostojanstvu i u osnovnim pravima između jednog i drugog čovjeka. Ne smiju se ljudi razlikovati po rasi, naciji, rodu, bogatstvu, ili po čemu drugom, saglasno riječima Božijeg poslanika: »Nema razlike između Arapa i nearapa niti između bijelaca i crnaca, osim po bogobojaznosti« i njegovim riječima: »Žene su sestre ljudima«

c — poziv na jedinstvo ljudskog roda i da je najbolji kod Boga dž. š. onaj koji je najkorisniji za taj rod«, — shodno riječima Muhameda a. s., »Svi ljudi su Božija djeca i Njemu je najdraži koji je toj djeci najkorisniji«.

d — pozivanje na međusobno upoznavanje, saradnju na dobru i pružanje svih vrsta dobročinstava svakom čovjeku, bez obzira na njegovu naciju i vjeru, — shodno kur'anskim riječima: »Učinili smo vas narodima i plemenima da biste se upoznavali, a najplemenitiji je kod Boga dž. š. onaj koji je najbogobojazniji«, i riječima »Bog dž. š. vam ne zabranjuje da onima koji vas ne progone u vjeri, i koji vas ne tjeraju iz vaših domova, činite dobro i da budete pravedni, jer Bog dž. š. voli pravedne«,

e — sloboda savjesti i zabrana upotrebe pritiska u pogledu vjerovanja, — shodno riječima Kur'ana«: »Nema prisile u vjeri«, i shodno riječima: »Zar češ ti prisiljavati ljude da budu vjernici«, sve u cilju osuđivanja upotrebe pritiska na čovjekovu slobodu,

f — zabrana nasrtaja na imetak i život čovjeka, — shodno riječima Božijeg poslanika Muhameda a. s.: »Zabranjuje vam se nasrtaj na tuđi imetak i život drugih,

g — nepovredivost kuće i stana radi zaštite čovjekove slobode, — shodno kur'anskim riječima: »Ne ulazite u kuće dok za to dozvolu ne dobijete«,

h — solidarnost među svim ljudima za dostojanstven život i likvidiranje siromaštva obaveznim davanjem iz dijela imovine imućnih, kako bi se dodijelilo svakom onom, kome je to potrebno, — shodno Kur'anu: »... i oni u čijim imecima ima priznato pravo onih koji su potrebni«,

i — obavezno obrazovanje svakog muslimana radi dokidanja nepismenosti, — shodno riječima Božijeg poslanika Muhameda a. s.: »Tražiti nauku dužnost je svakog muslimana i muslimanke«. Na taj način islam otvara čitav kosmos i zemlju za proučavanje i pronicanje u njihove tajne i njihovu strukturu, — shodno riječima Kur'ana: »Reci: Gledajte šta je u Kosmosu i na Zemlji« i »Ako možete da prodrete u Kosmos i Zemlju, dužni ste da to učinite, a ne možete uspjeti osim sa snagom« tj. snagom uma, znanja i duha,

j — kažnjavanje onih koji izbjegavaju učenje ili proučavanje. Takva sankcija nije predviđena tekstom ljudskih prava ni u jednoj zemlji. Ona proizilazi iz riječi Božijeg poslanika a. s. izgovorenih prije nego su i osnovne škole i obrazovne institucije organizovane: »Neka uče od svojih susjeda i neka podučavaju svoje susjede, — ili će biti kažnjeni«,

k — obaveza karantene u slučajevima pojave zaraznih bolesti, još od prije četrnaest stoljeća, prije nego se i jedna zemlja sjetila da zakonski rješava pomenuta pitanja radi opće zdravstvene zaštite od bolesti. Ove mjere, pored zaštite društva od siromaštva i neznanja, kao što je gore pomenuto, predviđene su saglasno riječima Božijeg poslanika a. s.: »Ako čujete za epidemiju u jednoj zemlji, ne idite u nju, a ako vas zadesi epidemija u zemlji u kojoj se nalazite, ne izlazite iz nje da bi je izbjegli«.

l — postoji vrlo veliki broj islamskih zakonodavnih tekstova koji se odnose na zaštitu ovih prava, na koja smo gore ukazali i koji, po svojoj sadržini, objašnjavaju osnovna čovjekova prava koja su nepovrediva. Islamsko zakonodavstvo također tretira prava koja opširno raspravljaju ekonomska, socijalna i kulturna pitanja koja pripadaju najvišim humanističkim horizontima, koja ne prave niti dozvoljavaju da se pravi ikakva razlika između čovjeka i čovjeka, a posebno u pitanjima koja tretira pomenuti Proglas o pravima čovjeka, a to su nacija, boja, jezik, vjera, mišljenje, državno ili socijalno porijeklo, bogatstvo ili zemlja. I ne samo to već i ono čega se nisu sjetili ni redaktori Povelje o pravima čovjeka a Kur'an o tome sasvim jasno govori: »O vjernici, budite ispravni prema Bogu dž. š. i

pravedni svjedoci. Neka vas neprijateljstvo jednog naroda prema vama ne učini da ne budete pravedni: budite pravedni, jer je to njabliže bogobojaznosti. Budite bogobojazni; Allah dž. š. zna sve što vi činite«. Iz ovog ajeta proizilazi da ne smije postojati diskriminacija u ovim pravima čak ni zbog mržnje i neprijateljstva. Isto tako islam je otvoreno proklamovao da su žene sestre ljudima i da one imaju ista prava, kao što imaju i iste obaveze. Muškarcima je dato samo pravo upravljanja porodicom i da ponesu odgovornost zato što su muškarci i prirodno tako građeni, pa su ih te specifičnosti predodredile kvalifikovanijim za ovu tešku društvenu odgovornost. To, međutim, nije ništa drugo do teško breme koje je stavljeno, prije svega, na vrat supruga, bez zadiranja u ravnopravnost i dostojanstvenost. U tome je krajnja pravednost i izbjegavanje svakog nasilja između dvaju spolova.

Iz ovih zakonodavnih citata u islamu jasno proizilazi koliko islam posvećuje pažnje osnovnim čovjekovim pravima i koliko vodi računa o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima čovjeka. Islam nije uzeo spomenute citate samo za etičke savjete, nego ih je učinio zakonodavnim odredbama, pa je uz njih uspostavio i potrebne garancije za njihovo sprovođenje. U tako imperativnoj formi nije objavljen »Međunarodni proglas o pravima čovjeka«, niti »Posebna međunarodna povelja o ekonomskim, socijalnim i kulturnim ljudskim pravima«, nego su ovi međunarodni tekstovi oformljeni na nivou moralnih preporuka koje nemaju svoju zakonodavnu garanciju, kako na međunarodnom tako i na nacionalnom planu. Ovo su naše prve rezerve na oba pomenuta dokumenta.

Zbog svega toga Saudijska Arabija vodi računa da se, u pogledu ovih prava, ne sroza na nivo samo preporuka koje nemaju garancije, nego da se primjenjuju na bazi islamskg prava. To zato što je naše pravo, u tom pogledu, osiguralo garanciju i postavilo mjere koje su kod nas ostvarene u nacionalnim okvirima, sa najširom primjenom i u svako doba, te u formi progresivnog rasta.

REZERVE NA DVIJE POVELJE O PRAVIMA ČOVJEKA

Nakon što smo prethodno izložili opću rezervu, ne ulazeći u suštinu pomenutih prava, kao što smo to učinili u iznijetim zakonodavnim citatima koje smo gore ukratko iznijeli, potrebno je izložiti i neke druge djelimične rezerve koje proizilaze iz čisto islamskih razloga.

Ove djelimične rezerve mogu se rezimirati kako slijedi:

a — Ono, što nepoznavaocu islama izgleda kao ograničenje prava muslimanke, kojoj je zabranjena udaja za nemuslimana, što izgleda suprotno članu 16. »Međunarodnog proglasa o pravu čovjeka«.

b — Ono, što se nepoznavaocu islama čini kao ograničenje prava muslimana, kome je zabranjeno mijenjati vjeru, što se smatra suprotno članu 18. »Međunarodnog proglasa o pravu čovjeka«.

c — Na kraju i ono što nesaudijcu izgleda čudno da se osporava radnicima formiranje sindikalnih organizacija o kojima govori član 8. »Međunarodne povelje o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima čovjeka« koji daje »pravo svakom radniku na formiranje sindikalnih organizacija, te da se na njega primjenjuju samo propisi njegove organizacije«, a koji izričito govori o tome da »nije dozvoljeno postavljanje bilo kakvog ograničenja uživanja ovog prava« i koji daje radniku »pravo na štrajk, pod uslovom da ga vrši shodno zakonima dotične zemlje«.

Što se tiče prve (a) tačke koja se odnosi na zabranu udaje muslimanke za nemuslimana, što nepoznavaocu islama izgleda kao ograničenje koje je suprotno članu 16. »Međunarodnog proglasa o pravima čovjeka« koji daje »čovjeku i ženi«, kada postanu punoljetni, pravo ženidbe i udaje bez obzira na vjeru u kojoj tački je Saudijska Arabija izrazila svoje rezerve pri usvajanju Povelje, odgovaramo da logika islama u tome ne polazi sa stanovišta »ograničenja slobode u ženidbenom pravu zbog vjere« već od »obaveze čuvanja porodice od rasula koje će uslijediti kao posljedica muževljeva ne-

poštovanja vjerskih svetosti njegove žene«. To zato, jer je žena jedan od najznačajnijih faktora porodice i najosjetljivija zbog prirodnog osjećanja slabosti pred muškarcem.

Iz ovoga proizilaze tri slijedeće situacije različite po zaključcima, ali proistekle iz jedne logike koju smo objasnili u ranijem pasusu, a ove situacije su kako slijedi:

Prvo, ženidbu muslimana sa ženom idolopoklonikom, ili nevjernikom, islam je zabranio. To zato što u ovom slučaju vjerovanje muslimana ne može da poštuje svetinje njegove supruge, što porodicu rastače, a zatim izlaže rasulu. Pošto islam gleda na razvod kao najmržu od Boga dž. š. dozvoljenu stvar, zato ga i ne podstrekava. Polazeći sa ovog čisto humanističkog stanovišta, logički je bilo da u islamu bude zabranjeno sklapanje brakova ovakvog karaktera, jer je sigurno da neće imati zajedničkih svetosti ili vjerovanja i koji će se, takoreći, sigurno završiti nerazumijevanjem i rasulom. Islam želi čvrstu porodicu, te je stoga i vodio računa da nema u svojoj osnovi nestabilne bračne odnose.

Drugo, ženidbu nemuslimanu sa ženom kršćankom ili židovkom islam je dozvolio, jer islam poštuje Isusa, Isa a. s. kao Božijeg poslanika koji je rođen na izvanredan način, mùdžizom, i poštuje i njegovu majku Mejremu i brani je od svega čime je napadaju; kao što poštuje i Mojsija, Musa a. s. i smatra ga Božijim izraeličanskim poslanikom. Stoga supruga kršćanka, kao i žena židovka, koje poštuju svoju vjeru i žele da u njoj ostanu, ne mogu u tom pogledu naići ni na što što bi ih moglo odvratiti od njihovog muža muslimana i porodicu izložiti neprijatnostima i rasulu. Zato i pored razlika u vjeri nije ni mogla postojati prepreka u islamu za ovakav brak.

Treće, brak nemuslimana — kršćanina ili židova n. pr. sa muslimankom, islam je zabranio, jer muž, kršćanin ili židov, ne vjeruje u Muhameda a. s. kao poslanika islama i da je on Božiji poslanik. Suprotno uvjerenje stvara atmosferu koju će suprugu muslimanku odvraćati od njenog muža i na taj način izložiti porodicu disharmoniji i rasulu. Zato je po islamu zabranjen ovakav brak koji vodi ovakvom svršetku.

Što se tiče druge (b) tačke, koja se odnosi na zabranu muslimanu da mijenja svoju vjeru, u tome nepoznavalac isla-

ma, također, vidi ograničenje koje je suprotno članu 18. »Međunarodnog proglasa o pravima čovjeka«, koji daje »svakom čovjeku pravo slobode mijenjanja svoje vjere« u vezi s čim je Saudijska Arabija izrazila rezervu kada je glasano o Povelji. Naime, logika islama ne polazi od stanovišta da je to ograničavanje slobode u »pravu čovjeka da promijeni svoju vjeru«, već polazi sa stanovišta istorijske prevare koja se desila u samom početku islama. Medinjanski Arapi, u cjelini prihvatili su islam. Oni su se ujedinili nakon perioda međusobnih sukoba. Prevaru su pokušali isplesti emigranti sa zločinačkim namjerama: da neki od njih prime islam, a zatim napuste i izazovu razdor i posiju sumnju među Arapima u njihovu vjeru. Tako će ih, mislili su — zavesti. Iz tako pripremanog komplota protiv islama proizišao je stav da se jedanput prihvaćen islam ne može napuštati. Tada je uspostavljena i kazna za prevjeravanje takvih muslimana, jer je cilj da niko ne prihvaća islam sve dotle dok umno i naučno ne stekne trajno uvjerenje o njegovoj istini. Na taj način, pod prijetnjom kazne, presječen je put raznim špekulantima da prihvate islam i s njim manipulišu i na zemlji siju smutnju.

Otuda proizilazi logičan zaključak islama o ovom pitanju, da on ne polazi sa stanovišta »ograničenja slobode« već sa stanovišta »sprečavanja špekulativnih intriga intrigatora koji su ustrajni u smutnji na zemlji«. Zbog toga je ovo pitanje tema kojom treba da se bavi islamska diligencija, idžtihad, i nije dozvoljeno da ga zasjenjuje ikakvo drugo mišljenje, a svako ima svoju slobodu mišljenja, pa i mi svoju koja je potvrđena poznatim istorijskim uzrocima. Naša je želja da ne ulazi u islam onaj ko stvarno i odlučno ne vjeruje u njega, a u tome je i krajnja svetost vjerovanja koje islam traži da bude suštinsko, a ne površinsko i izloženo obmanama.

Što se tiče treće (c) tačke, koja se odnosi na rezerve Saudijske Arabije o politici sindikalne organizacije i njihovih neograničenih prava o kojima govori član 8. »Međunarodne posebne povelje o socijalnim i kulturnim pravima«, koji daje svakom radniku pravo nepokoravanja osim propisima svoje organizacije. Ono predviđa zabranu »stavljanja bilo kakvog ograničenja na primjenu ovog prava«, dodajući tome i »pravo štrajka«. Međutim, vidimo da su neki, koji su na to pozivali

u XIX stoljeću, danas radnicima oduzeli to pravo, pa se i sama Britanska laburistička vlast žalila na svoje sindikate i njihove štrajkove koji ni jednom nisu bili u općem interesu zemlje, a od kojih je 90%, kao što je to zvanično saopšteno, bilo protuzakonito. Isto tako ni SAD, dosad, nisu potvrdile Konvenciju o sindikalnim slobodama iz 1948. godine, nego su bile među prvim zemljama koje su se poslužile nacionalnim zakonodavstvom za ograničenje ovih apsolutnih prava, u kojima se američkom predsjedniku daje pravo miješanja u radne sporove i u slučajevima kada su zdravlje i opća bezbjednost izloženi opasnostima.

Zato se Saudijska Arabija svjesno uzdržava i pravi rezerve u ovoj tački koja sadrži čudnovata neograničenja prava, a uz to još i pravo štrajka, a čini to da zaštiti interese samih radnika i interese nacionalne ekonomije kako ne bi postala igračka u rukama neodgovornih stranih subverzivnih elemenata. To posebno nakon izlaska Zakona o radu i Socijalnom osiguranju koji su uzeli u obzir sve međunarodne principe koji štite interes rada i radnika, posebno vodeći računa o pravu pravedne naknade, pravedno plaćenih radnika, ograničenju radnog vremena, pravu na plaćene godišnje odmore, zdravstvenu zaštitu i osiguravajuće uslove, naknadu za povredu po stepenu težine i pravo na penziju kod navršavanja zakonske starosti, što uvrstava Saudijsku Arabiju, u ovom pogledu, među razvijenije zemlje.

Pored toga, Saudijska Arabija je na početku planova industrijalizacije, koji su usmjereni u pravcu ekonomskog razvoja koji treba da donese povećanje blagostanja za sve. Zato Saudijska Arabija ne želi da njenu tek rođenu industriju zadesi ono što je zadesilo industriju u Britaniji, kao što prenosi agencija Asošieted Pres od 27. avgusta 1970. godine, koja kaže: »Industrija Velike Britanije je zaražena epidemijom štrajkova koji su daleko žešći od onih koji su bili po tome poznati prije 16 godina i koji su donijeli najgore posljedice za britansku ekonomiju, za koju gosp. Majkl Noir, predsjednik Vijeća trgovine, upozoravajući kaže: »Britanija je osvanula na ivici ekonomske recesije«. Mi se ne suzdržavamo samo od ovih prava, nego se i čudimo da ih deklariše jedna međunarodna insti-

tucija u vrijeme u kojem su svi narodi svijeta zainteresovani za poštivanje reda i bezbjednosti radi uspjeha ekonomskog razvoja u čitavom svijetu.

MJERE SAUDIJSKE ARABIJE ZA OSTVARENJE EKONOMSKIH, SOCIJALNIH I KULTURNIH PRAVA

Poznato je da je Saudijska Arabija mlada država u odnosu na njene ekonomske, kulturne i socijalne ustanove. Najveći dio institucija stvorenih iz ovog domena stare su jedva petnaestak godina, ali to ne znači da su prava iz ovih oblasti bila zanemarena. Činjenica je da materijalna sredstva, potrebna da pokrenu poduzimanje ovih mjera, nisu bila dovoljna. Upravo je šeriatsko pravo bilo zaslužno da se realizuju slijedeći principi:

— da se svakom građaninu Saudijske Arabije, od njenog osnutka, obezbijede sva osnovna ljudska prava, da potpuno slobodno uživa sva ekonomska, kulturna i socijalna prava, bez ikakve diskriminacije među ljudima;

— da svaki građanin Saudijske Arabije može pružiti bratsku ruku svakom drugom čovjeku u svijetu u svjetlu islamskih načela. A ta načela, gore ukratko navedena, priznaju, bez ikakve diskriminacije, svakom ljudskom stvorenju njegovo dostojanstvo, slobodu, ravnopravnost, kulturu i privatnu svojinu.

MJERE U OBLASTI KULTURE

Pošto ostvarivanje ljudskih ne samo osnovnih, već i građanskih i političkih prava, ovisi o stepenu njegove kulture, briga Saudijske Arabije bila je, prije svega, usmjerena u ovom pravcu, odnosno bila je posvećena posebna pažnja školovanju i stvaranju boljih obrazovnih uslova u granicama na-

ših mogućnosti i općem stavu islamskog učenja, koje glasi: »Učiti, dužnost je svakog muslimana i muslimanke«. U početku svega nam je nedostajalo, a posebno učitelja i škola za sve. Stoga smo usmjerili našu brigu, saglasno našim mogućnostima, da angažujemo učitelje iz svih krajeva svijeta i da podignemo škole u svim krajevima naše zemlje. Dinamika izgradnje bila je u nekim godinama tako intenzivna da smo svaka tri dana imali izgrađenu jednu školu. Drugim riječima rečeno, izgradnja škola dostizala je i cifru od 120 škola godišnje.

Saudijska Arabija može biti ponosna na činjenicu da je u njoj školovanje, na svim nivoima, za muškarce i žene, i osnovno i srednje i visoko, besplatno. Pored ovoga, država, kad god to situacija nalaže, finansira stotine studentskih misija u inostranstvo, na studiranje i specijalizaciju.

Treba napomenuti da učenik u Saudijskoj Arabiji u svim etapama školovanja dobiva knjige i školski pribor besplatno, a na visokom školovanju i mjesečnu stipendiju koja se dodjeljuje svakom studentu. Ova stipendija iznosi oko 30 funti sterlinga (oko 93.000 starih dinara). Svrha ovog stipendiranja je da se student može posvetiti isključivo svojim studijama, pa čak i da, u slučaju nužde, materijalno pomaže svoju porodicu. Ovakav sistem podsticanja i mogućnost korištenja kulturnih ljudskih prava nije ostvaren ni u jednoj zemlji na svijetu.

Pored ovog, Saudijska Arabija je poslije osnovnog obrazovanja posvetila pažnju i stručnom obrazovanju, bilo da se radi o srednjem ili višem, te je svim učenicima i studentima, koji se opredijele za ovakvo obrazovanje, dodijelila novčane pomoći.

Na kraju, Saudijska Arabija nije se oglušila ni o opismenjavanje nepismenih koji su prešli uzrast redovnog školovanja. Ona je, u tom pravcu, upotrijebila sve mogućnosti. Običan je građanin shvatio kolika je u tome državna pomoć da on poboljša svoj položaj i dohodak, pa je odziv bio iznenađujući. Tako se može objasniti da je broj specijalnih večernjih škola za opismenjavanje odraslih ove godine u našoj zemlji bio oko 600.

Iako je Saudijska Arabija posvetila ovoliku brigu obrazovanju ona ga, i pored toga, nije podržavila (nacionalizovala) već je pomogla privatno školstvo i namijenila mu, u granicama mogućnosti, dotacije u svrhu širenja prosvjete.

SOCIJALNE MJERE

Postupajući na osnovama islamskog prava koje se odnose na jednakost u pogledu dostojanstva i osnovnih ljudskih prava, koja smo rezimirali na početku ove brošure, mjere Saudijske Arabije koje se odnose na socijalna ljudska prava, usvojene su i primijenjene još od samog početka nastanka ove države. To su diktirala načela islamskog prava koja ne poznaju nikakvu vrstu diskriminacije. Pravo je svakog čovjeka, koji živi u Saudijskoj Arabiji, oslobođenje od svakog straha, osiguranje od gladi i bolesti. Nepismenost je na putu da nestane u okviru akcije pune društvene solidarnosti, kako je to gore navedeno.

Islamsko pravo nije inaugurisalo društvenu solidarnost u obliku preporuke vjernicima, nego je sve imućne obavezalo materijalnom obavezom koju smatra pravom onih kojima je potrebna materijalna pomoć. Uspostavljen je poseban fond namijenjen siromašnim i oni, koji su, na osnovu ove Božije zapovijedi obavezni da uplaćuju u određeni fond, zadovoljni su što mogu da izvrše svoju vjersku obavezu prema društvenoj solidarnosti.

Tako je Saudijska Arabija, vodeći računa da radi po propisima islama, organizovala ovu materijalnu obavezu još od samog svog početka, a u posljednje vrijeme osnovala je i poseban fond za ova materijalna prikupljanja i ovu materijalnu dužnost i nazvala ga Fondom društvene bezbjednosti. Izvore ovog Fonda sačinjavaju materijalne obaveze proizašle iz »vidljivog« kapitala i iznose 2,5% od godišnje osnovice i zarade. Njemu podliježu sve trgovine, preduzeća i poslovni ljudi. Jedan od izvora je i poljoprivredna i stočarska proizvodnja na teritoriju cijele Saudijske Arabije. Fond je isključivo namijenjen spomenutoj društvenoj bezbjednosti. To je, kako se vidi, zakonodavna mjera, koja je jedinstvena u islamskom pravu i svako društvo koje svoj sistem zasniva na bazi ovoga prava štiti pravo svakog člana u društvenom pogledu. Dakle, pored danas u svijetu poznatog Fonda socijalnog osiguranja, koji je kod nas osnovan ove godine, i koji se smatra posebnim fondom za radnike i namijenjen je podizanju njihovog standarda i nji-

hove zaštite od nepredviđenih povreda, bolesti i starosti, kao što smo to gore spomenuli, postoji i ovaj Fond.

U prvom redu korisnici ovog Fonda društvene bezbjednosti su starci, udovice koje nemaju svog skrbnika, bolesni, za posao nesposobni i siročad koja nemaju sredstava za život.

Iz ovoga Fonda isplaćuje se naknada za pretpljene štete od požara, poplava, havarija, kao i za pomaganje porodica bolesnog i zatvorenika, bez obzira na uzroke kazne, te za preduzimanje naučnih i tehničkih mjera za stručno osposobljavanje, za pošten i doličan način zarađivanja. U tom smislu država je, širom zemlje, izgradila bolnice i dispanzere i bez ikakvih ograničenja i uslova, otvorila njihova vrata za besplatno liječenje domaćem i stranom stanovništvu i to bez ikakve diskriminacije.

EKONOMSKE MJERE

Ovdje nije potrebno posebno naglašavati zakonodavne mjere Saudijske Arabije u odnosu na zaštitu ekonomskih prava svim njenim građanima, bez ikakva obespravljenja, jer islamsko pravo garantuje pravo privatne svojine i slobodu rada svakog čovjeka. To zakonodavstvo obezbjeđuje okolnosti i potrebne uslove za korištenje ovih prava, štiti od svake uzurpacije i ne ograničava ga osim ako je protiv općeg interesa.

Obzirom da je uživanje ekonomskih prava put ka blagostanju i sreći građanina usko vezano za planove ekonomskog razvoja, Saudijska Arabija je osnovala, prije nekoliko godina, poseban Savjet za planiranje uopće, a za ekonomsko posebno, jer građanin neće imati koristi od svoga uživanja ekonomskih prava ako ne budu postojali planovi povećanja ekonomskog razvoja, društvenog i ličnog.

Saudijska Arabija, u okvirima svojih materijalnih mogućnosti, pridaje veliku važnost modernizaciji materijalnih resursa zemlje, iznalaženju i eksploataciji sirovina te podstiče industrijalizaciju. Država podržava i podstiče privatni sektor u

okvirima općeg interesa i ako nije eksploatatorski. Ona, ne gledajući na klase u društvu, garantuje pravedan dohodak za uloženi rad i smatra podržavanje privatnog faktora, u ovim granicama, jednim od najvažnijih faktora za podsticanje bržeg privrednog razvoja i zaštite ljudskog dostojanstva i da je to u interesu i jedinke i društva.

CIONISTIČKO SKRNAVLJENJE OSNOVNIH PRAVA ARAPSKOG ČOVJEKA

Žao nam je, na ovom mjestu, gdje se od nas tražilo da objasnimo naše probleme vezane za ljudska prava, posebno u regionalnim arapskim državama, da podsjetimo na jedini i osnovni problem koji omogućava neprestano povređivanje ljudskih prava. Ta situacija je imala i uvijek će imati veliki negativni uticaj na mir ove regije kao i na mir u svijetu. Ta situacija ugrožava i upropaštava ogromni dio nacionalnog i ličnog dobra trinaest arapskih zemalja, što uveliko usporava njihov privredni, socijalni i kulturni razvoj, jer žele da vrate legitimna prava arapskom narodu u Palestini. Ovaj narod, kojem su, de facto, oduzeli njegova osnovna prava, u njegovoj istorijskoj zemlji, u kojoj je nastao još u vrijeme Arapa Ken'anija, prije nekoliko hiljada godina, čak prije nego je istorijska država i nastala. Izrael je sa svojih dvanaest sinova prebjegao u Egipat gdje su se tokom stoljeća razmnožili. Jednog dana njihovi potomci odluče da se oslobode faraonskog ropstva pa su pobjegli prema Palestini. Kao agresori i rušioci ušli su u Palestinu i u njoj osnovali svoju domovinu, ratujući protiv arapskog naroda koji je jedini vlasnik prava u ovoj svojoj istorijskoj domovini.

Ako je vladao zakon džungle u antčkom svijetu, kada su Izraelićani, bježeći od faraonskog robovanja, varvarskim ratom oduzeli Palestinu masakrirajući ken'anske Arape i spaljujući njihove domove, rat u kome su porušeni arapski gra-

dovi, kao što o tome govori Stari Zavjet, takvi postupci ne bi trebalo da budu dozvoljeni danas, u vrijeme Povelje Ujedinjenih nacija, u sjeni Povelje ljudskih prava proklamovanih od strane Ujedinjenih nacija. Ne bi se smjelo dozvoliti da se ponovi invazija, ubistva, razaranja, uništavanje i iskorjenjavanje jednog naroda koji se nije predao prilikom prvog napada na njega, za vrijeme vladavine zakona džungle, a kako da se preda u periodu u vrijeme Povelje Ujedinjenih nacija i Povelje o pravima čovjeka i Međunarodne povelje o ostvarivanju tih prava. Ni jedan narod u istoriji nije pogazio ta prava kao cionisti koji vjeruju da su Bogom izabrani narod i da su iznad drugih naroda, što niko nikada nije prihvatio.

Obzirom da smo još ranije ukazali na njihovo prvo osvajanje arapske Palestine, koja je danas, opet, nepravedno oduzeta, pravdajući to imaginarnim pravnim osnovama, smatramo potrebnim i korisnim da podsjetimo na izvjesne istorijske činjenice vezane za tu prvu varvarsku invaziju i reperkusije koje su se tada odrazile na svjetski mir kada su Ken'anije bili prisiljeni da od Babilonaca zatraže pomoć. Tada su Babilonci pritekli Arapima u pomoć, uništili državu Izrael, porušili im Hram i protjerali Izraelićane iz Palestine.

Kada je oronula babilonska država nestala pod udarcima tadašnje Perzije, Perzijanci su neprijatelje svojih neprijatelja smatrali svojim prijateljima, pa su ih povratili u Palestinu, da rekonstruišu svoj Hram, ali pod upravom Perzijske imperije. Tada su, opet, ken'anski Arapi podigli ustanak i zatražili pomoć Grka, neprijatelja Perzije. Tako je Aleksandar Veliki napao Palestinu i, po drugi put, porušio Hram i protjerao Izraelićane.

Kada je, opet, Grčka oslabila i pala pod udarcima Rimske imperije, Rimljani su ušli u Palestinu i, kao i ranije Perzijanci, smatrali neprijatelje svojih neprijatelja prijateljima. Tako su i oni povratili Izraelićane u Palestinu i dozvolili im da po treći put podignu svoj Hram, ali pod upravom Rimljana. Ovaj put Arapi nisu izgubili nadu da nađu zajedničku riječ sa Rimljanima koji su, uskoro, uvidjeli opasnost koja im prijeti, pa su naredili po redu treće rušenje Hrama i protjerali ih iz Palestine. Kada su Arapi, muslimani, u sedmom stoljeću osvojili Palestinu od Rimljana ni jedan Izraelićanin nije živio u Palestini.

Eto, tako, nailazimo da je pojava Izraelićana u Palestini, u prvim stoljećima i masakr Palestinaca uvijek ugrožavao svjetski mir i izazivao međunarodne intervencije: jedanput od strane Babilona, drugi put Perzije, treći put Aleksandra Velikog i, konačno, od strane Rimljana. Uvijek su u ovom području, nakon slabljenja Arapa, ove intervencije bile za račun nove kolonijalističke imperije. Na taj način vidimo kako se istorija ponovila zbog cionističkog nasilja, jer im je dozvoljeno da obnove svoje ranije invazije, da zavedu nemir u ovoj regiji, koji se reflektovao na svjetski mir. U Palestini su pogažena ljudska prava na način kakav nije poznat u istoriji, pa da li ima neko ko će da uči iz istorije?

Kada se danas zahvaljujemo Međunarodnoj komisiji za ljudska prava koja je, preko svog referenta g. Gangija, potvrdila nužnost izučavanja posebnih problema o poštivanju čovjekovih prava i osnovnih sloboda, te njihove primjene i ostvarenja čovjekovih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, posebno u regionima gdje su ta prava, zbog spoljnjih faktora problemi, kao što ih navodi paragraf 206. iz izvoda zasjedanja Komisije o pravima čovjeka, istovremeno smatramo dužnošću svih arapskih zemalja da posvete najveću pažnju skrnavljenju ljudskih prava, što ih doživljava arapski narod u Palestini. Posljedica cionističkog osvajanja, čiji su izvršioci, pod izgovorom povratka u svoju nacionalnu istorijsku zemlju sakupljeni iz čitavog svijeta, ne predstavlja ništa drugo do reprizu starog varvarskog osvajanja koje se desilo, kako je to navedeno u njihovim vjerskim i istorijskim knjigama, prije hiljade godina. Ispravljanje regionalne geografske karte na osnovu agresije i istrebljenja arapskog naroda u Palestini, predstavlja grubo gaženje ljudskih prava.

Vrlo čudno zvuči da se danas prihavta korekcija geografske karte ove regije u korist klasičnog cionističkog kolonijalističkog osvajanja, u isto vrijeme dok Ujedinjene nacije jednoglasnom većinom likvidiraju i poništavaju savremene agresije i neokolonijalizam, smatrajući ih nespojivim sa pravima čovjeka.

Ako je potrebno ispravljanje karte svijeta, na osnovu starih ratova, mi se, onda, s pravom pitamo zašto se, isto tako, ne ispravljaju karte Evrope u korist Atine i Rima.

Ako bismo se, sada, vratili na ukazivanje sadašnjeg skrnavljenja prava arapskog čovjeka u Palestini, koje je posljedica vraćanja cionizma u ovu arapsku zemlju od prije nekoliko hiljada godina, onda je potrebno napomenuti nekoliko bolnih tačaka, na koje skrećemo pažnju Međunarodnoj komisiji za ljudska prava, i to:

a) Utemeljenje cionizma u arapskoj Palestini, u kojoj su Arapi, u momentu osnivanja Izraela, imali 96% ukupnog zemljišta, proteklo je bez konsultacije sa stanovnicima ove zemlje i njihovog prava da odlučuju o vlastitoj sudbini koje, shodno odredbama Povelje Ujedinjenih nacija, priznaje Međunarodna posebna povelja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u svom prvom članu.

b) Svakodnevno nepravedno razvlašćivanje Arapa i njihovo protjerivanje iz Palestine, suprotno je odredbama člana 17. Povelje o pravima čovjeka.

c) Oduzimanje prava preostalim Arapima u Palestini da se slobodno kreću iz mjesta u mjesto i pravo izbora prebivališta, suprotno je odredbama člana 13. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

d) Otimanje cijelog palestinskog zemljišta i oduzimanje posjeda od njihovih legitimnih vlasnika, njihovo protjerivanje u logore, unutar ili van zemlje, i njihovo primoravanje na način i uslove života koji imaju za cilj da Arape potpuno istrijebe iz Palestine, poznati su još od početka istorije sve do danas. Sve je to u potpunoj suprotnosti s odredbama Konvencije o zabrani istrebljenja naroda i genocidu, usvojene još 1948. godine.

e) Negiranje prava palestinskog naroda na njegovu istorijsku zemlju i njegovo protjerivanje, kako bi se na njegovo mjesto doveli i naselili mnogobrojni avanturisti različitih nacionalnosti, koji su za vrijeme samog protjerivanja ovog nevinog naroda iz njegove zemlje počinili strašne zločine, kao što je ubijanje staraca, paranje majčinih utroba, klanje djece i

oskrnjavanje svetosti, a sve u cilju da ga zastraše da napusti vlastitu zemlju, sve je to u suprotnosti sa osnovnim ljudskim pravima. Treba napomenuti da dobar dio ovih novih agresora uopće ne pripada Izraelićanima, nego ih većina potiče iz područja Kaspijskog jezera gdje su se i cionizirali i nemaju nikakve istorijske ni etničke veze sa Palestinom.

Zbog svega toga skrećemo pažnju Međunarodnoj komisiji za prava čovjeka na ove skandalozne prestupe prema ljudskim pravima u arapskoj Palestini. Ovi se prestupi odigravaju na očigled Međunarodne organizacije, što predstavlja najveći problem za svjetski mir, koji je nemoguće liječiti osim odstranjivanjem njegovih uzroka i vraćanjem uzurpiranih prava njihovim vlasnicima, Arapima.

DIJALOG U PARIZU

23. OKTOBRA 1974.

KRATAK PREGLED PRAVNOG SISTEMA SAUDIJSKE ARABIJE ZASNOVAN NA KUR-ANSKOM PRAVU

Gospodo,

Saudijsku delegaciju raduje što se mogla odazvati pozivu Udruženja francusko-saudijskog prijateljstva u Parizu za organizovanje ovog dijaloga o:

a) islamskom pravnom sistemu u Saudijskoj Arabiji, izvorima islamskog prava i njegovim ciljevima. Svrha ove teme je, prije svega, da se ukratko baci pogled na šeriatsko pravo, kako bi se determinisala priroda i dimenzija ljudskog prava u tom zakonodavstvu;

b) ljudskim pravima u islamskom zakonodavstvu i njegova primjena u Saudijskoj Arabiji;

c) položaju žene u Islamu.

Naša delegacija smatra se dužnom da izjavi, da su ovi naučni sastanci, kao i oni koji su održani u Rijadu, prijestonici Kraljevine Saudijske Arabije, 22. marta 1972. g. između evropskih i saudijskih naučnika, organizovani zahvaljujući inicijativi Udruženja francusko-saudijskog prijateljstva. Na kraju rijadskog sastanka delegacija evropskih naučnika izrazila je želju Kralju Fejsalu i inzistirala kod saudijske delegacije, da sličan sastanak bude organizovan u evropskim zemljama, kako bi što više pravnika i intelektualaca tih zemalja upoznalo islamsku stvarnost, a posebno ljudska prava u musli-

manskom zakonodavstvu. Evropska delegacija, upoznavši naše zakonodavstvo, zaželjela je da ono bude svima poznato.

To saznanje pomoći će svima narodima, uprkos njihovim različitim vjerovanjima i ubjeđenjima, da se bolje upoznaju. Na taj način oni će moći saraďivati i udružiti svoje napore u pravcu ostvarenja ljudskih prava, a time i sreće cijelog čovječanstva. S druge strane, to će saznanje pomoći da se obore tendenciozne optužbe upućene na adresu islama, nepravedne i lažne.

Među dokumentima koji su vam podijeljeni, naći ćete i izvještaj o dijalogu koji je tri dana trajao u Rijadu. Izvještaj se odnosi na teme i diskusije koje su se vodile u potpunoj slobodi i iskrenosti, a na temu: »Šeriatsko zakonodavstvo i ljudska prava u islamu«.

Osnovni dokument oko kojeg se vodila diskusija na tom naučnom simpozijumu, bio je Memorandum Saudijske Arabije o šeriatskom pravu i ljudskim slobodama u islamu, te njegovoj primjeni u Kraljevini, upućen nadležnim međunarodnim organizacijama, koji vam je, također, na francuskom jeziku podijeljen.

Posebno nas raduje što je ovaj, pariški dijalog, prvi koji su nam predložili od strane Udruženja francusko-saudijskog prijateljstva da se održe u Evropi o »Sistemu islamskog zakonodavstva u Saudijskoj Arabiji i izvorima islamskog prava i njihovom cilju«. Ovo izlaganje poslužiće kao uvod u izučavanje ljudskih prava u islamu. Poslije ovog uslijediće drugi, značajni dijalozi u Vatikanu, Ženevi i Strazburgu, o različitim temama u vezi s ljudskim pravima u islamu, a oni će, opet, završiti kao što su i počeli, dijalogom u Parizu o »Aspektima ljudskih prava u islamu i njihovoj primjeni u Saudijskoj Arabiji«, te o »Položaju žene u islamu«.

Prije nego što pređemo na referat koji će biti tema današnjeg dijaloga, smatramo svojom osobitom dužnošću da se zahvalimo Udruženju francusko-saudijskog prijateljstva na toplom prijemu koji nam je priređen, kao što smatramo svojom dužnošću da se zahvalimo i na naporima koje je uložilo kod vlasti svih zemalja koje ćemo posjetiti, a posebno francuskih. čiji smo gosti. Mi se osjećamo okruženi izuzetnom pažnjom i pružene su nam sve olakšice da u cijelosti obavimo svoju misiju.

SAUDIJSKA ARABIJA — ISTORIJSKI PREGLED

Kraljevina Saudijska Arabija osnovanja je početkom 20. stoljeća. Njen osnivač bio je kralj Abdulaziz b. Abdurahman Al-Saud, rođen 1293. po hidžri, što odgovara 1879. g. n. e., a umro 1373/1953. g. nakon što je osvojio 1319/1902. g. grad Rijad, prijestonicu svojih djedova.

Država je usvojila sadašnji svoj naziv tek pošto joj je njen osnivač pripojio i ujedinio, u okviru današnjih granica, njene teritorije. Doslovnije rečeno Kraljevina je formirana od nomadskih nepismenih plemena, od sitnih kneževina ili emirata kojima je posredstvom mjesnih valija vladala Turska Imperija.

Zemlja je dobila današnji naziv »Kraljevina Saudijska Arabija« godine 1350/1932. poslije ujedinjenja, kada je njen narod slobodno izabrao svoje sadašnje državno uređenje. On je izabrao kralja Abdul-Aziza Ali Sauda za svog prvog monarha ujedinjene i oslobođene Kraljevine, i izjasnio se da poredak bude zasnovan na osnovama šeriatskog prava koje zabranjuje svaku diskriminaciju, rasnu i socijalnu, i uspostavlja načela jednakosti, slobode i pravednosti među svim podanicima Kraljevstva.

Tako je, zahvaljujući socijalnim i humanističkim načelima islamskog zakonodavstva, uspostavljen režim koji je obezbijedio sigurnost, pravdu i bratstvo među svim građanima Kraljevstva, bez ikakve diskriminacije, stvar koja je rijetka u naše vrijeme, pa čak i u najsavremenijim društvima.

Pravni sistem Saudijske Arabije crpi svoje izvore iz šeriatskog prava. To se odnosi na izvršnu, sudsku i zakonodavnu vlast, koje detaljima i normama određuju nadležnost šefa države koji, opet, po nepisanom zakonu, biva izabran od naroda, glavnog izvora sve vlasti.

U svjetlu rečenog, može se odrediti struktura monarhijskog režima u Saudijskoj Arabiji i definisati ga na slijedeći način:

a) ne radi se o apsolutističkoj monarhiji, jer je uslovljen normama šeriatskog prava;

b) nije ni teokratska monarhija, jer vlast preuzima od naroda.

Zato su griješile sve svjetske enciklopedije koje su monarhijski režim Saudijske Arabije okvalifikovale kao apsolutni ili teokratski, jer ova kvalifikacija je kontradiktorna osnovama islamskog zakonodavstva.

Ako je Saudijska Arabija usvojila društveni poredak na kur'anskom zakonodavstvu, to ne znači da je ona zatvorena za koncepcije savremenog života. Naprotiv, ona je otvorena savremenim kretanjima i svim promjenama i evolucijama koje zahtijevaju interesi društva i blagostanje naroda. Drugačije rečeno, to su u stvari ciljevi kur'anskog učenja. Tako npr. šeriatsko pravo insistira da sudstvo bude potpuno neovisno od izvršene i zakonodavne vlasti. Država je usvojila, slično drugim svjetskim sudskim organizacijama, stepenasto, hijerarhijsko sudstvo, kao i upravno sudstvo. Saudijska Arabija nije usvojila vanredno sudstvo: svaki građanin i svaka parnica podliježu redovnim sudovima. Nema razlike između vladara i običnog građanina, niti između parnice koja se tiče državne bezbjednosti i parnice običnog kriminala.

Ne treba ovdje zaboraviti ustavno sudstvo koje je, po islamskom pravu, u kompetenciji samoga sudstva, saglasno njegovim odgovarajućim stepenima. Naime, ono odbija svaki zakonski projekt, ustrojstvo ili akcije koje nisu usaglašene sa šeriatskim pravom i na taj način stavlja pod kontrolu sve samovolje, isključivosti i ekscese izvršne vlasti. Na taj način ustavno sudstvo preko ustava i zakona obezbjeđuje pravdu i pravednost i, više nego igdje u savremenom svijetu, obuzdava samovolju vlasti. Otuda i naš raniji zaključak da islamski društveni poredak nije apsolutistički koji je po šeriatskom pravu neprihvatljiv.

Saudijska Arabija je usvojila zakon o državljanstvu i izvršila administrativnu decentralizaciju, kao i svaka druga moderna zemlja.

Što se tiče ekonomskog sistema, koji takođe proističe iz kur'anskih principa koji poštuju ličnu slobodu i privatnu svojinu, on se odvija u granicama usvojenih planova Planske cen-

tralne institucije. Istovremeno, postoji trgovačko i radno pravosuđe, kao i u svakoj razvijenoj zemlji, osim ako se izuzme zabrana zelenaških kamatnih ugovora koji su stoga zabranjeni.

IZVORI ISLAMSKOG PRAVA

Da bi se bolje shvatili osnovi šeriatskog prava kome se, kako smo rekli, potčinjavaju i vladar i podanici, potrebno je upoznati i njegove izvore. Njih su četiri i poredani su po njihovom prioritetu:

a) Kur'an, Sveta knjiga u islamu, osnovni je izvor islamskog zakonodavstva;

b) Sunnet, riječi, odluke i postupci Božijeg poslanika vezane za zakonodavstvo kojima je objašnjavao i ilustrovao kur'anski tekst;

c) Al-Idžma, jedinstveno ili mišljenje većine šeriatske uleme određene vremenske epohe o detaljima pojedinih pitanja koja se baziraju na općim načelima navedenim u Kur,anu i Sunnetu;

d) Al-Idžtihad, pojedinačno mišljenje šeriatskog pravnika dato u jednom vremenu ili mjestu, a na osnovu općih načela u Kur'anu i Sunnetu.

Prema tome, zbir gore navedenih zakonodavnih izvora čini kostur šeriatskog prava.

Potrebno je primijetiti da su različita mišljenja uleme u pojedinim pravnim pitanjima uslova i stvaranje nekoliko pravnih škola od kojih je i Hanbelijska, nazvana po njenom osnivaču imamu Ahmed ibni Hanbelu, koja je u primjeni u Saudijskoj Arabiji.

Da bi se imao opći uvid u osnove islamskog prava, bez obzira koje pravne škole, potrebno je dati kratak osvrt na svaki od njegova četiri izvora.

Kur'an je Sveta islamska knjiga i glavni izvor njegova zakonodavstva. On sadrži 6.342 ajeta od kojih se 500 odnosi na pravne i vjerske propise.

Kur'an u ukupnosti svojih ciljeva obuhvata:

a) ukida i abolira sve nelogične običaje u svim oblastima ljudskog života;

b) reformiše društvo, kako u području vjerovanja, tako i na polju društvenih odnosa, socijalnih, humanističkih i zakonodavnih.

Ova reforma bazirana je na slijedećim činjenicama:

a) smjeranje ka ljudskijem životu, društvu sa jednakim pravima i obavezama, bez diskriminacije među narodima i rasama;

b) pozivanje dobru, a osuđivanje zla;

c) obligatno ponašanje u saglasnosti sa šeriatskim propisima i njihovim normama ili ustaljenim običajima usmjerenim na iznalaženje boljih međunarodnih i društvenih odnosa;

d) obligatno sprečavanje aktivnosti koje su u suprotnosti sa šeriatskim propisima ili od društva osuđenih kao djelatnosti koje vode društvenoj anarhiji;

e) pozivanje miru u međuljudskim i međunarodnim odnosima sve dok ne budu ugrožena vjerska opredjeljenja i sopstvena egzistencija. Jer, Kur'an je vrlo naglašeno ukazao na mir i pacifizam, pa je rekao: »Uđite svi u mir«. Riječ »mir« utkao je u svakodnevni pozdrav: »esselamu alejkum — mir neka je vama«, za susret dviju ličnosti. Ista se fraza ponavlja na kraju svake molitve, okrećući se desno i lijevo da bi se uključili u posao;

f) u cilju sveopćeg interesa društva obligatno prilagođavanje svih gore spomenutih pet tačaka zakonitostima logike, razuma i nauke.

S obzirom da je Kur'an glavni izvor islamskog prava i njegovih osnova ostali, gore spomenuti, izvori proizilaze iz Kur'ana i nadograđuju se na njegov tekst i duh.

Kao što smo naveli, iako je Kur'an prvi i osnovni izvor šeriatskog prava sa manjim brojem pravnih tekstova u odnosu na ostala tri izvora islamskih odredbi, kur'anske su odredbe opći normativi nepromjenljivi i nepovredivi. Njihova primjena je obligatorna za pravnike i oni se moraju poštivati.

U te opće normative i generalna pravila mogu se kao primjer navesti:

a) zabrana diskriminacije među ljudima i obavezno čuvanje njihovog dostojanstva;

b) zaštita osnovnih ljudskih prava, kako u odnosu na ličnu slobodu tako i u odnosu na nepovredivost stana, imovine, pravo na rad i rezultate i plodove rada. Društvo je obavezno da čovjeku obezbijedi dostojan život;

c) zabrana prisiljavanja u vjerovanju;

d) jednakost pred zakonom.

Zato muslimani smatraju Kur'an svojim ustavom, postojanim i nepromjenljivim i svi ga državni autoriteti moraju poštovati. Njega niko ne smije povrijediti i sve pravne i administrativne odluke koje se o njega ogrješe smatraju se ništavnim. Otuda su islamski pravni stručnjaci obavezni na poštivanje kur'anskog okvira i njegovih vječnih i općih načela.

DRUGI IZVOR

Sunnet je drugi zakonodavni izvor u islamskom pravu. Vjernici su obavezni, saglasno izričitom kur'anskom tekstu, pridržavati se Sunneta, tj. prihvatiti sve što je rekao, uradio i odlučio Božiji poslanik. Zato je Sunnet kao drugi pravni izvor obuhvatniji od prvog, Kur'ana, iz kojeg je izveden.

Sunnet je, dakle, dopunski pravni izvor i kao takav on:

— ili je integralni dio Svete Knjige,

— ili objašnjava i detaljizira njegove općenitosti i zbijenosti,

— ili određuje opća pravila proizvedena iz fragmenata Kur'ana i njegovih organskih dogmi.

TREĆI IZVOR

Kao što smo gore naveli, treći izvor islamskog prava je Al-idžma, jedinstvenost, tj. jednoglasno prihvaćeni stav islamskih pravnika koji odgovara općim principima u Kur'anu i Sunnetu, a odnosi se na neki problem i njegovu detaljniju razradu.

Ako iskrsne neko pitanje za čije rješenje nema detaljnog stava u Kur'anu i Sunnetu, oni priznaju Idžma' kao treći izvor islamskog prava, jer Kur'an upozorava na povođenje za neislamskim stavovima i da cijeli islamski narod ne može biti u zabludi.

Idžma' ima istu pravnu snagu kao i Kur'an i Sunnet, što je navelo poznatog njemačkog orijentalistu Goldzihera da o ovom islamskom pravnom izvoru ushićeno kaže: »Uskoro će se potvrditi da ovaj izvor, idžma', predstavlja izvor snage da se islam kreće i slobodno razvija, jer ovaj izvor nudi povoljan korektiv protiv mrtvoga slova i unutrašnjeg ličnog autoriteta.«

Neki učenjaci objašnjavaju da Idžma'a ima četiri vrste:

— jednoglasni i jedinstveni stav;

— jedinstvenu praksu i primjenu;

— stav formulisan od strane jedne grupe islamskih pravnika a da im ostale ne čine opoziciju i suprotstavljaju se, i

— usvojena praksa od strane grupe islamskih pravnika a da joj se ne suprostavljaju drugi pravnici koji su imali uvid u nju.

ČETVRTI IZVOR

Četvrti izvor islamskog prava je kako smo gore objasnili, Idžtihad, odnosno lično, individualno mišljenje, u nekom mjestu ili vremenskom periodu, pod uslovom da o tom pitanju nije intervenisao Kur'an, Sunnet ili Idžma', odnosno da nisu dali dovoljno jasan stav.

Idžtihad (jurisprudencija) je Kur'anom i Sunnetom priznata disciplina kao četvrti izvor šeriatskog prava u slučajevima kada, za rješenje aktuelnog islamskog pitanja, nije predviđeno rješenje u prva tri izvora. Ovaj izvor nekada nazivaju mišljenje, stav ili analogija.

Mudžtehid je obavezan, u slučaju da nema izričitog teksta u Kur'anu, Sunnetu ili Idžma'u za rješenje određenog pitanja, da temeljito prouči predmetno pitanje, sličnosti i podudarnosti, zatim izvrši upoređenje, vodeći računa o duhu i općim intencijama šeriatskog prava:

— da je cilj islamskog prava opći interes;

— gdje je opći interes, da je tu i Božiji zakon;

— da stav koji izlazi iz okvira pravednosti u nasilje, iz samilosti u mržnju, iz koristi u štetu, iz mudrosti u ludost, nije šeriatski stav.

Iz gore spomenutih principa Idžtihada proizilazi da oni predstavljaju nepresušna vrela prava. Idžtihad pomaže da se popune sve praznine i pravni nedostaci, te da se u svim vremenima i prostorima, iznađu odgovarajuća rješanja za aktuelne probleme koji nemaju svoja tekstualna rješenja u prva tri izvora šeriatskog prava. Tako se Idžtihad razvija u omjerima i dimenzijama potrebnim za stalnu životnu evoluciju.

Ako se orijentalista Goldziher divio instituciji Idžma'a kao jednom od osnova islamskog prava i o njoj kaže: »da će se uskoro potvrditi da ovaj izvor, Idžma', predstavlja izvor snage da se islam kreće i slobodno razvija, jer nudi povoljan korektiv mrtvog slova i unutrašnjeg ličnog autoriteta«, onda on, bez rezerve, konstatuje da ovaj četvrti izvor predstavlja »ča-

robni um za razvoj šeriatskog prava i njegov prosperitet i efikasan lijek protiv njegove sterilnosti i zaleđenja njegovih ideja«.

Tako ovaj, četvrti izvor islamskog prava, Idžtihad, lično mišljenje, ostaje zauvijek stabilan temelj koji opskrbljuje islamsko pravo novim stavovima i sokovima, u svim vremenima i prostorima, u svjetlu Kur'ana, Sunneta i Idžma'a.

Idžtihadu se priznaje akcija i pravna djelatnost u dva slučaja:

a) u slučajevima »dvosmislenosti« pojedinih šeriatskih tekstova koji se odnose naročito na nove probleme i naziva se »komentatorskim idžtihadom«, odnosno interpretatorskom diligencijom, a to je ono što se u međunarodnom pravu naziva komentar pravnih tekstova. Međutim, u islamu on ima svoje naučne osnove, što nije slučaj u međunarodnom pravu;

b) u slučaju »zatajivanja« tekstova u pogledu fiksnih stavova. U ovoj situaciji i sudac i pravnik svoj stav u konkretnom slučaju baziraju na uporednim tekstovima. Ni ovaj postupak nije predviđen međunarodnim pravom. Ovakva vrsta Idžtihada podređena je naučnim, logičnim i od »komentatorskog idžtihada« neovisnim principima. Ova pravna disciplina obrađena je u posebnim stručnim knjigama »Ilmu usulil-fikh« tj. nauka o dokazima šeriatsko-pravnih propisa što, opet, nije poznato u međunarodnom pravu.

Ova individualna jurisprudencija (Idžtihad), sa svoje dvije gore navedene varijante unijela je mnogobrojna naučna razmimoilaženja u tumačenju tekstova, kao i razmimoilaženja u slučajevima kada doslovnih tekstova uopće nije bilo za novonastale i iskrsle probleme. Na taj način, borbom mišljenja, obogaćeno je šeriatsko pravo i nastalo je više pravnih škola.

Islamski sudac i pravnik, oslanjajući se na dva gore navedena vida Idžtihada, imaju trajnu individualnu inicijativu. Međutim, taj Idžtihad u Saudijskoj Arabiji nije definitivan. On je potčinjen dvjema kontrolama:

— apelacionom sudu i

— vrhovnom sudu.

Prije nego zaključimo riječ o Idžtihadu, potrebno je još jedanput da ukažemo na značaj priznavanja Idžtihada u šeriatskom pravu kako za sudije tako i pravnike. Naime, postojanje tokom stoljeća ove institucije u čitavom islamskom svijetu neprocjenjivo je obogatilo islamsko pravo i učinilo ga u svijetu jedinstvenim jer je, zahvaljujući prostranstvu islamskog svijeta, došlo u dodir sa svim ljudskim civilizacijama. Tako je ova naučnopravna otvorenost Šeriata registrovala u svim svjetskim pravnim enciklopedijama i u različitim istorijskim dobima, izuzetno i neprocjenjivo pravno bogatstvo. Otuda smatramo da bi bilo nužno poduzeti korake:

— da bi se ova pravna nauka objedinila, sredila i predstavila njena naučna i zakonodavna filozofija kao i individulna logična istraživanja;

— da se naučno i detaljno prevede na žive jezike svijeta.

Mi smo uvjereni da bi ovaj gigantski posao predstavljao za novo svjetsko naučno-pravno doba ogromne vrijednosti, naučne i praktične, koje se za sada ne mogu procijeniti.

Iz ovog kratkog referata sagledavaju se karakteristike zakonodavnog sistema koji vlada u Saudijskoj Arabiji. Napominjemo, radi boljeg objašnjenja, da je Saudijska Arabija, vežući se uz Hanbelijsku pravnu školu, usvojila dva zakonska kodeksa i to još od vremena kralja Abdul-Aziza, prije 45 godina, a to su:

a) Knjiga: »El-Munteha« i

b) »Šerhul-Ikna'«.

Ova dva kodeksa, slično drugim svjetskim pravnim kodeksima , tretiraju, na detaljan način, teoriju obaveza i dužnosti: ugovornih, bračnih, nasljednih oporučnih, krivičnih, kao i međunarodnih obaveza u ratu i miru itd.

Ustavna prava i njihova načela ova dva kodeksa crpe neposredno iz Kur'ana i Sunneta kao što je to gore rečeno.

Što se tiče ostalih zakona i uobičajenih dekreta, njih pripremaju i prostudiraju nadležni organi i podnose ih Ministarskom savjetu na odobrenje, da bi zatim Kralj, u svojstvu šefa države i na osnovu islamskih propisa, izradio svoj dekret i

odobrio zakonski akt. Takav je, npr., slučaj sa Zakonom o radu i radnicima, socijalnom osiguranju, društvenoj bezbjednosti, o karantenu, zaštiti lova i nacionalnog bogatstva, saobraćaju, kao i drugim zakonima i propisima danas poznatim u svijetu.

Stog se ne može kazati da postoje islamski i neislamski propisi, nego su to zakonodavna akta koja omogućavaju opći zakonodavni hod, da obezbijedi građansku sigurnost, njihovu sreću i razvoj, dakle propisi od općeg interesa pa, sljedstveno tome, po Kur'anu i Sunnetu prihvaćeni i naređeni.

DIJALOG U VATIKANU
25. OKTOBRA 1974.

KULTURNA LJUDSKA PRAVA U ISLAMU

Gospodo,

Sretni smo što smo se odazvali ljubaznom vatikanskom pozivu za održavanje ovog naučnog dijaloga o kulturnim ljudskim pravima u islamu i katoličanstvu. Održavanje ovog dijaloga uslijedilo je na inicijativu Udruženja saudijsko-francuskog prijateljstva u Parizu, izraženu prilikom održavanja prvog dijaloga o ljudskim pravima u islamu, održanog sa grupom poznatih pravnika Evrope u Rijadu marta 1972. godine. Oni su, i na kraju pomenutog dijaloga, potvrdili želju da prihvatimo poziv za nastavljanje sličnih dijaloga u većem broju evropskih zemalja koje još uvijek dovoljno ne znaju — kao što je to primijetila grupa evropskih učenjaka — o islamu i njegovim postavkama o ljudskim pravima, činjenica koja nas obavezuje da o njima upoznamo svijet. Cilj toga je da se narodi međusobno bolje upoznaju i približe, da ujedine konstruktivne akcije u pravcu progresa i razvoja čovjeka, odbrane njegova dostojanstva i prava.

Posebno nas raduje da se prvi od planiranih dijaloga, koji će se odnositi na prava čovjeka, održava u samom Vatikanu na poziv njegovih najodgovornijih ljudi, kao što nas raduje srdačna dobrodošlica koja je ukazana delegaciji učenjaka Saudijske Arabije. Čini nam čast što sa svoje strane, isto tako, možemo uzvratiti dobrim željama i zahvalnošću, nadajući se da će ovaj dijalog predstavljati istorijski događaj našeg savreme-

nog svijeta zanesenog materijalističkim težnjama, svijeta koji nužno treba da čuje glas neba koji će ga spasiti od izgubljenosti i prosjeći mu put sigurnom i bezbjednom miru u sklopu sveljudske porodice. To je ona porodica koju je Allah svrstao od naroda i narodnosti da bi se upoznavali, sarađivali na dobrobiti i bogobojaznosti, a ne na zlu i neprijateljstvu, kao što je, u tom smislu pozvao u Kur'anu: »O ljudi! Mi smo vas stvorili od muška i ženska i učinili vas različitim narodima i rodovima da biste se upoznali. Među vama je Allahu najbliži onaj koji je najbogobojazniji . . .«

DVA ISTORIJSKA ISLAMSKA STAVA PREMA KRŠĆANSTVU

Smatramo korisnim, prije nego što pređemo na suštinu naše teme koja se odnosi na »mjesto ljudskih prava u islamu« — s obzirom da smo učesnici dijaloga koji okuplja naojdgovornije dostojanstvenike katoličanstva u Vatikanu — da ukratko izložimo dva istorijska stava, Kur'ana i islama, u odnosu na kršćanski svijet u vrijeme rimske imperije.

Prvi stav datira iz prve pojave islama, na početku sedmog stoljeća, kada je Vizantija bila angažovana u najvećem okršaju sa vatropokloničkom Perzijom, a islam u punom konfliktu sa idolopokloničkim Arapima. Vizantijski kršćani doživjeli su, u Siriji i Palestini, teške poraze i arapski idolopoklonici radovali su se ovom porazu, jer su njihovi glavni neprijatelji, muslimani, u njihovoj Knjizi, Kur'anu, priznavali Isa a. s. i njegovu plemenitu i čistu majku. Radost idolopokloničkih Arapa ožalostila je muslimanska srca. Zato, da bi ublažio njihovu žalost, bivaju objavljena kur'anska ajeta koja su kategorički najavila ponovnu bitku i da će rimokatolička država slaviti pobjedu nad vatropokloničkom, te da će se tada muslimani radovati (Poglavlje Er-Rum, 3—7). Ovo kur'ansko nagovještavanje dalo je podrške muslimanima da se suprotstave

svojim neprijateljima, arapskim idolopoklonicima i da manifestuju svoju apsolutnu vjeru u Božansku objavu.

Nekoliko godina poslije toga došlo je do ponovnog sukoba između Vizantije i Perzije i, s Božijom odredbom, istovremeno došlo je do pobjede kršćana nad vatropoklonicima, a muslimana nad idolopoklonicima u bici na Bedru. Tako su se muslimani radovali kao što im je Kur'an bio obećao, a mnogobošci dvostruko žalostili.

Islam ide još dalje: biti dobročinitelj prema svim ljudima bez obzira na njihovo razilaženje s muslimanima u vjeri, boji ili nacionalnosti, kao što to Kur'an izričito naglašava: »Allah traži od vas, da prema onima koji vas ne sprečavaju u vjeri i koji vas ne protjeraju iz vaših domova, budete dobri i pravedni. Zaista, Allah voli pravedne.« Na ovaj način Kur'an ustanovljava najčvršće principe međuljudske saradnje. On zagovara dobročinstvo pa makar neuzvraćeno, jednostrano, jer to proizilazi iz islamskog učenja koje ne uslovljava dobročinstvo kako bi vjerska sloboda bila iznad toga, bez prisile u njenom dometu.

Islim se otvara prema čitavom svijetu, a posebno prema kršćanima, bez obzira na njihove sekte. Obraćajući se muslimanima, Kur'an kaže: »Susrećete one koji su vam, zaista, veoma bliski, koji vjeruju i kažu: »Mi smo kršćani«. To je zato što među njima ima svećenika i kaluđera koji se ne ohole i ne uznose.« (El-Maide 86).

Međutim ovo kur'ansko izjašnjavanje o međusobnim prijateljskim odnosima između muslimana i kršćana nije se svidjelo njihovim neprijateljima. Oni nisu bili zadovoljni time kako Kur'an brani Isa a. s. i njegovu čistu i čestitu majku Merjemu. U tom cilju još od vremena Muhameda a. s. oni nisu birali nikakva sredstva kako bi praktično podstakli Vizantiju u rat protiv islama.

Drugi istorijski stav prema kršćanima odnosi se na zaštitu koju je islam pružio njihovim crkvama, a posebno Jerusalimskoj poslije pobjede muslimana nad Vizantincima. Poraz Vizantinaca u tom ratu, koji su oni sami započeli, nije izmijenio načelan stav muslimana u njihovoj otvorenosti prema hrišćanima, a posebno prema katolicima.

Ova činjenica došla je posebno do izražaja u ugovorenom miru i obavezi koju je halifa Omer dao Sofranu, katoličkom patrijarhu u Jerusalimu, poslije ulaska muslimana u ovaj grad. Tekstom te čuvene, istorijske obaveze, halifa je garantovao kršćanima: »Sigurnost njihovih života, imovine, njihovih svetinja i križeva«. Muslimanima je bilo zabranjeno nastanjivanje u njihove crkve ili da im se učine ma kakve neugodnosti. Također nije bilo dozvoljeno da se njihova svetišta smanjuju niti površina sužava. Obaveza je zbrisala svako strahovanje kršćana koje bi im mogli nanijeti muslimani koji su ovu svoju obavezu, kroz cijelu istoriju do dana današnjega, doslovno sprovodili.

Ukratko, ova dva veličanstvena istorijska stava korektnosti islama prema kršćanstvu općenito, a posebno prema katoličkoj crkvi, najbolje svjedoče kako islam gleda na svoje pokroviteljske odnose prema drugim vjerama koji su odraz kur'anskog teksta o ljudskim pravima, a posebno o vjerskim i ideološkim slobodama.

Nakon što smo ukazali na stavove islama prema kršćanskom svijetu i njegovoj crkvi, koji su u neposrednoj vezi sa čovjekovim pravima u islamu, preći ćemo, sada, na kratko izlaganje o općim ljudskim pravima da bismo se, na koncu, usmjerili na objašnjenje ljudskih kulturnih prava u islamskom pravu.

Činjenica je da Međunarodna povelja o ljudskim pravima razlikuje tri vrste ljudskih prava: ekonomska, socijalna i kulturna. Veoma je teško da danas obuhvatimo sva ova prava u našem dijalogu u Vatikanu, posebno ako uzmemo u obzir vremensku ograničenost predviđenu za ovaj dijalog. Ali, s obzirom da su predviđeni i drugi dijalozi, koji će se održati u Ženevi, Parizu i Strazburgu, smatrali smo potrebnim da na ovom skupu u Vetikanu, počnemo raspravljati o ljudskim kulturnim pravima u islamu kao glavnoj temi našeg izlaganja. Nadamo se da će dijalozi, koji će uslijediti, imati karakter kompletiranja drugih vidova vrsta prava u islamu. Ako se tome dodaju i podijeljene vam brošure koje se odnose na dijalog u Rijadu iz 1972. godine, kao i nota vlade Saudijske Arabije upućena međunarodnim institucijama koja je poslužila kao polazna

tačka rijadskog dijalog, onda imamo dovoljno jasnu predstavu o ljudskim pravima u islamu koja nam omogućuje produbljivanje ove teme.

KULTURNA PRAVA U ISLAMU — INTEGRALNI DIO NJEGOVOG POGLEDA NA ALLAHA, KOSMOS I ČOVJEKA

Ako želimo da shvatimo dalekosežnost ljudskih kulturnih prava u islamu, potrebno je da ukažemo na to da su ljudska prava u islamu sastavni dio njegovog općeg gledanja, njegove dogme u odnosu na Allaha, kosmos i čovjeka. To će nam pomoći di odredimo dimenzije ovih prava, njihove osobenosti i njihov uticaj na čovjekov život.

Čovjek je, na osnovu sveopćeg islamskog pogleda na Allaha, kosmos i čovjeka, obavezan, prema vjerskim normama, istraživati šta se nalazi na nebesima, Zemlji i u njemu lično. To je imperativni zahtjev, i njegove ciljeve možemo podijeliti na:

a) Naučno, znanstveno vjerovanje u postojanje Stvoritelja, »Prvi Bitak«, nužno postojeći za stvaranje kosmosa i čovjeka;

b) Naučna spoznaja o veličini kosmosa gdje se sve odvija prema utvrđenim zakonitostima, što kategorički upućuje na postojanje Stvoritelja ovog kosmosa, Svemoćnog, Znanog, Mudrog, jedino zaslužnog za obožavanje;

c) Naučno saznanje da čovjek predstavlja sićušni dio veličanstvenog i savršenog kosmosa, ali ga je Allah odlikovao tim što mu je podredio sve što je na nebesima i zemlji i naredio mu da na zemlji izgrađuje i podiže, a ne da ruši i nered stvara;

d) Shodno spomenutom vjerovanju u Boga dž. š. i dvjema spoznajama, o veličanstvenoj egzistenciji i ukazanoj časti što mu je sve potčinjeno na nebesima i zemlji, Allah je kategorički zatražio od čovjeka da svojim trudom izgrađuje zemlju i uživa njene plodove, ali u okviru reda koji garantuje vjerovanje u

Boga dž. š., dostojanstvo, pravdu, jednakost, slobodu i mir svakom čovjeku, bez razlike. Postupajući tako on radi saglasno Božijem zakonu . . .

Na taj način opći islamski pogled u odnosu na Boga, kosmos i čovjeka, obavezuje čovjeka na spoznaju svega što ga okružuje, počevši od Allaha dž. š. Čovjek mora znati svoje životne obaveze kako prema Stvoritelju tako i prema ljudskoj braći. On je, isto tako, obavezan da radi na ovoj zemlji.

Primjenjujući ovaj princip, islamsko pravo oduzima zemlju od onga koji je ispravno ne koristi i ne cijeni. Ona će bit oduzeta u korist podobnijeg, sposobnijeg i kvalifikovanijeg da je obrađuje. Šeriatsko pravo nalaže da čovjek obrađuje zemlju koju posjeduje i koristi sve do Sudnjeg dana.

Ovi su principi temeljni u islamskom učenju o nauci i vjeri koje mi nazivamo »El-Fikh«, tj. nauka koja određuje ljudska prava i obaveze. Zato je Poslanik rekao: »Kome Allah želi da da milost produbi mu vjersko znanje.«

Po islamskom učenju čovjek je obavezan da svoje obrazovanje počne naukom koja će ga, opet, uvesti u vjerovanje o Bogu, jer islam smatra da je prvi zadatak čovjeka, po priodi društvenog bića koje živi u kosmosu, da se upita, i to na naučan način o onome što ga okružuje i svemu što je priroda stavila na raspolaganje ljudskome društvu.

Zbog toga je čovjek dužan da spozna da je njegovo postojanje na Zemlji, koja predstavlja samo mali dio ogromnog svijeta u kosmosu, identično sa ma kojom drugom ličnosti iz savremenog čovječanstva. Svaki građanin mora znati veze koje ga vežu za zajednicu i dužnosti prema nosiocima vlasti svoje zajednice. On mora poštovati regule i zakone zemlje čiji je podanik. On mora znati da je građanski i krivično odgovoran za prestupe, delikte i prekršaje. Jednom riječju, on se mora ponašati kao ispravan građanin. U protivnom biće kažnjen ili stavljen van zakona.

OBRAZOVANJE — BAZA LJUDSKOG DOSTOJANSTVA U ISLAMU

Islamska koncepcija »obavezne nauke« podrazumijeva prosvjećivanje u najširem smislu riječi. Saznanje je osnova na kojoj se izgrađuje ljudsko dostojanstvo.

Zato Kur'an najavljuje: »Nikada neznalice nisu jednake sa prosvjećenim«, a na drugom mjestu: »Boga se boje samo prosvijećeni (učeni).«

Iz ovoga proizilazi da je svakom čovjeku nauka obavezna i da je dužan sve posmatrati, bilo da se radi o visini, Zemlji ili čovjeku, i da na temelju svoje spoznaje dolazi do shvatanja o savršenstvu svega stvorenog. Na taj način — smatra islam — naukom se otvaraju čovjeku neograničeni vidici. Čovjek treba da, bez ustezanja, koristi sva tehnička sredstva i njena dostignuća kako bi lakše shvatio Stvoritelja. Ovaj poziv, izražen u Kur'anu, za ljudsko obrazovanje je temeljna i imperativna dogma koja nauku upotrebljava za sredstvo spoznaje Allaha, Njegovo obožavanje i izgradnju ovozemaljskog svijeta u miru. Zbir ovih načela islam naziva zajedničkim pojmom: »poziv u život« i time udružuje vjeru i obrazovanje, duh i razum. Ukratko, Kur'an je ujedinio vjeru i život, kao što to potvrđuju brojni kuranski ajeti, a posebno slijedeći: »Odazovite se Bogu i Poslaniku kada vas pozovu onome što daje život.«

U svjetlu rečenoga, utvrđuje se da islam gleda u nauku kao osnovnu bazu ljudskog dostojanstva. U njegovim očima samo obrazovani i oni koji traže nauku udruženi su u dobročinstvu.

BITKA PROTIV NEPISMENOSTI

Jedna od prvih islamskih briga bila je borba protiv nepismenosti, analfabetizma. To je činjenica koja je u momentu pojave islama bila prisutna kod većine Arapa i kojoj je trebalo tražiti što hitnijeg lijeka. Zato je Poslanik obrazovanje i podu-

čavanje učinio obaveznim za sve muslimane, muškarce i žene. On je pozvao vjernike da razmišljaju o fenomenima koji se dešavaju kako na nebesima tako i na zemlji. Ovo razmišljanje i meditacija odgovara koncepciji koju je islam namijenio totalnoj edukaciji kao osnovnom faktoru za puni razvoj ljudske ličnosti. Obrazovanje koje otvara ljudsku dušu ka stvarnosti života i kosmosa kao i odnosima ljudi i bića od kojih se sastoji, ukazuje da islam zasniva svoju koncepciju na dostojanstvu svih ljudi.

Iz tih razloga Božiji je Poslanik svakom zarobljeniku u bici na Bedru odredio otkupninu da poduči pisanju deset nepismenih muslimana. Koliko nam je poznato, Pejgamber je bio prvi koji je odredio ovakvu otkupninu iako je, i te kako, muslimanska zajednica oskudijevala u novcu. Tako postupajući Pejgamber je osjećao da mu je obrazovanje vjernika potrebnije nego njihovo materijalno stanje do kojega mu je također bilo stalo, jer je bitku za pismenost smatrao ključem saznanja i tehnologije.

Ovakav postupak ukazuje na važnost koju islam posvećuje razvoju ljudske ličnosti i njegova dostojanstva.

Polazeći od ovakvog stava Muhamed a. s. je često prijetio muslimanima da će iskusiti oštre sankcije ako svoju obavezu opismenjavanja nepismenih zanemare i ne izvršavaju. Isto je tako postupio prema nepismenim koji su odbijali opismenjavanje. Poslanik je podsticao i jedne i druge da se založe u tom pravcu. On je proklamovao da su i instruktori i instruisani učesnici u dobru djelu. On je, čak, izučavanje odabrao nad molitvom. U tom smislu Muhamed a. s. je često govorio: »Onaj koji radi ne može zaraditi ništa vrednije od nauke koja ga upućuje na dobro, a odvraća od zla. Ispravnost vjerovanja uslovljena je ispravnim djelovanjem.«

ŽEĐ ZA NAUKOM — VJERSKA OBAVEZA

Ovaj poziv na obrazovanje i edukaciju, kao i činjenica da su ih Kur'an i Poslanik uvijek smatrali obavezom svih muslimana i muslimanki, izazvao je među muslimanima zapanju-

jući efekat, jer je stvorio kod njih veliku težnju za učenjem i probudio u njima sve što je ljudsko i korisno. U ime vjere nastao je sveukupan pokret u gledanju na nauku. To je navelo Gustava Lebona da u svom djelu »Kultura Arapa« ovo konstatuje i izrazi svoje divljenje pred kolektivnom željom muslimana za naukom i njihovom ljubavi za obrazovanjem. Zato kaže: »Nauka, koju su drugi prezirali, bila je visoko cijenjena kod muslimana. Njima treba zahvaliti za izrečenu istinu: »Korisni su oni ljudi koji uče i podučavaju, — ostali su štetni, odnosno od njih nema koristi«, čime je aludirao na Poslanikove gore citirane riječi.

U svom djelu, na drugom mjestu, Le Bon je rekao: »Zanos koji su muslimani manifestirali u izučavanju bila je začuđujuća. Bilo je dosta naroda koji su im se, u tom pogledu, izravnali, ali ih ni jedan nije pretekao. Kada bi ušli u neki grad, prvo što bi uradili bilo je da podignu džamiju i školu. U velikim centrima njihove su škole bile mnogobrojne. Benjamin Tudel, umro 1173. godine, priča da ih je u Aleksandriji vidio dvadeset. Osim osnovnih škola, veliki centri kao što su Bagdad, Kairo, Toledo, Kordova itd., bili su prepuni univerzitetima opremljenim laboratorijama, opservatorijama, bogatim bibliotekama, jednostavno rečeno svim sredstvima za naučno istraživanje. Samo je Španija imala sedamnaest općih biblioteka, a biblioteka halife El-Hakema II u Kordovi, prema arapskim izvorima, imala je 600 hiljada svezaka od kojih samo 44 kataloga. U vezi s ovim primijećeno je da četiri stotine godina poslije ovoga Šarl Mudri, u svojoj kraljevskoj biblioteci u Francuskoj nije mogao da skupi više od 900 svezaka od kojih je jedna trećina samo bila posvećena teologiji.«

Gustav Le Bon, na drugom mjestu, kaže: »Čežnja muslimana za naukom bila je na vrhuncu. Ona je bila prisutna kod muslimana do te mjere da su bagdadske halife upotrijebile sva moguća sredstva da bi privukli učenjake i umjetnike na svoje dvorove iz cijelog svijeta. Jedan je otišao toliko daleko da je smatrao potrebnim da vladaru Carigrada najavi rat kako bi ga prisilio da dozvoli jednom matematičaru da dođe u Bagdad i u njemu predaje.«

OSOBENOST KULTURNOG PRAVA U ISLAMU

Na osnovu izloženih islamskih tekstova i njihove primjene u domenu kulturnih prava u islamu i, da bi smo dopunili ovo istraživanje, potrebno je da objasnimo osobenosti tih prava kako bismo ih mogli uporediti sa međunarodnim dokumentima koji se odnose na ljudska prava i njihovu zaštitu, a posebno:

a) Međunarodnu konvenciju o ljudskim pravima proklamovanu od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948. godine;

b) Međunarodnu povelju o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, usvojenu od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 16. februara 1966. godine;

c) Evropsku konvenciju o zaštiti čovjekovih prava i njegovih osnovnih sloboda, potpisanu u Rimu 4. novembra 1950. godine i Protokol br. 1. aneksiran ovoj Konvenciji, potpisan u Parizu 20. marta 1953. godine;

d) Deklaracija o pravima djeteta izdata od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 20. novembra 1959. godine.

TEKSTOVI O LJUDSKIM KULTURNIM PRAVIMA U MEĐUNARODNIM KONVENCIJAMA

Evo tekstova konvencija koji se odnose na ljudska kulturna prava:

a) Član 26. pasus 1. Međunarodne povelje o pravima čovjeka glasi: »Svako ima pravo na obrazovanje.«

b) U trećem stavu istog člana stoji: »Roditelji, u prvom redu, imaju pravo da odaberu način edukacije svoje djece.«

c) U drugom stavu istog člana stoji: »Edukacija treba da je usmjerena u pravcu punog razvoja ljudske ličnosti, podrške poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda.«

d) U 13. članu prvog stava Međunarodne konvencije o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima stoji: »Države-učesnice ove Konvencije priznaju pravo svakom čovjeku na edukaciju, slažu se da obrazovanje treba da ima cilj puno razvijanje čovjekove ličnosti i osjećaja svoga dostojanstva, kao i podršku poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda. One se, isto tako, slažu da edukacija treba da usmjerava svakog čovjeka u pravcu osposobljavanja za korisnu ulogu u slobodnom društvu ... «

e) U trećem stavu prethodnog člana stoji: »Države-učesnice u ovoj Konvenciji, obavezuju se da će poštovati slobodu očeva i zakonskih staratelja u izboru škola za svoju djecu, osim državnih, kao i da će obezbijediti slobodu vjersko-moralnog obrazovanja njihove djece saglasno roditeljskim ličnim uvjerenjima.«

f) U članu 2. Protokola br. 1. aneksiranog Evropskoj konvenciji o zaštiti čovjekovih prava i njegovih osnovnih sloboda, stoji: »Nikome se ne može osporiti pravo na obrazovanje. Države-potpisnice uzimaju u obavezu da u oblasti edukacije i obrazovanja poštuju pravo roditelja da osiguraju edukaciju i obrazovanje saglasno roditeljskim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.«

g) I, na kraju, u drugom stavu sedmog principa Deklaracije o pravima djeteta, stoji: »Viši interes djeteta treba da bude pokazatelj onima koji su odgovorni za njegovu edukaciju i usmjeravanje. Ova odgovornost, u prvom planu, pada na njegove roditelje.«

Ovi tekstovi i njihove osobenosti mogu se rezimirati u slijedećem:

a) svako ima pravo na obrazovanje i niko ne može odbiti ovo pravo;

b) roditelji, u prvom redu, imaju pravo da odaberu kakvu će vjersku naobrazbu shodno svom uvjerenju dati svojoj djeci;

c) obrazovanje ima za cilj puni razvoj ljudske ličnosti, osjećaj njena dostojanstva i potrebe poštovanja ljudskih prava i njegovih osnovnih sloboda;

d) viši interesi djeteta su jedino mjerilo svima koji su odgovorni za njegovo obrazovanja i usmjeravanje.

NAŠE PRIMJEDBE

Primijetili bismo, u vezi sa specifičnostima (osobenostima) ovih međunarodnih prava na kulturu:

— da su to lična prava i subjektivna, a ne imperativne obaveze i opće. Isto tako primjećujemo da je to pravo izraženo pasivom, kako je to navedeno u Prvom protokolu Evropskog savjeta: »Nikome se ne može osporiti pravo na obrazovanje.«

Shodno ovome primjećujemo, također, saglasno međunarodnim principima prava, da svaki čovjek ima pravo da se odrekne svog prava, i da to odricanje nije prestup jer se tiče njegova ličnog prava.

Tekstovi međunarodnih konvencija svode pravo na obrazovanje na običnu želju lišenu svih sankcija. Primjedba je posebno umjesna ako imamo u vidu da je svrha ovog prava na obrazovanje stvaranje i osiguranje razvijene ljudske ličnosti, njene egzistencije i dostojanstva.

S druge strane, međunarodni dokumenti ne čine nikakvu aluziju na različite životne nauke i njihovu potrebu u privatnom i društvenom životu. Ovi međunarodni tekstovi ćutke prelaze preko prve naučne istine koja se odnosi na postojanje Univerzuma i Boga, Stvoritelja nebesa, Zemlje i čovjeka. Isto tako može se ustanoviti da međunarodni dokumenti ne

spominju potrebu da se ljudima pruži obrazovanje o Bogu koje je vezano za ljudske probleme i život.

Mi kategorički tvrdimo da je nepostojanje vjerovanja u Allaha, osnovnog cilja kojem teži međunarodno pravo o obrazovanju kod naroda koji vjeruju u Boga, izvor straha od »naučnog progresa i razvijene tehnologije«, na koju je ukazala Teheranska deklaracija na Međunarodnoj konferenciji o pravima čovjeka, održana od 21. aprila do 13. maja 1968. godine. Ova strahovanja jasno su objašnjena u stavu 18. kada je rečeno: »Ako su naučna otkrića i tehnološki razvoj otvorili široke perspektive ekonomskom, društvenom i kulturnom razvoju, ovaj razvoj može, ipak, ugroziti lična prava i slobode i dovesti ih u opasnost.«

OSOBENOST LJUDSKIH PRAVA NA KULTURU U ISLAMU

Osobenost ljudskih prava na kulturu u islamskom pravu možemo rezimirati na slijedeće:

a) O kulturnim pravima u islamu govori se kao o »obaveznim« kojih se niko ne može odreći niti od njih odustati, suprotno od koncepcije međunarodnih dokumenata koji ih smatraju kao lična i fakultativna i kojih se podareni može odreći.

b) Ova lična i kolektivna obaveza, koja obavezuje i društvo i jedinku, objašnjava svoj vitalni karakter.

c) Ova obaveza je u islamu zaštićena kaznenim sankcijama, dok se u međunarodnim dokumentima svodi samo na želju i striktno lično pravo kojega se koirsnik može odreći. U svakom slučaju, u ovom domenu primjećuje se izvjestan napredak. Ta se obaveznost ostvaruje kroz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i njegovih sloboda. Ovaj se napredak može zahvaliti sretnoj inicijativi Evropskog savjeta održanog u Rimu 4. novembra 1950. god. Tada je postignut sporazum o uspostavljanju Suda za zaštitu ovih prava čije, nažalost, presude ne povlače nikakve sankcije nego su samo moralne, deklarativne.

d) Islam daje roditeljima puno pravo slobodnog izbora kakvu edukaciju žele dati svojoj djeci koja odgovara njihovim uvjerenjima. To je pravo koje nikakav autoritet ne može oduzeti. Međutim, ovaj slobodan roditeljski izbor ne postoji u nekim zemljama gdje se djeci često nudi edukacija suprotno želji njihovih roditelja.

Skupština Evropskog savjeta uočila je ovu činjenicu i, u toku diskusije o nacrtu Evropske konvencije o ljudskim pravima, ukazala na ovaj problem u sredinama koje odbacuju priznato pravo uticaja roditelja na obrazovanje djece i njihov samostalni izbor.

e) Ove islamske obaveze u pogledu kulturnih prava primjenjuju se u Saudijskoj Arabiji. Školovanje, u svim stepenima i za sve je besplatno, jer se pravo na obrazovanje smatra vjerskom dužnošću.

f) Vršeći vjersku dužnost, Saudijska Arabija, ne samo da je školovanje učinila besplatnim, nego je uvela mjesečne i vrlo privlačne nagrade, posebno je to slučaj u visokom obrazovanju, naučnom i tehničkom, kako bi dala podstreka za visokoškolsko obrazovanje i specijalizaciju.

g) Na kraju, postoji i jedna osnovna odlika obaveznosti edukacije u islamu, a to je da ona otvara pred čovjekom neograničene mogućnoasti istraživanja naučnih i tehničkih disciplina, bez bojazni da uđe u sve probleme, materijalne i duhovne, koji će približiti čovjeka njegovu Stvoritelju i zadovoljiti njegov duh. Ispitivanje i saznanje mogu definitivno spasiti njegovu dušu od izgubljenosti i bestijalnosti.

ZAKLJUČAK

Zaključujući ovu raspravu o pravima na kulturu u islamu i, upoređenja koja su izvršena između njihovih osobenosti i kulturnih prava u međunarodnim deklaracijama, želim da skrenem pažnju članovima i učesnicima ovog dijaloga da nam

nije bio cilj da upoređenjem damo prednost islamu nad drugim kulturama i filozofijama. Cilj je bio da saznamo kako su ljudska kulturna prava postavljena u Kur'anu neovisno o drugim motivima, izuzimajući težnju da se poboljšaju uslovi čovječnosti i osigura ljudsko dostojanstvo.

Mi cijenimo, što je i prirodno, da se ljudska prava tretiraju u vjerskim zakonima. Ovaj dijalog, koji je okupio u Vatikanu odgovorne ljude dviju svjetskih religija, u našim je očima kvalifikovaniji od ostalih da raspravlja o stanju u ljudskim pravima u odnosu na religijski koncept. Mi smatramo odgovorne ljude dviju vjera dovoljno sposobnim da se preko njih čuje glas Neba i da odrede put koji treba slijediti da bi se obezbijedilo ljudsko dostojanstvo, spasonosan život u miru, pravdi i jednakosti, bez ikakve diskriminacije, rasne ili vjerske.

Ako smo objasnili osobenosti kulturnih prava u islamu koje imaju za cilj pun razvoj ljudske ličnosti, da osjeti svoje dostojanstvo na bazi pravde i jednakosti u pravu na život, ako smo podvukli da ova prava izviru iz vjere u Boga i Njegovo učenje kao osnove za dostojan i poštovan život, ako smo ukazali da ova kulturna prava otvaraju vrata ljudskom saznanju u raznim granama i disciplinama života i tehnologije potrebne za ljudsku egzistenciju . . . , ako smo ustanovili da se prva osobenost tih prava u islamu sastoji od »opće obaveznosti« koja je sankcionisana nadležnim autoritetom, suprotno od onoga kako međunarodne povelje regulišu ovu materiju i smatraju prava na kulturu ličnim, fakultativnim pravom, i ako smo ustanovili da je školovanje u Saudijskoj Arabiji za sve stepene školovanja: osnovno, srednje i visoko, besplatno, jasno nam je zašto je Saudijska Arabija, u ovom pogledu, prihvatila primjenu kur'anskog stava. Jasno je koliko bi čovjek izgubio da se Saudijska Arabija ograničila, u ovom domenu, na ograničena prava, predviđena Međunarodnom poveljom u kojoj su prava na kulturu tretirana samo kao preporuke koje nisu popraćene nikakvim sankcijama.

I, na kraju, željeli bismo naglasiti, da nismo imali namjeru umanjiti značaj Međunarodne konvencije. Naprotiv, smatramo se pozvanim i dužnim da radimo sa svim organizacijama na jačanju ovih prava. Zato mi podržavamo sve pokušaje

koji će biti poduzeti od strane država, a posebno od strane država-članica Evropskog savjeta. Ovom se Savjetu može zahvaliti uspostavljanje Međunarodnog suda koji ima za cilj da štiti čovjekova prava. Postupajući tako, Savjet je popunio prazninu koja je promakla Međunarodnoj deklaraciji.

DIJALOG U ŽENEVI

30. OKTOBRA 1974.

ISLAMSKI POGLED NA ČOVJEKA I NJEGOVU ČEŽNJU ZA MIROM

Gospodo,

Delegacija Saudijske Arabije s velikim zadovoljstvom odazvala se pozivu Ekumenskog Savjeta crkava za održavanje ovog naučnog dijaloga u sjedištu Savjeta u Ženevi o temi: »Pogled nebeskih vjera na čovjeka i njegovu čežnju za mirom«.

Ovaj dijalog će se održati zahvaljujući nastojanjima Društva francusko-saudijskog prijateljstva u Parizu, koje ima najviše zasluga što je došlo do održavanja Prvog naučnog dijaloga sa grupom evropskih mislilaca i pravnika o pravima čovjeka u islamu, koji su radi toga i boravili u Rijadu, glavnom gradu Saudijske Arabije, 22. marta 1972. godine. Tom prilikom oni su željeli, i insistirali, da prihvatimo poziv za sastavljanje sličnog dijaloga u nekim evropskim zemljama koje još ne znaju dovoljno — kako je to uočila pomenuta grupa učenjaka — o islamu i odlikama ljudskih prava u njemu. Takva saznanja podstiču prijateljske odnose i saradnju među narodima i vjerama. Uz sve to bila je izražena i želja za uspostavljanjem istinske saradnje na području čovjekovih prava i za njegovo dobro.

Prihvatajući poziv mi smo pozdravili plemenita nastojanja na koja su ukazali evropski učenjaci rukovođeni slijedećim islamskim univerzalnim principima:

a) Princip koji je objelodanio Kur'an kada se obratio čovječanstvu proklamirajući Allahov poziv ljudskom rodu slijedećim riječima: »O ljudi! Stvorili smo vas od muškarca i žene i učinili vas različitim narodima da biste se upoznavali. Najbolji je među vama onaj koji je najbogobojazniji«.

c) Princip kojim je Poslanik zaključio svoj poziv i svoj život na najvećem skupu, na oprosnom hadžu, kada je rekao: »Nema prednosti Arap nad nearapom, niti bijelac nad crncem osim u bogojaznosti«.

c) Princip koji je, na istom skupu, Poslanik preporučio pozivajući na mir koji predstavlja jedan od uslova vjerovanja u Allaha dž. š., upozoravajući na zločin prolijevanja krvi koji, opet, predstavlja atak na Allaha dž. š., pa je rekao: »Ne vraćajte se, poslije mene, u nevjerstvo napadajući jedan drugoga«. Na taj način, potvrđujući Allahovu maksimu Kur'an kaže: »O vjernici! Svrstajte se svi na strani mira«!

Delegacija Saudijske Arabije smatra potrebnim da se zahvali Ekumenskom savjetu crkava na dobrodošlici koju joj je Savjet priredio. Uzvraćajući iste radosti nadamo se da ćemo nivo ovog dijaloga podići i učiniti ga vrlo značajnim poduhvatom u međunarodnom upoznavanju naroda i razvijanju njihove međusobne saradnje u svemu onome u čemu se za sada razilaze. Što se nas tiče polazimo, u ovom pogledu, s osnova Kur'ana koji kaže: »Reci! O pripdanici drugih knjiga, dođite na zajednički dogovor da ne obožavamo nikoga osim Allaha dž. š«, i da se u tom istom smislu pridržavamo principa po kojima nema razilaženja u osnovama nebeskih vjera, a to su:

— u odnosu na poštovanje čovjeka prema Bogu dž. š.;

— u odnosu na potrebu svih ljudi za mirom i životom bez nasilja i neprijateljstva;

— u odnosu na rad za dobro čovjeka u naučnom, društvenom i ekonomskom pogledu;

— u odnosu na iznalaženje rješenja koja su u interesu ljudi i koja im osiguravaju spas;

— u odnosu na zabranu nevaljalog koje im otežava život i narušava sigurnost;

— u odnosu na pozitivne inicijative a prema uputi Poslanika islama koji kaže: »Ja sam u predislamsko doba pozivan u savez za zaštitu nemoćnih i borbu protiv agresije. Sada, u vrijeme islama kada bih bio pozvan u takav savez, odazvao bih se«.

Neka nam, sada, dozvole učesnici dijaloga, da ih podsjetimo na veliko otvaranje Muhameda a. s. koje je učinio prema kršćanima Etiopije i njihovom vladaru. Bilo je to u samom početku islama, kada su se pooštrile idolopokloničke akcije na nemoćne muslimane i kada je Muhamed a. s. poslao poruku kršćanskom vladaru tražeći od njega zaštitu za nemoćne muslimane kojima je naredio izbjeglištvo i rekao: »U toj zemlji ima vladar koji ne dozvoljava da se nad nemoćnim vrši nasilje«.

Bilo je to prvo saradničko otvaranje islama prema kršćanstvu na zaštiti nemoćnih i potlačenih. Zatim je islam prema crkvi imao još dva značajna istorijska stava u Palestini, prije i poslije rata sa Vizantijom. Naime, kada je Vizantija povela rat protiv islama u kome je islam izvojevao veliku pobjedu, — o čemu je bilo govora u dijalogu u Vatikanu — od tih dana do danas stav islama prema kršćanstvu i Crkvi nije se promijenio, ni prije ni poslije rečenog rata. Halifa Omer se postarao da otkloni sva strahovanja jerusalimskog patrijarha, posebno dajući mu punu zaštitu, njemu, Crkvi i njihovim križevima protiv svih nasilja.

Ovo otvaranje islama prema kršćanstvu, po odobrenju Muhameda a. s. odobravajući muslimanima selidbu u kršćansku Etiopiju i pod zaštitu njenog vladara, bilo je prva takva manifestacija, a zatim i kur'anska odbrana svetosti Isa a. s. i njegove nevine Majke. Kur'an proklamira ljubav kršćana prema muslimanima kada kaže: »Posigurno ćete vidjeti da su vjernicima, po ljubavi, bliži oni koji kažu: mi smo kršćani. To zato što su neki od njih svećenici i što se ne uznose«. Naravno, da se ovakvi stavovi nisu svidjeli neprijateljima muslimana i kršćana, niti ih je omelo da se aktiviraju u izazvanju ratova među njima poznatih istoriji sve do današnjeg dana.

Ti neprijatelji islama i kršćanstva željeli su da uniište ovu ideju islamskog otvaranja. A Kur'an o izazivačima rata kaže: »Kad god upale vatru rata Allah dž. š. je ugasi. Oni siju smutnju po zemlji, a Allah ne voli smutljivce«.

Nakon ovog kratkog uvoda, koji je bio potreban da se predstavi istorija ideje dijaloga o ljudskim pravima u islamu, koji je započeo u Rijadu prije dvije godine, na poziv Ekumenskog saveza crkava ostvaruje danas jednu od svojih etapa u Ženevi.

Nakon ukazivanja na islamske istorijske stavove otvaranja prema kršćanstvu u cilju saradnje u domenu ljudskih interesa i njihovih osnovnih sloboda koje imaju neposrednu vezu sa odbranom ljudskih prava, preći ćemo na osnovno pitanje: »Koncepcija nebeskih vjera u odnosu na čovjeka i njegovu čežnju za mirom.

Prije nego pređemo na osnovno pitanje zahvaljujemo se Društvu francusko-saudijskog prijateljstva što je za dijalog izabralo ovu temu. Ono se, po našem mišljenju, na taj način izjasnilo o najvažnijem pitanju kojem nebeske vjere posvećuju posebnu pažnju kao polaznoj tački za upoznavanje čovjekovih prava i čuvanje njegova dostojanstva. Kao muslimani mi ćemo ovdje govoriti na temu: »Gledanje islama na čovjeka i njegovu čežnju za mirom«, akcentirajući prvostepeni značaj mira uopće.

Korisno će biti da ovdje ukažemo na ono što smo objasnili i u vatikanskom dijalogu: da kulturna prava čovjeka u islamu, kao i ostala ljudska prava u njemu, proizilaze iz njegovog sveopćeg pogleda na Boga dž. š., kosmos i čovjeka. Danas će biti govora o stavu islama prema čovjeku i njegovim aspiracijama za mirom.

ČOVJEK — BOŽIJI NAMJERNIK NA ZEMLJI

Raduje nas da odmah, u početku, možemo reći da pogled islama na čovjeka predstavlja islamski osnovni pogled. Iz ovakvog islamskog stava proizilaze sve čovjekove dužnosti i sva njegova prava. Ovaj pogled, po svojoj jednostavnosti i ja-

snoći, daleko je od svih filozofskih složenosti i spoznajnih zapletenosti. On se od početka Božjeg stvaranja čovjeka zasniva na ideji njegova namjesništva na zemlji:

— da bude na zemlji odgovorni namjesnik;

— da bude Bogu dž. š. odan, od onih koje Kur'an opisuje:

»...Odani vjernici Milostivog, koji dostojanstveno po zemlji hodaju, a kada im se arogantni obrate oni odgovaraju: mir«;

— da u Allahovim granicama uživa u zemaljskim plodovima i njenim ljepotama.

Odavde i proizilazi čovjekova počast (dostojanstvo) kojom ga je Allah dž. š. udostojio:

— određuje ga isključivim namjesnikom na zemlji, kao prvoj i osnovnoj počasti;

— stvarajući mu sluh, vid, um, kao sredstva saznanja, kao druge osnove počasti i

— dodjeljujući mu slobodu volje kao bazu za odgovoran i humani rad saglasan Allahovom zakonu, — kao treća njegova osnovna počast.

Ovo čovjeku dodijeljeno namjesništvo na zemlji je:

a) opće namjesništvo dato svakom čovjeku;

b) namjesništvo se zasniva na ravnopravnosti svih ljudi, bez ikakvog posredovanja između Boga dž. š. i čovjeka;

c) namjesništvo nije rasnog, klasnog, niti ikakvog povlašćenog karaktera. Po njemu su nosioci vlasti narodni delegati izabrani voljom naroda i u interesu naroda;

d) ovo namjesništvo je daleko od toga da bude »teokratska vlast na zemlji, koja odbacuje mir«;

e) na kraju, ovo namjesništvo je ograničeno općim interesnim principima Božjeg zakona kao i njegovim pojedinačnim propisima.

Isti je slučaj danas u svakoj demokratskoj vlasti na zemlji koja se ograničava općim ustavnim načelima i razrađenim zakonskim propisima suprotstavljajući se, na taj način, svakoj apsolutističkoj vlasti.

Zbog svega toga čovjekovo namjesništvo na zemlji zahtijeva da se čovjek po svom obliku, savršenosti i odgovornosti, odlikuje slijedećim karakteristikama:

a) u vezi s njegovim oblikovanjem Allah dž. š. je stvorio čovjeka u »najljepšem obliku i formi«, kao što kaže Kur'an, i obdario ga svim onim što mu je potrebno sa »krajnjom preciznošću« i stavio mu na raspolaganje nebesa i zemlju i sve što je na njima.

b) U vezi s njegovim savršenstvom Allah dž. š. je stvorio čovjeka čistog od svakog grijeha, a to je ono što islam podrazumijeva pod izrazom »fitra«. Dakle pod uticajem ljudskih nagona i njegova lošeg ljudskog odgoja, čovjekovo odstupanje od Allahova zakona smatra se grijehom pa, radi toga, zaslužuje kaznu kao i svaki čovjek koji krši pozitivne zakone svoje zemlje.

c) U vezi s njegovom odgovornošću, a u cilju uspostavljanja pravednosti i ravnopravnosti potrebnih za bezbjednost mira kako bi se ostvarilo općeljudsko dobro i korist, čovjek je odgovoran za svoje ponašanje. Kur'an, u svojim mnogobrojnim ajetima poziva čovjeka da se pridržava kur'anskih zapovijedi i upozorava ga na odgovornost njegova namjesništva na zemlji i iznevjeravanja Allahova zakona.

Zbog toga su odgoj i obrazovanje u islamu obavezni svakom muslimanu i muslimanki, kao što smo to objasnili u vatikanskom dijalogu, te je »pozivanje« na dobro, zahtjev da se radi »korisno i sprečava zlo« islamska obaveza svakom čovjeku, naredbodavcu i izvršiocu. To je nužno kako bi se obezbijedilo pristojno ljudsko ponašanje za vrijeme funkcije namjesništva na zemlji, a postiže se kritikom, dezavuisanjem, a po potrebi kaznenim postupkom, koji može biti oštriji i efikasniji nego u bilo kojem današnjem demokratskom sistemu. Zbog toga je nužno proučavanje ove obaveze kako bi joj se dala savremena izvršna forma koja će ojačati demokratski sistem kojem teži sadašnji čovjek.

ČOVJEKOVA ODGOVORNOST PREMA MIRU I IZVOR OVE ODGOVORNOSTI U ISLAMU

Nesumnjivo je da je čovjekova odgovornost za ponašanje i odnos prema svojoj misiji na zemlji, na koju smo ranije ukazali, nužna za obezbjeđenje željenog mira na zemlji i da ona predstavlja jedinstvenu posebnost koju nam tema današnjeg dijaloga dozvoljava da objasnimo i utvrdimo.

Islam ima svoj poseban koncept u odnosu na obezbjeđenje ljudskog mira i njegovu prirodnu mirovnu aspiraciju. Zbog toga načelo mira u islamu neposredno proizilazi iz čovjekova vjerovanja u Boga dž. š. i njegova potčinjavanja zakonima Allaha dž. š. čime se osigurava mir na zemlji. Tako:

a) Mir u islamu obavezni je pratilac i osnovna komponenta vjerovanja u Boga dž. š., pa se zato u Kur'anu i kaže: »Vjernici! Svrstajte se svi na strani mira!«, kao što to proizilazi i iz Muhamed a. s. oporuke na kraju života, na hadžu, gdje se bio okupio veliki broj muslimana, kojima je rekao: »Ne vraćajte se, poslije mene, u nevjerstvo napadajući jedan drugog«.

b) Isto tako mir u islamu obavezni je pratilac »ulaska u islam«, jer čovjekov islam znači njegovo potčinjavanje i sprovođenje islamskih zakona, i zato Muhamed a. s. kaže: »Stvarni musliman je onaj koji drugome, ni jezikom ni djelom, ne čini zlo«.

c) Pojam mira u islamu obavezni je pratilac čovjekova obožavanja Allaha dž. š. koji je u Kur'anu opisan kao »Er-Rahman,«, Dobrotvorac, Milostiv, pa se u Kuranu kaže: »Odani vjernici Milostivog su oni koji dostojanstveno po zemlji hodaju a kada im arogantni govore, oni im odgovaraju: mir«.

d) Islam naređuje pravednost i dobročinstvo prema svim ljudima, bez obzira na njihove nacionalne, vjerske i druge razlike u odnosu na islam. Takva obaveza je važeća bilo da se radi o vlasti ili odnosu sa ljudima, kao sredstvu za ostvarenje mira. Takav je postupak sve dotle dok neko ne napada muslimana zbog vjere, ili ga pokuša protjerati sa njegova ognjišta, odnosno iz njegove domovine. U tom smislu Kur'an ka-

že: »Allah dž. š. traži da prema onima koji se ne bore protiv vas, i onih koji vas ne protjeruju iz vaših domova, budete dobročinitelji i pravedni, jer On voli pravedne«.

e) Islam je uspostavio svoj poseban pozdrav koji ranije nije bio poznat, a to je »Es-selamu alejkumu«, što znači mir za vas (za poznate i nepoznate).

f) Islam naređuje muslimanima, kad god završavaju molitvu, da to bude riječima »Es-selamu alejkum«, mir vama, koje izgovaraju dva puta okrećući glavu desno i lijevo, zatim glasnim pozivom: »Bože! Ti si mir i od Tebe dolazi mir«.

g) Kur'an govori i o tome kako je njegovo objavljivanje uslijedilo u noći koja je nazvana »noć mira sve do pojave zore«. Time se ukazuje da je Kur'an usko vezan za mir. Dakle, objava Kur'ana je počela u blagoslovljenoj »noći mira« sve do zore.

h) Konačon, u Kur'anu se govori i to da se izraz »es-selamu« neposredno pripisuje kao atribut Allahu dž. š., a to islam ističe u vrijeme kada su mnogi narodi opisivali svoja božanstva kao »bogove rata«. Zato Kur'an pozivanje u islam identifikuje pozivanjem u mir.

Zbog svega izloženoga izraz »es-selamu« (mir) nije raširen ni kod jednog naroda u tolikoj mjeri kao u islamu. Isto tako ne zna se da je ijedan narod tako često riječ »mir« nadijevao kao imena svojoj djeci, građanima, gradovima, kapijama i dr., kao što to čine muslimani. Mnogobrojna su imena ljudi: Abdu-Selam (sluga mira), gradovi »Darus-Selam« (grad mira) i kapija »Babus-Selam« (kapija mira). Zatim u islamskom svijetu uobičajeni pozdrav miliona ljudi »Es-selamu« (mir), pozdravljajući time poznate i nepoznate, kao i pozdravi miliona ljudi, istim riječima, pri svakoj molitvi i to pet puta dnevno, — sve to znači veoma mnogo i ima svoj poseban značaj.

Prema tome, po islamu mir je nužnost za normalan ljudski život i on se postiže bilo putem vjerovanja u Boga dž. š., vezano za islam, ili pak čuvanjem tradicije da se u susretima jedan drugoga pozdravljaju riječima »selam« (mir), kao i pe-

todnevno zaključivanje molitve (namaza), okrećući se desno i lijevo i pozivajući miru, kako bi sva njihova ovozemaljska djelovanja bila, poslije molitve, inspirisana mirom.

PRINCIP MIRA U ISLAMU ZASNIVA SE NA JASNIM OSNOVAMA U RAZLIČITIM ŽIVOTNIM DOMENIMA

Učenjaku je teško da shvati koliku je važnost islam poklonio načelu mira osim ako se ima u vidu položaj svijeta u vrijeme pojave islama kada su se, na svakom mjestu, vodili neprestani ratovi ugrožavajući ljudske živote i mir uopće. Ti ratovi i sukobi izbijali su među arapskim plemenima na Arapskom poluostrvu, zatim među tada najvećim državama svijeta Rimskim carstvom na zapadu i Perzijom na istoku. Bilo je to strahovanje svijeta za svjetski mir, slično našem današnjem strahovanju od Istoka i Zapada. Zato je islam smatrao da »gubitak stanja mira« predstavlja prvi problem koji islam radi čovjeka mora da riješi putem nametanja mira, njegovim širenjem i popularisanjem. Tu leži tajna zbog čega je islam ideju mira učinio nužnim pratiocem poziva u »islamsko vjerovanje«. Zbog toga mi smo dužni da podsjetimo na ovako veliki značaj koji islam pridaje miru. Osim toga, treba konstatovati da je to islam učinio daleko prije nego su to učinile međunarodne svjetske organizacije za čuvanje mira.

Iz izloženog se jasno vidi da je islam posvetio posebnu pažnju pitanju mira i njegova razvoja uopće. Objelodanjujući pozivanje u vjerovanje islam poziva i na mir. Kur'an je u tom pogledu jasan. On kaže: »O ljudi! Svi se svrstajte u redove mira!« Kad ovo zahtijeva, islam ne ističe ovaj princip kao neku tajanstvenu, podređenu i neobjašnjenu apstrakciju, nego aktivno uključuje sve strane ljudskog života sa Allahom dž. š. i to na jasnim osnovama koje islamskog vjernika usmjeravaju ka miru i otklanjanju neprijateljstva. Istovremeno, on ga odvraća od kapitulanstva i poniženja, shodno riječima Kur'ana: »Moć i dostojanstvo pripadaju Allahu dž. š., Njegovom poslaniku i pravovjerniku«. Shodno ustavnim islamskim

načelima, na svim područjima ljudskog života, vjerovanje u Allaha dž. š. obavezuje čovjeka na poštovanje svoga Stvoritelja kao što ga obavezuje na život u miru, a to se manifestuje:

— prvo, kroz vjerovanje;

— drugo, privatni život;

— treće, odnose među ljudima uopće;

— četvrto,javni red, i

— peto, primjenu društvenog poretka.

Kako se vidi, islam kroz pojavu vjerovanja obavezuje na mir, jer traži ravnotežu između nauke i uma s jedne, i vjerovanja u Allaha dž. š., s druge strane. On pozivanje Allahu dž. š. posebno upućuje: »... onima koji znaju, shvataju i razmišljaju«. U tom smislu i kaže: »Reci, ovo je moj put! Ja i oni koji me slijede razumno pozivam Allahu dž. š.». Zatim kaže: »Objašnjavamo dokaze onima koji znaju« kao i: »Objašnjavaju se dokazi onima koji shvataju«, a na drugom mjestu se kaže: »Onima koji razmišljaju«.

Islam, je, također, obavezao na mir i u području odnosa i »uvjeravanja« pripadnika različitih vjera, pa je rekao: »Nema prisile u vjeri«, što predstavlja krajnji domet do kojeg je stiglo savremeno čovječanstvo u svojim demokratskim ustavima u pravcu zaštite slobode uvjerenja, u čemu ih je islam, posigurno, pretekao za četrnaest vjekova.

I ne samo to, nego je islam otišao još dalje obavezujući na dobročinstvo prema pripadnicima drugih vjera, bez obzira na njihova uvjerenja. Takav je stav prema njima sve dok oni ne učine nasilje u pogledu vjere i ne budu iz domovine protjerivali, pa Kur'an kaže: »Alah dž. š. traži da drugima koji ne budu napadali vašu vjeru i protjerivali vas iz vaše domovine, činite dobročinstvo i budete prema njima pravedni, jer On voli pravedne«. U tom slučaju tj. ako uslijedi agresija, borba je obavezna za odbranu slobode vjerovanja i zaštite mira kojima je čovjek uvijek težio.

Islam je otišao još dalje ostavljajući pripadnicima drugih vjera i slobodu sudstva, po njihovom vjerskom zakonodavstvu. što prije a nije ni poslije njega, nije učinila ni jedna država.

Ovdje je potrebno ukazati i na ono što su registrovali i kršćanski istoričari o tome šta je sve preživjela Istočna crkva za vrijeme krstaške najezde, počevši od »zatvaranja njenih crkava i protjerivanja sveštenstva, što ih je i navelo da preferiraju muslimane nad krstašima«, kao što je to izjavio tadašnji istoričar i autor poznatog djela Susanet Sulejman.

MIR U PRIVATNOM ŽIVOTU

Što se tiče privatnog života islam, također, obavezuje na mir i ravnotežu između čovjekovih želja u privatnom životu i njegova udjela u dobročinstvu i općoj koristi. Zbog toga Muhamed a. s. kaže: »Oni koji poštuju Allahove propise i koji ih ne poštuju, slični su onima koji su zajedno na jednom brodu pa su jedni dobili mjesto u gornjem, a drugi u donjem dijelu broda, i svako je zauzeo svoje mjesto. Jedan je počeo bušiti rupu na svom mjestu. Kad su ga zapitali šta to radi, odgovorio je da čini što mu je drago, jer je to njegovo mjesto. Dakle, ako se spriječi da napravi bušotinu, on će biti spasen kao i ostali, a ako ga puste da to učini, on će se utopiti, ali i svi ostali s njime«.

Isto tako Kur'an govori o ljudskim prijatnostima i neugodnostima: »Reci! Ko zabranjuje Allahove ukrase koje je ostavio ljudima kao što im je dao i ljepote opskrbe? Reci! One pripadaju onima koji vjeruju na ovom svijetu«.

Islam, u granicama interesa društva i razumnosti odgovara na ljudske želje i čovjekovim ličnim zadovoljstvima. Islam vodi računa o ljudskoj prirodi. On samo uslovljava korištenje životnih ljepota i svega što je Allah dž. š. dao čovjeku legalnim i poštenim načinom i putom. On traži od čovjeka da lijepo postupa prema svemu onome što mu je Allah dž. š. dodijelio, onako kako Allah dž. š. postupa s njim, te da ne sije smutnju na zemlji.

Svako ljudsko prekoračenje ovih granica zabranjeno je, jer tada prelazi granice mira i ulazi u područje sukoba, smutnje i nevaljalstva, o čemu Kur'an kaže: »Nasilno ne prisvajajte imetke drugih«., a kaže i :»Zaželi ono što će ti Allah dati na budućem svijetu, ali ne zaboravi i svoj udio na ovom svijetu. Čini dobro, kao što ga je Allah učinio tebi; ne pravi smutnju na zemlji, jer Allah ne voli smutljivce«.

Tako je Allah odredio čovjekov položaj u univerzumu, pružio mu životnu priliku i, kao svom zastupniku na zemlji, dao mu vlast uslovljenu sa dva uvjeta: da čini dobročinstvo i usteže se smutnje i subverzije... Islam ne želi da smjesti čovjeka isključivo u svijet koji nije njegov, tj. u isključivo duhovni, ali ni u svijet isključive materije. On poštuje njegovu prirodu.

MIR U ODNOSIMA MEĐU LJUDIMA UOPĆE

Što se tiče općih međuljudskih odnosa islam obavezuje na mir u njima i navodi uzroke ljudske podjele na narode kao sredstvo za lakše međusobno upoznavanje i približavanje, a ne kao povod uzdizanja jednih nad drugima, te da se neki, čak, smatraju bogovima. Zato Kur'an kaže: »Stvorili smo vas od muškarca i žene i učinili vas različitim narodima da biste se upoznavali. Najplemenitiji su, kod Allaha, oni koji su najbogobojazniji«. Na taj način islam je istrgao iz svijesti svojih vjernika ono što se bilo ukorijenilo kod ranijih, pa i svijesti mnogih naroda savremenog doba, superiornost u dostojanstvu i pravima jednog naroda nad drugim i na taj način oduzimanje jednih drugima prirodnih prava na život, slobodu i samostalnost.

MIR U JAVNOM ŽIVOTU

Što se tiče javnog života islam obavezuje na mir između jednog i drugog čovjeka. Ne priznaje ni klasnu, a ni nacionalnu prednost, već propisuje ravnopravnost i jednakost među

ljudima. Muhamed a. s. kaže: »Nema prednost Arap nad nearapom, niti bijelac nad crncom osim po (mjerilu) bogobojaznosti«. Ovo je, upravo, kulminaciona tačka kojoj teži savremeno društvo i njegovi mislioci, i to je ono krajnje što žele savremenici da unesu u svoje ustave kao prirodna prava čovjeka na putu mira.

MIR U DRUŠTVENOM PORETKU

Što se tiče društvenog poretka, islam i tu obavezuje na mir među ljudima, jer je u domenu društvenog poretka, za sve ljude, bez obzira da li su muslimani ili ne, propisao pravednost i pravnu jednakost... Kur'an jasno kaže: »Neka vas ne zavedu greške drugih da ne budete pravedni. Budite pravedni, jer je to najbliže bogobojaznosti«. Stoga u islamskoj upravi nije bilo nikakve razlike u pravima između muslimana i nemuslimana, kao što je to i danas slučaj u mnogim savremenim državama sa različitim vjeroispovijestima koje prihvataju demokratske ustave i ponose se njima ukoliko se oni zasnivaju na općim humanističkim osnovama i vječnim principima usmjerenim ljudskom blagostanju.

ZAKLJUČAK

Gospodo! Ovo je mir koji islam, saglasno ljudskim aspiracijama, teži da obezbijedi, a ovdje želimo da samo rezimiramo da islam:

— svojim načelima i učenjem zagovara mir;

— riječ mir je usvojio u svom pozdravu;

— nazivom »mir noći« nazvao je noć u kojoj je uslijedilo objavljivanje Kur'ana;

— riječju »mir« utkao je na relaciji uma i vjerovanja;

— pojam mira poistovjetio je sa odnosima između svojih i pripadnika drugih vjeroispovijesti;

— pojam mira determinisao je pojmom dobročinstva u okvirima privatnog života;

— zagovara mir i pravdu između islamskih vjernika i ostalih ljudi sve dok ovi drugi ne bi postali agresori protiv muslimana, ili dok ih ne bi počeli protjerivati sa njihovih ognjišta. U tom slučaju traži borbu protiv nasilja i neprijateljstva, a i to čini zbog mira.

Islam, također, po svojoj koncepciji u javnom redu, zagovara mir, jer ne priznaje klasne, nacionalne ili neke druge razlike među ljudima.

Islam je, isto tako, mir po svojoj zamisli ostvarenja društvenog poretka, jer zagovara pravednost, jednaka prava i dužnosti među ljudima svijeta.

I, na kraju, on je spas, jer je u miru mir.

DIJALOG U PARIZU

2. NOVEMBRA 1974.

KRATAK PRIKAZ PRAVA ČOVJEKA U ISLAMSKOM PRAVU I SAUDIJSKOJ ARABIJI

I

POLOŽAJ ŽENE U ISLAMU

Gospodo!

Danas se ponovo vraćamo u Pariz da bismo nastavili dijalog o ljudskim pravima u islamu koji smo započeli još 23. oktobra 1974. godine o temi: »Kratak istorijski pogled na Saudijsku Arabiju i njen kur'anski pravni sistem«. Taj smo dijalog održali na prijedlog Društva francusko-saudijskog prijateljstva, a koji nam je trebalo poslužiti kao uvod u današnji dijalog: »Ljudska prava u šeriatskom pravu i njihova primjena u Saudijskoj Arabiji«, te »Položaj žene u kur'anskom zakonodavstvu«.

Prije nego što pređemo na temu dijaloga neka nam bude dozvoljeno da uputimo naše iskrene i tople zahvale Društvu francusko-saudijskog prijateljstva za cjelokupan trud koji je ono uložilo u zemljama koje smo posjetili, nadležnim vlastima, kako u Vatikanu tako i u Ženevi, za atmosferu koja je omogućila našoj delegaciji da se osjeti okruženom punim i iskrenim prijateljstvom, ozbiljnošću i kurtoazijom. Sve je to bio dokaz koliko je Društvo francusko-saudijskog prijateljstva uložilo napora i divne programske kohezije koja je uspostavljena u toku dijaloga. Ne možemo da ćutke pređemo i da ne izrazimo naše zadovoljstvo na prijateljskom prijemu kojim smo dočekani od strane predstavnika ove velike metropole, kao što je Pariz. Svima i od srca neka je hvala.

Govoreći o prvom dijelu teme današnjeg dijaloga o »Ljudskim pravima u šeriatskom pravu i njihovoj primjeni u Saudijskoj Arabiji«, bićemo prisiljeni da ponovimo neke stvari koje smo ranije rekli o tim pravima u Rijadu, Vatikanu i Ženevi. Mi ćemo to učiniti u skraćenoj formi, jer je današnja tema posvećena uslovima žene u islamskom pravu, interesantna tema o kojoj mnogi pravnici i intelektualci žele što više saznati. Zbog toga ćemo, u prvom dijelu našeg današnjeg izlaganja, o tom pitanju govoriti samo toliko koliko je to nužno kao uvod u naše izlaganje o »Pravima žene u islamu«.

PRIMJENA LJUDSKIH PRAVA U SAUDIJSKOJ ARABIJI

Odazivajući se želji Društva francusko-saudijskog prijateljstva, inicijatora ovih dijaloga, možemo ukratko, u ograničenim okvirima, govoriti o ljudskim pravima u islamu, i njihovoj primjeni u našoj zemlji. Možemo se u tom smislu, poslužiti i nekim skraćenim izvodima ranije spomenutog Memoranduma vlade Saudijske Arabije o legislaciji čovjekovih prava u islamu i njihovoj primjeni u toj zemlji, upućenog, kako vam je poznato, svim međunarodnim organizacijama.

Možemo rezimirati ljudska prava u islamu kako slijedi:

a) Dostojanstvo ljudske ličnosti — koje je Kur'anom svečano proklamovano: »Ademove sinove učinili smo dostojanstvenim«.

b) Ljudska jednakost u pogledu dostojanstva i osnovnih prava među ljudima.

Ova su prava priznata svim ljudima, bez ikakve diskriminacije i razlikâ zasnovanih na rasi, polu, porijeklu, društvenoj pripadnosti. Ova su prava u islamu zagarantovana na kur'anskoj proklamaciji: »Allahu je najbliži onaj koji je najbogobojazniji«, kao i Muhamed a. s. iskazu: »Arap nema prednosti

nad nearapom, niti bijelac nad crncem osim po bogobojaznosti«, kao i Poslanikovim riječima: »Žene su sestre muškaraca«.

c) Jedinstvo ljudske zajednice i islamska proklamacija da je kod Allaha dž. š. najodabraniji ljudskoj zajednici najkorisniji.

d) Poziv ka boljoj međunarodnoj saradnji u svemu što je dobro, lijepo i korisno; pružanje dobročinstva svim ljudima, bez obzira na njihovo porijeklo i vjeru, kako je to odredila kur'anska maksima: »Učinili smo vas (različitim) narodima i narodnostima da biste se upoznali. Najbolji su među vama oni koji su najbogobojazniji«, kao i proklamacija: »Allah vas ne sprečava da, prema onima koji vam ostvaljaju vjersku slobodu i ne izgone iz vašeg zavičaja, budete prema njima pravedni i činite im dobro. Zaista Allah dž. š. voli pravedne«.

e) Sloboda ljudske vjeroispovijesti i zabrana prisile u vjeri — shodno kur'anskom citatu: »Nema prisile u vjeroispovijedanju«, ili na drugom mjestu: »Zar bi ti prisiljavao ljude da budu vjernici?«

f) Neprikosnovenost ljudske imovine i života — saglasno riječima Božijeg poslanika: »Sveta je i neprikosnovena imovina i krv ljudska«.

g) Nepovredivost doma u cilju očuvanja ljudske slobode. Ovo islamsko načelo potvrđeno je kur'anskim tekstom: »Ne ulazite u tuđe kuće sve dok vam se ne bude dozvolilo«.

h) Solidarnost članova društva u pravu svakog čovjeka na dostojan život i njegovo oslobođenje od bijede i siromaštva putem stvaranje odgovarajućih fondova. Te fondove, pa i prisilnim putem, formiraju imućniji za izdržavanje nemoćnih i pomaganje potrebnih, — sve to shodno kur'anskom citatu: ». . .i oni u čijim imecima ima priznato pravo bijednih i siromašnih«.

i) Obavezno osiguranje školovanja svih muslimana kako bi se definitivno likvidirala nepismenost. Ovaj islamski princip zasniva se na riječima Muhamed a. s.: »Tražiti nauku i saznanje dužnost je svakog muslimana i muslimanke«. Islam, na

ovaj način, otvara vidike zemlje i neba, čitavog kosmosa, radi proučavanja i pronicanja u njihovu suštinu i zakonitosti — prema kur'anskom određenju: »Reci, vidite šta je na nebesima i zemlji«.

j) Mogućnost kažnjavanja onih koji odbijaju da uče i da podučavaju — stepen koji do danas nije dostiglo ni jedno legalizirano ljudsko pravo.

k) Čuvanje opće higijene i javnog zdravlja.

U slučaju pojave zaraznih bolesti, prije četrnaest stoljeća, prije nego što je i pomislila ijedna država da uzme u zaštitu javno zdravlje i unese ove obaveze u svoje zakonodavstvo, to je islam učinio. On je, pored društvene zaštite od bijede i nepismenosti ustanovio principe zdravstvene zaštite o čemu svjedoči i Pejgamberova poznata izreka: »Ako čujete o koleri u nekoj zemlji, ne ulazite u nju, a ako se ona pojavi u kraju vašeg prebivališta, ne napuštajte ga bježeći ispred kolere«.

Islamsko zakonodavstvo sadrži, također, mnogobrojne tekstove namijenjene zaštiti gore navedenih prava. Svi oni govore o osnovnim ljudskim pravima koja se ne smiju uskraćivati. Ti tekstovi detaljno predviđaju i ljudsko-ekonomska, socijalna i kulturna prava, koja su uspostavljena iz najviših humanističkih razloga. Ta prava ne dozvoljavaju nikakvu diskriminaciju i razlikovanje među ljudima, niti dozvoljavaju posebno one motive koji su navedeni u Međunarodnoj deklaraciji o ljudskim pravima, kao što su: rasa, boja ,vjera, ideologija, socijalno ili nacionalno porijeklo itd.

Islamsko zakonodavstvo išlo je čak i dalje od Povelje o ljudskim pravima i njenih redaktora, jer je još u Kur'anu rečeno: »O vjernici, izvršite dužnosti prema Allahu dž. š.: pravedno svjedočite i neka vas mržnja prema nekim ljudima, koja vas obuzima, ne navede da budete nepravedni. Budite pravedni, jer je to najbliže bogobojaznosti i čestitosti. Bojte se Allaha dž. š., jer On dobro zna šta vi radite«.

Iz ovoga kur'anskog citata proizilazi da su, po islamu, sve diskriminacije osuđene, pa makar im korijen bio i u neprijateljstvu. Musliman mora biti pravedan.

Islam je, također, proklamovao da su žene muškarcima sestre. On im je dao prava kao i muškarcima, osim u tome što je

muškarcima dato pravo upravljanja porodicom s obzirom da je muškarac po svojoj prirodi u situaciji da bolje podnese tešku društvenu odgovornost. U stvari, tu nema ništa drugo do teško breme koje je nametnuto čovjeku, a žena oslobođena a da nisu njeno dostojanstvo i pravo okrnjeni. U tome se, realno, sagledava krajnja pravednost i jednakost među polovima.

Iz navedenih zakonodavnih islamskih tekstova proizilazi koliko islam posvećuje pažnje osnovnim ljudskim pravima i njegova briga o ljudskim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Islam ove principe ne oblikuje kao obične i pobožne predike i opomene, već kao zakonodavne obaveze i pravne norme, kao garanciju njihovog sprovođenja u život. Činjenica je da Međunarodna deklaracija o ljudskim pravima kao i Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima čovjeka, nije se predstavila u imperativnom i izvršnom obliku. One su ostale na nivou moralnih preporuka, bez zakonodavnog garanta da budu sprovedene u djelo, kako na nacionalnom tako i na internacionalnom planu. Upravo zbog ove deklarativnosti mi smo se suzdržali i izrazili svoje rezerve u odnosu na rečena dokumenta.

Zbog svega ovoga naša je zemlja željela da poštovanje ljudskih prava ne padne na nivo običnih preporuka, bez obezbjeđene garancije da će u život biti sprovedene. Zato je naša zemlja imala više povjerenja u šeriatsko pravo koje, u tom pogledu, daje najbolje garancije za ostvarivanje spomenutih prava koja su kod nas ostvarena na najširem nacionalnom planu, i to sve intenzivnije, iz godine u godinu. Tako su ljudska prava kod nas shvaćena ne kao ljudska »prirodna prava« i preporuke na koje se pozivaju države da ih poštuju i priznaju, nego kao »obaveze zaštićene zakonodavnim i izvršnim instrumentima«.

ŽENA U ISLAMU

Nakon ovog kratkog izlaganja o ljudskim pravima u islamu, preći ćemo na pitanje položaja žene u islamu ili, drugačije rečeno, na poimanje islama o ženi kao ljudskom stvore-

nju polazeći od riječi Božijeg poslanika a. s.: »Žene su muškarcima sestre«. U ovom jezgrovitom i krajnje jasnom stavu na najodređeniji način izraženo je jedinstvo ljudi, oba njegova pola, u njihovim ljudskim pravima.

Da ne postoje kojekakve sumnje koje se neosnovano, neodgovorno i nenaučno iznose o pravima žene u islamu, ne bi, uopće, bilo potrebno da o tom pitanju govorimo, jer bi bilo dovoljno da citiramo ovako jasan stav Muhameda a. s. o jednakosti žene sa muškarcem, bilo da se radi o njenom položaju ili o njenim pravima koje jasno potvrđuju kur'anski mnogobrojni citati. U tom smislu Kur'an ustanovljava:

Prvo — i muškarac i žena stvoreni su na jedan način, iz istog izvora, kako je to navedeno u poglavlju En-Nisa: »O ljudi! Bojte se svoga Gospodara (dž. š.) koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drûgu njegovu stvorio i iz kojih je izveo mnoge muškarce i žene«.

Drugo — uzajamna prava i dužnosti između muškaraca i žena, osim u jednom slučaju: što je islam stavio u dužnost samo muškarcima da preuzmu rukovođenje porodicom i da je izdržavaju. Ova obaveza ima svoje opravdanje u psihičkoj konstituciji muškarca koja ga čini sposobnijim da podnese ovu tešku društvenu odgovornost, kako to i Kur'an kaže: »One imaju isto toliko prava koliko i muškarci«, tj. kakva su im prava takve su im i dužnosti, a muškarci pred njima imaju ograničenu prednost, kako je rečeno u Kur'anu: »Muškarci imaju određenu prednost nad ženama«, — u rukovođenju i izdržavanju.

POLOŽAJ ŽENE U PREDISLAMSKO DOBA

Potrebno je utvrditi islamski stav u odnosu na ženu:

a) u proklamiranju njene jednakosti sa muškarcem u pravima;

b) u proklamiranju njene jednakosti sa muškarcem u pripadnosti istom, ljudskom rodu;

c) u svemu onome što je islam realizirao u korist žene u domenu dostojanstva i slobode;

d) u korjenitoj istorijskoj reformi koju je islam izvršio u korist žene u domenu zakonodavstva.

Islamsko pravo i njegove fundamentalne reforme u pogledu žene ne mogu adekvatno biti shvaćene sve dotle dok se ne sagleda njen položaj koji je imala prije islama, posebno u svijetu koji je tada bio središte ljudske kulture.

Ovdje nemamo namjeru o tome da govorimo opširno, već samo da ukratko ukažemo:

— na položaj žene u rimskom pravu i njegov uticaj do današnjih dana;

— na položaj žene koja je, u nekim srednovjekovnim sredinama, dovođena u sumnju da li uopće potječe od ljudskoga roda i kakvo je porijeklo njene duše;

— na položaj žene u mnogim plemenima Arapskog poluostrva u kojima su bile ponižavane sve do pojave Muhamed a. s. i njegova poziva u islam.

POLOŽAJ ŽENE U RIMSKOM PRAVU

Prema rimskom pravu i u mnogim starim civilizacijama položaj žene zasnivao se na:

a) negiranju njenih ikakvih građanskih prava;

b) stavljanju žene, zbog njenog pola, pod stalno starateljstvo u kojem nije bilo razlike između njenog djetinjstva (malodobnosti) i punoljetstva: najprije je bila pod očevim, a zatim pod muževljevim starateljstvom. Nije imala nikakve slobode: bila je nasljeđivana, a nije mogla naslijediti.

Prema tome, žena po rimskom pravu bila je običan predmet vezan za čovjeka, nije imala nikakve samostalne ličnosti

niti ponašanja. Ovakva situacija i gledanje na ženu ostavila je traga na zakonodavstvo mnogobrojnih savremenih zemalja koje su, pod uticajem rimskog prava, činjenica koja je pravnicima dobro poznata.

POLOŽAJ ŽENE U NEKIM VJERSKIM SREDINAMA U SREDNJEM VIJEKU

Srednjovjekovna istorija nekih vjerskih sredina ukazuje nam da se sumnjalo u ljudsko porijeklo žene. Ispitivalo se, pa čak i na izvjesnim »kongresima«, da li žena posjeduje identičnu dušu kao i muškarac, ili je njena duša bliža životinjskoj, kao što je kod lisica i zmija. Čak je zaključak jednog skupa glasio da žena uopće nema duše i da neće, na budućem svijetu, biti proživljena.

POLOŽAJ ŽENE NI ARAPSKOM POLUOSTRVU PRIJE ISLAMA

Položaj žene u mnogim plemenima Arapskog poluostrva, do pojave islama, bio je teži od naprijed spomenutog. Arapka je, u predislamsko doba, općenito smatrana sramotom za svoje staratelje, pa su nastojali da ih se što prije oslobode i žive, neposredno poslije rođenja, u zemlju zakopaju. Činili su to iz više razloga; posebno njene slabašne fizičke konstitucije, kada se radi o podnošenju poteškoća životne egzistencije. Od prvog dana svoga pozivanja Muhamed a. s. je energično napao ovaj nečovječan običaj i položaj žene, a Kur'an je u mnogobrojnim ajetima, u raznim prilikama, ukazivao na to: »Kada bi se nekome od njih javilo da mu se rodila kći, lice bi mu potamnilo i postao potišten. Izbjegavao bi ljude zbog zla o kojem je obaviješten, i pita se: da li da je, ovako prezren, zadrži ili da je u zemlju zakopa?« A, onda, Kur'an zaključuje citat: »Ružno li rezonuju!«

Drugom prilikom, podvlačeći odgovornost čovjeka za ovakav barbarski postupak, Kur'an kaže: »Kada živa zakopana djevojčica bude upitana«: »Zbog kakve krivice je ubijena«? Na trećem mjestu Kur'an kaže: »Ne ubijajte svoju djecu iz straha od neimaštine! Mi i vas i njih hranimo«.

KAKO JE ISLAM, PRIJE MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA I POVELJE O LJUDSKIM PRAVIMA, RIJEŠIO I OKONČAO PONIŽAVAJUĆI POLOŽAJ ŽENE

Takav je, gospodo, u arapskim i većini drugih zemalja u predislamsko doba bio položaj žene. Posebno je to bio slučaj kod Rimljana: krajnje ponižavajući i neljudski. Tada se pojavio islam, vrijeme u kojem nije bilo Ujedinjenih nacija i Povelje o ljudskim pravima. Tada, prije 14 stoljeća, u toku najveće ljudske tmine, islamska poruka stavlja pitanja žene u prvi plan ljudskih problema koje on rezolutno, odlučno i s puno vjere deklarira:

a) ženi pripada puna čovječnost, ista kao i muškarcu, a Muhamed a. s. kaže: »Žene su sestre muškarcima«, u svim po islamu priznatim ljudskim pravima, o čemu smo ranije govorili;

b) njena puna pravna sposobnost, u svim pravima i aktivnostima: da posjeduje, prodaje, kupuje, udaje se i sl. bez tutorstva (starateljstva) ili ograničenja. Tako je islamsko zakonodavstvo otišlo dalje nego i mnogi pravni sistemi savremenog svijeta.

Na taj način je islam premjestio položaj žene iz najniže skale na vrh društvene ljestvice. I, ne samo to, nego je izvukao iz nepostojanja, iz bespravlja u punopravnost, iz nevjerice u njeno ljudsko porijeklo, iz krajnjeg poniženja u dostojanstveni položaj, iz bespravnosti u situaciju pune pravne ličnosti. Brisane su razlike između muškarca i žene, pa čak i u smislu starateljskih odnosa, jer Kur'an kaže: »Vjernici i vjer-

nice uzajamno su odgovorni jedni za druge: oni naređuju dobro i sprečavaju zlo«, činjenica koja je ranije bila ignorisana.

Poslanik a. s. išao je i dalje u unapređenju položaja žene, čak joj je, kao majci, u pitanjima dostojanstva i dobročinstva, dao prednost nad muškarcem. To je izjavio kada ga je neko upitao ko je preči da bude predmet njegove pažnje, Poslanik je odgovorio: »Tvoja majka«. Na takva tri pitanja, bio je isti odgovor, a tek na četvrto Muhamed a. s. je rekao: »Tvoj otac«. U jednom drugom hadisu Muhamed a. s. kaže: »Allah vam preporučuje da budete dobri prema svojim majkama, zatim vam preporučuje da budete dobri prema svojim majkama, zatim vam (opet) preporučuje da budete dobri prema svojim majkama, a onda prema svojim bližnjim stepenovano po rodbinstvu«. Također je rekao: »Džennet je pod nogama majki«.

MIŠLJENJA NEKIH ZAPADNIH UČENJAKA O ISLAMSKIM REFORMAMA U ODNOSU NA POLOŽAJ ŽENE

Onako kako je, posredstvom Muhamed a. s. islam, u jednom zamahu, reformirao položaj žene prije četrnaest stoljeća, u srednjem vijeku, nikome to nije pošlo za rukom, da to u jednom zamahu učini, do dvadesetog stoljeća. Zbog toga neki objektivni zapadni naučnici, kao što je Edouard Montet, profesor orijentalnih jezika na Ženevskom univerzitetu, u uvodu svoga prevoda Kur'ana, kaže: »Muhammedove reforme su postigle neizmjeran napredak pa ga svrstavaju među najveće ljudske dobročinitelje. Jedna njegova reforma, a to je zabrana ubijanja novorođenih djevojčica, dovoljna je da mu osigura nezaboravno ime u istoriji uopće«.

DVOSMISLENA TUMAČENJA PRAVA ŽENE U ISLAMU

Da bismo, konačno, potvrdili ova plemenita i visoka načela koja se odnose na ženu i njena prava u islamu, mi ćemo redosljedno i u skraćenom obliku ukazati na podozrenja nekih kri-

tičara na jednakost muškarca i žene u kur'anskom zakonodavstvu. Ova podozrenja mogu se svesti na slijedeća pitanja:

a) neravnopravnost muškarca i žene u nasljeđivanju;

b) neravnopravnost muškarca i žene u svjedočenju;

c) jednostrani karakter brakorazvoda;

d) višeženstvo;

e) pokrivanje žene;

f) tjelesne kazne predviđene u slučajevima krađe i preljube, kako za muškarce tako i za žene.

O NERAVNOPRAVNOSTI ŽENE I MUŠKARCA U NASLJEĐIVANJU

Što se tiče tvrdnje da u islamu postoji neravnopravnost između muškarca i žene u nasljeđivanju, ona je proturječna osnovnom načelu jednakosti koja je Kur'anom ustanovljena, kako smo to gore naveli: »One imaju isto toliko prava koliko i muškarci«, a »muškarci imaju određenu prednost nad ženama«. Taj stepen prednosti kur'anski je jasno i nedvosmisleno određen: da muškarac, zbog već objašnjenih fizičkih i psihičkih osobenosti, podnese teret i odgovornost rukovođenja porodicom. Žena je, u ovom slučaju, a da njena prava i dostojanstvo nisu ugroženi, oslobođena te društvene obaveze i predstavlja krajnju pravednost među polovima. To je objašnjenje za kur'anski maloprijašnji navedeni citat.

Što se tiče prigovora da muškarac i žena nisu izjednačeni u pravima, jer je u Kur'anu rečeno: »Muškarcu pripada koliko dvjema »ženama«, možemo dati slijedeće objašnjenje:

Ovaj se princip ne primjenjuje u svim slučajevima, već samo u nekim, iz prostog razloga da se pravedno postupi između muškarca i žene. Jer Kur'an, u ovom smislu daje upravo korektiv:

— da majka i otac, u slučaju muškog poroda od sina, jednako nasljeđuju, i

— da ravnomjerno nasljeđuju brat i sestra po majci, ako njihov brat nema muškog vertikalnog nasljednika, niti horizontalnog.

Prema tome, iz ova dva primjera možemo vidjeti da je uspostavljena ravnopravnost između muškarca i žene u nasljeđivanju.

Nekad se, kao što smo na to ukazali u cilju ostvarenja ravnopravnosti, odstupa od ovog principa i to u onim situacijama koje je Kur'an izričito naveo:

a) u slučaju kada umrli ostavi iza sebe djecu. Tada se primjenjuje princip dvostrukog dijela muškarcu, kao i u drugim sličnim situacijama;

b) u slučaju nasljeđa bračnih drugova: muž nasljeđuje dvostruki dio od dijela koliko bi ona naslijedila da je umrla.

Motiv, koji je odredio »nejednakost« u slučaju navedenom pod a) i sličnim situacijama, leži što odgovornost za izdržavanje članova porodice, koji su ostali iza umrlog pada na teret muških članova. U ovakvoj situaciji bilo bi nepravedno da se ženskom nasljedniku dodijeli kao i muškom koji preuzima zbrinjavanje porodice.

Na ovoj osnovi pravednosti i jednakosti uspostavljeno je pravilo nasljeđa između bračnih drugova, kada muž nasljeđuje od svoje supruge dvostruko više, kako je navedeno. To je zato što je suprug odgovoran za dalje izdržavanje djece u slučaju smrti supruge, dok nije takav slučaj u slučaju smrti supruga. Naprotiv, u slučaju potrebe ona će biti izdržavana od strane njene muške djece koja su oca naslijedila.

Iz izloženog postaje jasno da nema mjesta prigovoru da je žensko u islamu neravnopravno muškarcu u pogledu nasljeđa. Ako se, u izvjesnim situacijama, odustalo od prividne jednakosti, to je zato što se radi o načelu pravednosti kada je odgovornost za podnošenje tereta izdržavanja namijenjena isključivo muškarcima. Tu je došla do izražaja ekonomski rav-

noteža: »Udio je ravan izdatku, a izdatak udjelu«, tj. muškarcu se daje shodno njegovoj odgovornosti, odnosno njegova je odgovornost recipročna njegovom dijelu.

O NERAVNOPRAVNOSTI U DOKAZNOM POSTUPKU (SVJEDOČENJU)

U vezi sa sumnjičenjem da, shodno kur'anskom tekstu »Dokazivanje izvršite dvojicom svjedoka, vaših muškaraca, a ako njih nema, onda jednim muškarcem i dvjema ženama koje prihvatate kao svjedoke; ako jedna zaboravi, neka je druga podsjeti«, ne postoji ravnopravnost žene i muškarca u dokaznom postupku, — očito je da se ovdje ne radi o ljudskim pravima nego o obavezama koje je čovjek dužan da izvršava, kako je to i rečeno u Kur'anu: »Ne uskraćujte svjedočenje, jer ko ga uskraćuje biće grešan«.

Kur'anski propis predviđa da se svjedoci dokaznog postupka, ako se radi o ženama, podvostruče, što će interesnu strukturu navesti da se više obraća muškarcima i da, kad god je to moguće, ovu obavezu prenesu na muškarce. Ovdje treba imati u vidu da su oba pola izložena zaboravu i nepreciznom zapažanju, a žena posebno. To je ono na što Kur'an upozorava ne niječući da on postoji i u slučaju muškaraca. Razumljivo, u ovome nema ništa što ženu ponižava, to tim prije što su šeriatski propisi prihvatili svjedočenje jedne žene u onim slučajevima u kojima je oportunije da se svjedočenje povjeri isključivo ženama.

Iz izloženog jasno proizilazi da nema mjesta prigovoru o neravnopravnosti muškarca i žene u svjedočenju. Šeriatsko pravo u cilju iznalaženja materijalne istine željelo je da pojača svjedočenje jednog muškarca iskazima i drugoga. Ono ne smatra da je to atak na ljudsko dostojanstvo, nego da je utvrđeno svjedočanstvo garancija obezbjeđenja ljudskih prava. Sljedstveno tome, u slučaju kada postoji samo jedan svjedok, a slučaj zahtijeva i svjedokinju, analogno svjedočenju muškaraca bilo je potrebno da se pozove i druga žena kao svjedok.

O PRIGOVORU ZA JEDNOSTRANI RAZVOD BRAKA U ISLAMU

U vezi s prigovorom i tvrdnjom da u islamu samo muškarac može dati razvod braka, potrebno je skrenuti pažnju da je islamski brak, sa njegovog ugovornog aspekta, »javni, svojevoljni ugovor«, koji počiva na uzajamnom darivanju supružnika, da svako u okviru šeriatskih propisa uživa u ličnosti drugoga. To bi uživanje bilo haram da ne postoji ugovorni odnos. Međutim, supruga uključujući se u bračnu vezu, ima prednost nad muškarcem: prema svojim uslovima ima pravo na poklon (mehr). Suprug, muškarac, nema takav status. Zato se, u islamskoj bračnoj vezi, ugovor zasniva na preuzetom mehru. Zato prekid ugovora, u ovom slučaju, s njene strane, predstavlja poništenje ugovora koje nanosi štetu drugoj ugovornoj strani, kao što je to slučaj u svim drugim ugovorima. A poznato je, u pravnoj nauci, da ovakav manir opovrgavanja ugovorno nije važeće niti ima pravnu snagu.

O VIŠEŽENSTVU U ISLAMU

Nije islam bio prvi koji je višeženstvu otvorio vrata, nego su ta vrata bezuvjetno i neograničeno bila otvorena još od pojave židovstva, začetka hrišćanstva. Poznato je da su ove dvije religije, prema Starom zavjetu, tolerisale poligamiju među poslanicima, počevši od Ibrahima a. s. Ona, praktično, neregularno postoji upravo kod onih koji ga zabranjuju i to na način koji materijalno, moralno i socijalno nanosi ogromne štete i mužu, i supruzi, i djeci.

Zbog toga se islam borio protiv ovoga stanja, pa je najprije zabranio više od četiri žene i time uslovio ograničenost. Bio je to njegov prvi korak.

Slijedeći korak sastojao se u tome što je islam, autorizirajući poligamiju, uveo uslov da »druga žena« ulazi u brak svojom privolom, da bude zakonita žena i uživa prava supruge

umjesto prilježnice nepoštovane u društvenom životu. Ona se svojim izborom spasava od prostitucije i supruga od prevare.

Što se tiče višeženstva u odnosu na prvu ženu, treba priznati da se ono, u većini slučajeva, dešava bez saglasnosti prve žene. Ovdje treba konstatovati da ona, prema šeriatskim propisima, ima pravo, prilikom sklapanja braka, da uslovi svoje pravo na rastavu u slučaju da dođe do drugog braka bez njene saglasnosti. To je bio treći islamski korak u pogledu regulisanja ovog pitanja. Prema tome, vidimo da je šeriat uslovio mnogoženstvo i ustručavao se da ga podstiče. Islam je uvodio ograničenja samo zato da zaštiti interes društva, muža, supruga i djece, kako bi svi živjeli u granicama šeriatskih i bračnih normi i svojih prava, a ne u atmosferi razuzdanosti, seksualnih neograničenosti i gaženja prava i svetosti.

O POKRIVANJU ŽENE U ISLAMU

Što se tiče hidžaba (pokrivanja), to je tema koja je više vezana za drugo pitanje:

a) za zabranu golotinje i golicavosti, kako muškaraca tako i žena;

b) za obavezno pristojno ponašanje, uljudnost i stid prilikom pojavljivanja u društvu, za oba pola, kako bi se zaštitio opći moral.

Ovo su dva principa u kojima se slaže čitavo civilizovano čovječanstvo, tokom svih svojih istorijskih razvojnih etapa. To su upravo one karakteristike po kojima se čovjek razlikuje od životinja, svojim životnim manifestacijama i društvenim odnosima. Otuda i objašnjenje da je prva manifestacija još primitivnog čovjeka pri ulasku u civilizovaniju etapu bila popraćena pokrivanjem stidnih mjesta, kako bi se razlikovao od divljeg, animalnog života.

Polazeći od ovog općeg principa, zajedničkog u svim fazama ljudske civilizacije, kultivirani čovjek je razvijao svoj ukus

u izradi svoje odjeće saglasno svojim potrebama, mogućnostima i atmosferskim prilikama. U tome je on gledao svoje uljepšavanje u društvenom životu, a u prvom redu prilagođavanje obavezama etičkih shvatanja.

Islam je usvojio ove koncepte civilizacije i, u tom smislu, Kur'an kaže: »O ljudi, dali smo vam odjeću da pokrivate vaša stidna mjesta, kao i nakit, ali je odjeća bogobojaznosti najbolja«. To je ono što je Muhamed a. s. rezimirao riječima: »Poslan sam da upotpunim i usavršim plemenite ćudi«. Naime, islam je i u ovom slučaju, kao i u drugim slučajevima kada naređuje i zabranjuje, postavio donju granicu koja se ne smije preći. Preko te granice ostavio je na volju čovjeku, njegovim okolnostima i mogućnostima. Islam je, čak, preporučio izvjesnu eleganciju u oblačenju, nepretjeranu, u okvirima pristojnosti:

— odredio je, u tom smislu muškarcu donju granicu odjeće prilikom stupanja na namaz i molitvu uopće i ograničio pokrivanje tijala od pojasa do više koljena. Fakultativno je zatražio lijepo oblačenje usaglašeno shvatanju društva i općeg morala;

— odredio je, također, ženi donju granicu odjeće koja je obavezna za stupanje u namaz i molitvu uopće, i naredio joj pokrivanje čitavog tijela osim lica, šaka i stopala, obavezujući je da na javnim mjestima zadrži takvu nošnju. I ovdje je cilj ovakvog odijevanja motivisan pristojnošću i suzdržanošću.

Dakle, granice tjelesne pokrivenosti u osnovi su namijenjene i za muškarca i za ženu. One su naglašene i u odnsu na duhovne kontakte s Allahom i odnosu na pojavljivanje u društvu. Islam je strogo zabranio neke kod Arapa ranije poznate duhovne kontakte u stanju pune golotinje, kao i kod nekih drugih ranijih religija ...

Kao kuriozitet može se reći da je islam, prije 14 stoljeća za pokrivanje ženskog tijela namijenio »elegantnu odjeću« koja se danas naziva »maksi« i koja predstavlja žensku posljednju modu. On se opredijelio za »široku« (vreću) odjeću dodajući joj prekrivač glave.

Iz izloženog jasno proizilazi plemeniti islamski pogled na odijevanje žene u spomenutim granicama imajući uvijek u vi-

du da je cilj pristojnost, dostojanstveno i etičko ponašanje...

Vrijedno je napomenuti da su se, u početku islama, desili izvjesni događaji čiji su akteri bili nemoralni ljudi, nemuslimani i, u početku njegovi neprijatelji. Pokušali su da muslimanke, u susretima, napastuju, onako kako su to radili s robinjama prije islama, ali kada su im se oštro suprotstavile, izvinjavali su se. Ove pojave umalo da nisu izazvale krvave obračune, pa je uslijedila kur'anska zapovijed: »O Poslaniče, reci svojim ženama i kćerima, i ženama vjernika, neka svoje haljine spuste nizase. Tako će se najlakše prepoznati, pa neće biti napastovane«, tj. Kur'an je naredio promjene u oblačenju svim muslimankama kada izlaze iz kuća. Do tada nije bilo nikakvih razlika između slobodnih muslimanki i robinja.

Ovo je priča o pokrivanju u islamu, a ona se zasniva samo na onome na što smo gore ukazali: koje su granice pokrivanja ženskog tijela koje predstavljaju pristojnost i prema Allahu dž. š. i prema društvu. Ono se zasniva na prekrivanju tijela i izazovnih dijelova osim ruku, lica i stopala...

O TEORIJSKIM TJELESNIM KAZNAMA U ISLAMU

Što se tiče tjelesnih kazni za krađu i blud, tu su propisi koji se primjenjuju, kako na muškarce tako i na žene, onako kako je predviđeno po šeriatskim propisima. Ovo pitanje smo donekle obradili u toku dijaloga održanog u Rijadu 1972. godine potpuno otvoreno i krajnje dokumentovano te da je ova kazna imala uticaja na iskorjenjivanje krivičnih djela samim deklasiranjem kazne i predviđenim kažnjavanjem. Otuda se s obzirom na posljedice koje je predviđena kazna polučila, može smatrati da je ona više teorijska nego praktična (izvršna), kako smo to činjenicama utvrdili u dijalogu održanom u Rijadu. Iz ovoga jasno znamo proizilazi da ove stroge kazne imaju prije svega za cilj psihološko liječenje oboljelih od ove društvene bolesti nego što se zagovara tjelesno kažnjavanje. Na ovakav način islamsko pravo iskorjenjuje negativne pojave i čisti ljudsku dušu od svega onoga što inklinira negativnostima u odnosu na sigurnosti društva, mir porodice i dostojanstvo žene.

ZAKLJUČAK O OPŠTIM LJUDSKIM PRAVIMA I POKRIVANJU ŽENE U ISLAMU

Nakon izloženog, gospodo, može se konstatovati:

a) O ljudskim pravima u islamu, kao što smo to utvrdili jasnim i kategoričkim tekstovima, na početku ovog izlaganja, uvidjeli smo koliko se islam zalaže u pravcu njihovih ostvarenja i nastojanja koja čini da uspostavi ljudska, ekonomska, socijalna i kulturna prava. On je to učinio prije 14 stoljeća i u ovom domenu pretekao sve međunarodne savremene organizacije u proklamovanju ovih prava i propisao sve efikasne i potrebne garancije njihove zaštite. On je, čak, svoj poziv i društveno svoje uređenje bazirao na tim pravima.

b) U odnosu na prava žene u islamu i njene jednakosti s muškarcem u ljudskim pravima, možemo rezimirati slijedeće:

Mi smo ovaj problem tretirali sa svom mogućom objektivnošću. Iznijeli smo sve prigovore i sumnje u vezi s tim pravima i objasnili islamski pogled i njihovo logično i ljudsko polazište kako bi sociolozi uvidjeli koliko islam ima s njima zajedničkog u osnovnim pitanjima i logičkim osnovama ove teme. Međutim, izgleda nam prirodno što se islam od njih nekada odvaja u poduzimanju nekih mjera koje oni u svojoj praksi nisu naveli. To je zato jer islam ima svoju dogmu i svoju filozofiju u čiju logičnost, pravednost i čovječnost u društvenom životu ne sumnjamo. U ovom smislu za islam je dovoljno njegova maksima: »Žene su sestre muškaraca« i da, na koncu ponovimo riječi Eduarda Montet-a, profesora istočnih jezika na Ženevskom univerzitetu u predgovoru Časnog Kur'ana, u kojem kaže: »Muhammedove reforme postigle su neizmjeran napredak i tolike su da ga svrstavaju među najveće ljudske dobročinitelje. Jedna njegova reforma, a to je zabrana ubijanja novorođenih djevojčica, dovoljna je da mu osigura nezaboravno ime u istoriji uopće«.

DIJALOG U STRASBOURGU
4. NOVEMBRA 1974.

PRAVA ČOVJEKA I JEDINSTVO LJUDSKOG RODA U ISLAMU

Gospodo!

Raduje nas što završavamo svoje posjete nekim velikim evropskim gradovima održavanjem ovog posljednjeg dijaloga u Strazburgu, sjedištu Evropskog savjeta i to u prostorijama Odjeljenja za prava čovjeka toga Savjeta.

Također nas raduje da ukažemo na nastojanja bivšeg generalnog sekretara spomenutog Savjeta, da nas privoli da prihvatimo ovaj dolazak, jer smo se, u početku, izvinili iz razloga što su se oko njegovog održavanja pojavila različita shvatanja koja su bacala neke nedorečenosti o plemenitosti ciljeva i želja koje je evropska ekipa učenjaka, istraživača i mislilaca, nastojala da preko njega ostvari.

Saudijska delegacija se osjeća sretnom što je prihvatila učešće u ovom dijalogu u zgradi Evropskog savjeta. Uočavajući srdačnu dobrodošlicu kojom je okružena od strane najodgovornijih iz Savjeta, a posebno njenog novog generalnog sekretara, koji je omogućio potrebne olakšice kako bi ovaj dijalog bio na odgovarajućem nivou u Odjeljenju čovjekovih prava, delegacija se toplo zahvaljuje na dočeku, a posebno ekselenciji generalnom sekretaru.

Ne želimo ovom prilikom zaboraviti ni zasluge Udruženja francusko-saudijskog prijateljstva, koje je prvo organizovalo dijalog o čovjekovim pravima u islamu sa ekipom učenjaka iz Evrope, koji su posjetili Rijad, glavni grad Saudijske Ara-

bije 22. marta 1972. godine i izrazili na kraju svog boravka želju kralju Fejsalu b. Abdul Azizu za održavanje sličnog dijaloga u jednom dijelu evropskih zemalja, koje još uvijek ne znaju, kao što su to primijetili evropski naučnici, o istinama islama, o čemu je nužno upoznati moderni svijet kao uvod za upoznavanje između naroda i vjera i želje za uspostavljanjem istinske saradnje na polju ostvarivanja čovjekovih prava i ljudske dobrobiti.

Ponavljajući svoju zahvalnost Udruženju francusko-saudijskog prijateljstva na njegovim naporima koji su, između ostalog, doveli i do ovog sastanka u sjedištu Evropskog savjeta, ne možemo a da se ne zahvalimo posebno profesoru Karlu Vazeku, direktoru Sekcije za prava čovjeka Evropskog savjeta koji je, u želji za ostvarenjem svega sto je navedeno u Memorandumu Saudijske Arabije o ljudskim pravima u islamu i njihovoj primjeni u Saudijskoj Arabiji, učestvovao u dijelogu održanom u Rijadu. Radi se o onom Memorandumu, koji je svojevremeno upućen svim zainteresovanim međunarodnim organizacijama za ljudska prava, te su neki učenjaci zaželjeli da se dublje i bolje upoznaju sa činjenicama navedenim u Memorandumu. Kad se zahvaljujemo posebno profesoru Karlu Vazeku, činimo to zato što njemu pripada pionirska zasluga, koliko mi znamo, za uspostavljanje Sekcije za čovjekova prava u Evropskom svijetu i zato što nam je stavio na uvid svu raspoloživu dokumentaciju koja nam je pomogla da upoznamo kakvu aktivnu ulogu ima Sekcija za čovjekova prava Evropskog savjeta u organizaciji evropskog porodičnog jedinstva. Zahvaljujući njemu, prvi put smo se sreli sa Konvencijom o zaštiti čovjekovih prava i njegovih osnovnih sloboda potpisanom od vlada Evropskog savjeta 4. novembra 1950. god. u Rimu, kao što smo se upoznali i sa Protokolom br. 1, koji je dodat ovom ugovoru i potpisan 3. marta 1953. godine u Parizu. Sve nas je to potaklo da, nakon našeg upoznavanja sa ovim dokumentima, ukažemo u svom dijalogu u Vatikanu na njih i izrazimo svoje zadovoljstvo za njihov doprinos na uspostavljanju Međunarodnog suda za zaštitu ljudskih prava na koja nije obratila pažnju ni ranije donesena Međunarodna povelja o čovjekovim pravima.

Nakon ovog uvoda u istoriju ideje o prvom naučnom dijalogu održanom u Rijadu 1972. godine i dijalozima koji su odr-

žani ovih dana u nizu evropskih gradova, da bi se danas završili u sjedištu Evropskog savjeta i, nakon odavanja zasluženog priznanja najodgovornijim u spomenutom Savjetu za njihovu velikodušnu dobrodošlicu priređenu našoj delegaciji i zahvalnost koju izražavamo prema svima onima koji su doprinijeli ovim dijalozima, prelazimo na osnovni predmet ovog dijaloga: »Čovjekova prava i jedinstvo ljudskog roda u islamu«.

Raduje nas da kažemo da smo, predlažući temu ovog dijaloga, na koji smo pozvani od strane Evropskog savjeta, željeli da se sretnemo sa pojedinim pitanjima i duhom kojim se odlikuje vaša organizacija koja teži zajedništvu evropske porodice i njenim interesima na nivou onoga što Evropski savjet želi da ostvari i, zatim, da kažemo da su naše želje još dalekosežnije, a naše uvjerenje o zajedništvu ljudskog roda i obaveznoj saradnji na tom putu za dobrobit čitavog čovječanstva, još jače. To je saglasno onome što zagovara naš opšti ustav, Kur'an, obraćajući se svim ljudima: »O ljudi! Stvorili smo vas od muškarca i žene i učinili vas različitim narodima da biste se upoznavali, a najbolji od vas je onaj ko je najbogobojazniji«, kao i saglasno onome što deklariše islamski poslanik: »Ljudi su Allahova djeca i najdraži mu je onaj koji je najkorisniji Njegovoj djeci«.

Žao nam je što imamo skučeno vrijeme za ovaj dijalog, koji se održava poslije dijaloga u Parizu, Vatikanu i Ženevi, i što nam ne omogućava da pitanje današnjeg dijaloga u Strasburgu zahvatimo daleko šire nego što nam nameće tema: »Čovjekova prava i zajedništvo ljudskog roda u islamu« i svega onoga što obuhvata tema »Čovjekova prava«, sa posebnim osvrtom na čovjekova ekonomska, socijalna i kulturna prava kao što to tretiraju međunarodne povelje i konvencije.

Zbog toga nam se pruža prilika da danas zahvatimo prvi dio naše osnovne teme, »Čovjekovih prava u islamu«, samo u najneophodnijim detaljima. Skoro je isti slučaj i sa drugim dijelom naše teme: »Jedinstvo ljudskog roda u islamu« koju ćemo, također, zahvatiti samo u onom obimu koji nam omogućava dopunu osnovnog pitanja koje je zauzelo centralno mjesto u našim dosadašnjim dijalozima.

U okviru ovih granica ukratko ćemo ukazati na »Čovjekova prava u islamu i njihovu primjenu u Saudijskoj Arabiji« služeći se pri tom Memorandumom koji je naša zemlja uputila međunarodnim organizacijama koje se bave ovim pitanjima, a kojim se možete neposredno koristiti, jer vam je već podijeljen i dat na uvid.

Na ove rezimee dodaćemo i neke dijelove uzete iz dijaloga održanih u Vatikanu, Ženevi i Parizu, kako bi utvrdili neke njihove aspekte koji se odnose na pitanja čovjekovih prava koji smo predmet šire zahvatili u spomenutim dijalozima, a posebno u onim koji su se odnosili na »kulturna prava«, zatim, čovjekovu čežnju za mirom, te položaj žene u islamu. Oni su vam, također, dati na uvid kako bi ste mogli formirati potpunu sliku o prvom dijelu naše današnje teme i to prije prelaska na drugi dio, koji se odnosi na »zajedništvo ljudskog roda u islamu« i koji predstavlja dopunu našoj današnjoj osnovnoj temi.

REZIME NEKIH TEKSTOVA O ČOVJEKOVIM PRAVIMA U ISLAMU

Što se tiče čovjekovih prava u islamu, mogu se, prema izlaganju islamsko-pravnih tekstova o ovom pitanju, rezimirati u slijedećim islamskim postavkama:

a — Čovjekovo dostojanstvo prema kur'anskoj proklamaciji u kojem se kaže: »Ljude smo učinili dostojanstvenim«.

b — Zabrana diskriminacije u osnovnim pravima između čovjeka i čovjeka, jer ljudi se ne mogu razlikovati po rasi, rodu, naciji i bogatstvu, saglasno riječima Božijeg Poslanika a. s. »Nema razlike između Arapa i nearapa, niti između bijelaca i crnaca osim po bogobojaznosti« i riječima: »Žene su sestre ljudi«.

c — pozivanje na jedinstvo čitavog ljudskog roda i da je najbolji onaj koji je najkorisniji za svoj rod; — shodno riječi-

ma Muhameda a. s. »Svi su ljudi Božija djeca i Njemu je najdraži onaj koji je toj djeci najkorisniji«.

d — Stalan rad na međusobnom upoznavanju, saradnji na svemu što je dobro za sve narode svijeta i pružanje svih vrsta dobročinstava svim ljudima svijeta, bez obzira na njihovu naciju ili vjeru, — saglasno Kur'anu: »Učinili smo vas narodima i plemenima da biste se upoznavali, a najplemenitiji je kod Allaha dž. š. onaj ko je najbogobojazniji«, i riječima: »Allah vam ne brani da onima, koji vas ne progone u vjeri i koji vas ne tjeraju iz vaših domova, činite dobro i budite pravedni, jer On voli pravedne«.

e) — Poštovanje čovjekove slobode i savjesti i zabrane upotrebe pritiska u pogledu ideološkog opredjeljenja ili vjerovanja, saglasno kur'anskom imperativu: »Nema prisile u vjeri«, i »Zar ćeš ti prisiljavati ljude da budu vjernici«.

f) — Zabrana napada na čovjekovu ličnost i posjed, — saglasno Muhamed a. s. zapovijedi »Zabranjuje vam se nasrtanje na život i imetak ljudi«.

g) — Nepovredivost kuće i stana kako bi se zaštitila ljudska sloboda, — shodno Kur'anu: »Ne ulazite u tuđe kuće dok za to ne dobijete dozvolu i ne pozdravite njihove stanovnike«.

h) — Ostvarivanje solidarnosti među svim ljudima za dostojanstven život i likvidiranje siromaštva kroz obavezno davanje iz dijela imovine imućnih. Ova se raspodjela dodjeljuje svakome ko je potreban toj pomoći saglasno Kur'anu . . .« i oni u čijem se imecima nalazi priznato pravo bijednih i siromašnih«.

i — Obavezno obrazovanje svakog muslimana radi iskorjenjivanja neznanja i nepismenosti, — onako kako to kaže Muhamed a. s.: »Dužnost je svakog muslimana da traži nauku« tj. svakog onog ko je musliman, jednako za oba pola. Islam direktno traži izučavanje zemlje i kosmosa, kao što to Kur'an kaže: »Reci: istražujte šta je u kosmosu i zemlji«.

j — Mogućnost kažnjavanja svih onih koji izbjegavaju učenje i podučavanje, — stepen ljudskih prava do kojeg nije dostigla do danas ni jedna zemlja.

k — Obavezni karanten u slučaju pojave zaraznih bolesti, uspostavljen još prije četrnaest stoljeća i prije nego se i jedna zemlja sjetila da radi opće zdravstvene zaštite zakonski riješi spomenuto pitanje. Jer Muhamed a. s. kaže: »Ako čujete za epidemiju u jednoj zemlji, ne idite u nju, a ako vas zateče epidemija u nekoj zemlji ne izlazite iz nje«.

Pored svega toga postoji bezbroj islamskih zakonodavnih tekstova koji govore o osnovnim ljudskim pravima koje nije dozvoljeno, u bilo kom smislu povrijediti . Islamsko zakonodavstvo, isto tako tretira ljudska ekonomska, socijalna i kulturna prava koja, po svojoj sadržini, zauzimaju najviše humanističke domete koji prevazilaze sve vrste diskriminacije osujećujući time bilo kakve razlike između čovjeka i čovjeka, a posebno u motivima koji su predmet povelja o pravima čovjeka, kao što su nacija, boja, jezik, vjera, državno ili socijalno porijeklo, bogatstvo ili zemlja.

Treba na sve ovo dodati još i ono na što nisu upozorili ni autori Povelje o pravima čovjeka, a Kur'an o tom pitanju govori sasvim jasno: »O vjernici, budite ispravni prema Allahu dž. š. i pravedni svjedoci. Neka vas ničije neprijateljstvo prema vama ne učini da ne budete pravedni: budite pravedni jer je to najbliže bogobojaznosti. Budite bogobojazni, jer Allah dž. š. zna sve što vi činite«, a u drugom ajetu Kur'an kaže: »Neka vas ne zavede mržnja neprijatelja, koji su vas htjeli spriječiti da posjetite odabrani hram, da napadate na njih. Sarađujte na dobrim i bogojaznim djelima. Ne sarađujte na grijehu i prekoračivanju dozvoljenog. Bojte se Allaha dž. š., jer On strogo kažnjava«. Iz citiranih tekstova i ajeta sasvim jasno proizilazi da ne smije postojati diskriminacija u navedenim pravima čak i u slučaju neprijateljstva a kamoli zbog nekog drugog razloga.

Islam je također proglasio da su »žene sestre ljudi« i da »one imaju prava i dužnosti« kao i ljudi, s tim što je muškarcu data prednost u pravu upravljanja porodicom i odgovornosti za njene potrebe, kategorija koja proizilazi iz prirode muškarčeve konstitucije i njegove snage koja ga čini sposobnijim za nošenje teškog društvenog bremena i odgovornosti. Ova prednost u stvari i nije ništa drugo do teški teret koji je čovjeku stavljen na leđa, od čega je žena oslobođena. Međutim, ovaj status žene regulisan je tako da ništa ne krnji potpunu

ravnopravnost među ljudima, odnosno muškarcima i ženama, u čemu se i ogleda krajnja pravednost i uskraćivanje svakog nasilja i nepravde između ova dva pola.

Iz svih spomenutih citata jasno se vidi islamsko shvatanje osnovnih čovjekovih prava i velika pažnja koju on posvećuje čovjekovim ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima čime je islam pretekao međunarodne organizacije i moderne države u proglašavanju ljudskih prava. Ne samo to, nego je svoje pozivanje zasnovao na radu za dobrobit čovjeka. Kur'an to i izričito naređuje: »Neka od vas uvijek postoji grupa koja poziva dobru, naređuje da se radi korisno, a zabranjuje da se čini nevaljalo«. Kad to čini Kur'an to radi zbog zaštite čovjekovih interesa, njegovih osnovnih prava i njegovog slobodnog uvjerenja.

KARAKTERISTIKE ČOVJEKOVIH PRAVA U ISLAMU

Islam nije uzeo ove tekstove samo kao etičke preporuke, već ih je ustanovio kao zakonske obaveze popraćajući ih potrebnim odredbama koje garantuju njihovo izvršenje. Do ovog stepena nisu došli ni »Svjetska deklaracija o čovjekovim pravima niti »Međunarodna povelja o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima čovjeka« već su se zadovoljile nivoom etičkih preporuka koje nemaju zakonodavnu snagu kako na međunarodnom, tako i na lokalnom planu. Ovo je prvi naš razgovor i rezerva na obje spomenute povelje uopšte.

Zbog svega toga Saudijska Arabija je odlučila da spomenuta prava ne padnu na nivo samo preporuka koje nemaju svoju pravnu snagu. Zato će ona primjenu ovih prava obezbijediti na islamskim zasadama. Ovo tim prije što naše zakonodavstvo, u tom pogledu, ima i onaj instrument koji obezbjeđuje sprovođenje tih prava na lokalnom nivou u najširem smislu riječi i koji se svake godine sve više učvršćuje, tako da ova prava postaju: »nužne obaveze čije sprovođenje obezbjeđuje zakonodavna i izvršna vlast«, a ne sa pozicija da su ona »prirodna

prava« čovjeka i preporuke na čije se poštovanje i priznavanje pozivaju države bez ikakve garancije za njihovo izvršenje i sprovođenje.

USPOREDBA IZMEĐU OSOBENOSTI KULTURNIH PRAVA U ISLAMU I U MEĐUNARODNIM POVELJAMA

Možda će nam jedna obična usporedba između osobenosti kulturnih prava u međunarodnim pravima i između osobenosti kulturnih prava u islamu, najbolje otkriti činjenica koju smo opširno objasnili u Vatikanskom dijalogu o »Kulturnim pravima u islamu« čiji se materijali nalaze u rukama svih učesnika ovog dijaloga, pa im se pruža prilika da mogu odmah da se upoznaju sa tretiranom problematikom. Mi ćemo se ovdje poslužiti nekim njegovim dijelovima kako bismo mogli još
poslužiti nekim njegovim dijelovima kako bismo mogli još
potpunije da se upoznamo sa »osobenostima kulturnih prava« u međunarodnim i islamskim pravnim dokumentima.

Što se tiče osobenosti kulturnih prava u međunarodnim poveljama moguće ih je rezimirati na slijedeći način:

a — svaki čovjek ima pravo na obrazovanje i nije dozvoljeno odbiti mu to pravo;

b — roditelji, u prvom redu, imaju pravo da izaberu vjersko obrazovanje svojoj djeci shodno svom uvjerenju;

c — obrazovanje ima za cilj potpuno otvaranje čovjekove ličnosti, poštovanja čovjekovih prava, osjećaj svoga dostojanstva i produbljenje njegovih osnovnih sloboda;

d — viši interes djeteta je jedini vodič odgovornim za odgoj i orijentaciju djeteta.

Primjećujemo da su osobenosti međunarodnih kulturnih prava, kako ih predviđa Međunarodna konvencija:

a) »lično, odnosno subjektivno pravo« a ne »opšta obaveza«;

b) kao što primjećujemo i to da se za ovo »lično pravo« u Prvom protokolu Koncenoije Evropskog savjeta govori u formi »pasiva« a ne u formi »aktivnoj« gdje se kaže: »nije dozvoljeno odbiti ičije pravo na obrazovanje«;

c) shodno tome primjećujemo da je, po principima međunarodnog zakonodavstva, dato pravo svakom čovjeku da može da odustane od »svog posebnog prava« i da to odstupanje od svog ličnog prava »ne predstavlja nikakvu krivicu«, jer se ne tiče nikog drugog do njegove ličnosti.

U svemu tome vidi se slabost »prava na obrazovanje« koje je osnovna potreba i nužnost za čovjekov život i spušta se na nivo preporuka koje nemaju snagu obaveznog sprovođenja. To je još jasnije ako pogledamo na cilj obrazovnog prava kako je on određen u međunarodnim dokumentima koji kažu da je cilj ovog posebnog prava »razvoj čovjekove ličnosti« i njegova dostojanstva bez ikakvog ukazivanja na vrste znanosti, njihove sadržaje i nužnost za pojedinca i društvo, a posebno o saznanju u Prvu naučnu istinu, Izvor postojanja, Stvoritelja univerzuma i čovjeka i obavezom podčinjavanju Njegovom učenju.

Mi kategorički tvrdimo da je nedostatak vjere u Allaha dž. š., kao jednog osnovnog cilja međunarodnih kulturnih prava kod naroda koji vjeruju u Boga dž. š., izvor strahovanja od progresa nauke i razvoja tehnologije. Na ova strahovanja ukazala je teheranska deklaracija donesena na Međunarodnom kongresu za čovjekova prava, održanom od 21. aprila do 13. maja 1968. godine u čijem se 18. paragrafu kaže: »I ako su nam naučna otkrića i razvoj tehnologije otkrili u novo vrijeme velike perspektive za ekonomski, socijalni i kulturni razvoj, činjenica je da ovaj razvoj može da dovede prava pojedinca i njegovih sloboda u opasnost . . .«

REZIME OSOBENOSTI KULTURNIH PRAVA U ISLAMU

Islamski tekstovi o kulturnim pravima ističu se slijedećim osobenostima:

Prvo — o kulturnim pravima u islamu govori se kao obligatornim i »obaveznim«, pa, sljedstveno tome, nije dozvoljeno

od njih odustajati. Prema tome, nisu to »apstraktna prava čovjeka«, kao što ih definišu dokumenti međunarodnih organizacija o pravima čovjeka.

Drugo — ova »obaveza« je istovremeno i individualna i kolektivna i obje su odgovorne za izvršenje ove »obaveze«. Prema tome, to je opća životna obaveza koju niko ne smije zanemariti niti je lično pravo čiji je značaj nestao ako ga ličnost zapostavi.

Treće — ova obaveza u islamu uživa zakonsku zaštitu i ne smatra se samo preporukom ili etičkom odredbom koja nema svoju zaštitu i sankciju kao što je slučaj u dokumentima međunarodnih organizacija. Saglasno tome islamska vlast ima pravo prisile na izvršenje ove obaveze i kažnjavanja onih koji izbjegavaju njeno izvršavanje, — za razliku od shvatanja ovih prava u međunarodnim dokumentima koji govore o ovoj obavezi kao o »ličnom pravu«, zbog čega nije moguće primijeniti kaznu u slučaju da se nosilac odrekne ovog svog prava. Obavezni smo na ovom mjestu ukazati na progres koji je u tom pogledu učinjen. Naime, Konvencija o zaštiti čovjekovih prava i njegovih sloboda koju je izdao Evropski savjet u Rimu 4. novembra 1950. godine predvidjela je ustanovljenje Suda za zaštitu čovjekovih prava, činjenica koju nije predviđao drugi međunarodni dokument o ovom pitanju. Zato se najtoplije zahvaljujemo Evropskom savjetu na ovom značajnom koraku.

Četvrto — ova kulturna prava koja daju starateljima učenika slobodu izbora vrste obrazovanja i odgoja koju shodno svojim ubjeđenjima mogu svojoj djeci izabrati, obavezuje muslimane da obrazovanje svoje djece usaglase njihovom islamskom vjerovanju. To je suprotno od nedemokratskih sistema koji obavezuju na posebno odgajanje protivno volji samih roditelja. Ovaj način se razlikuje i od laiciziranih demokratskih sistema koji obavezuju jedino na laičko obrazovanje i odgajanje. Oba ova sitema, kao što to primjećuje Evropska Revija za prava čovjeka, a što ćemo kasnije navesti, osporavaju starateljima učenika mogućnost ostvarivanja prava koja su im priznata kao osnovna čovjekova prava. Ne samo to, već vrše uzurpaciju dje-

čijih i mladenačkih umova prisiljavajući ih na ubjeđenje i filozofiju vladajućeg sistema, udaljavaju ih od pravog usmjeravanja koje se, prije svega, priznaje roditeljima i stārateljima u međunarodnim dokumentima koji govore o čovjekovim pravima. Smatramo svojom obavezom da na ovom mjestu skrenemo pažnju na izvještaj Komisije evropskih stručnjaka, koja je uradila konačan tekst Konvencije za zaštitu čovjekovih prava i njegovih osnovnih sloboda, koji je 13. marta 1955. godine skrenuo pažnju Evropske ministarske komisije na nedemokratske sisteme koji primoravaju djecu da prihvataju njihovu ideologiju i to na način koji omogućava odstranjivanje djece ispod uticaja njihovih roditelja[1]). Također smatramo potrebnim da ukažemo na ono što se odnosi na laicizaciju, kao što na to ukazuje spomenuta Revija u svom šestom tomu str. 479 br. 25. Ne trebamo zaboraviti da spomenemo posebno gospodina M. P. H. Teitgeu, koji je za vrijeme diskusije o nacrtu Evropske konvencije o ljudskim pravima na zasjedanju Osnivačkog odbora Savjeta Evrope, izrazio želju svih evropskih vlada govoreći: »Obaveza je da se zvanično zabrani uzurpiranje djece i mladića, ona organizovana uzurpiranja koja se prakticiraju od strane nekih nedemokratskih sistema.

Peto — ove islamske obaveze, na polju obrazovnih prava, u Saudijskoj Arabiji vrše se besplatno, prema svima i na svim nivoima obrazovanja: osnovnog, srednjeg i visokog, bez ikakve diskriminacije između čovjeka i čovjeka. Saudijska Arabija je u tom pogledu pretekla većinu zemalja progresivnog svijeta. To je uspjeh zato što opće obrazovanje shvata općom vjerskom obavezom.

Šesto — Saudijska Arabija, shodno vjerskoj obavezi širenja nauke, ne samo da je čini besplatnom već za nju nagrađuje, a posebno na polju visokog i stručnog obrazovanja pomažući postdiplomske studije na području različitih znanosti i specijalnosti.

Sedmo — i na kraju postoji osnovna osobenost ove obrazovne obaveze u islamu, a to je da ona otvara pred čovjekom

---

[1]) Medželetu hukukil-insani-l-evrubijjeti, VI — 1973. str. 79.

horizonte svemira i zemlje kako bi ih istraživao i proučavao sa različitih aspekata naučnih oblasti i tehnologije. On to treba da čini bez ikakvih ograničenja i nema nikakve bojazni od njihovog napretka, kao što se boje Ujedinjene nacije u Konvenciji izdatoj od strane Međunarodne konferencije za čovjekova prava održane u Teheranu od 21. aprila do 13. maja 1968. god. Islam je otvorio sva vrata pred kulturnim i naučnim progresom radi naučnog priznanja Stvoritelja kosmosa i čovjeka. Nauka u islamu onemogućava da tehnološke znanosti budu isključivo materijalne i korisne, već da ga približe istini, da pored tijela nahrani i duh i da čovjeka približi njegovom Stvoritelju. Ona ga poziva na rad preporukama i propisima kako bi čovjek bio spoj viših duhovnih interesa, nauke i ovosvjetskih potreba, spasavajući ga na taj način od izgubljenosti, kaljuže i samomaterijalnosti.

Nakon ovog kratkog izlaganja nekih tekstova koji govore o pravima čovjeka u islamu, podsjetimo se na osnovnu osobenost prava čovjeka u islamu, kao što smo to naprijed iznijeli, da je ona imperativna obaveza zakonodavne i izvršne vlasti, a ne samo prirodno pravo čovjeka i obična preporuka na čije se poštovanje pozivaju države bez da garantuju njeno sprovođenje. Takav je slučaj npr. sa izvršenom komparacijom između kulturnih prava u međunarodnim dokumentima i u islamskom pravu.

JEDINSTVO LJUDSKOG RODA

Podsjetimo se, također, na to da islam proklamira jedinstvo ljudskog roda i da je »najbolji čovjek kod Allaha dž. š. onaj koji je nakorisniji za ljudski rod«. Islam poziva na upoznavanje i saradnju među narodima u svemu što je dobro, a prije svega na oslobođenje čovjeka od robovanja bilo kome drugom do Allahu dž. š. i pružanje dobročinstva svim ljudima, bez ikakve razlike između čovjeka i čovjeka, primjenjujući kur'ansku normu: Ljudi! Stvorili smo vas od muškarca i žene i

učinili vas različitim narodima da se upoznajete. Najbolji kod Allaha je onaj ko je najbogobojazniji«. Kur'an posebno u ljudskom životu uspostavlja atmosferu mira što smo opširno objasnili u našem dijalogu u Ženevi kada smo govorili o čovjekovim pravima u islamu i njegovoj želji za mirom koji vam opširno i u pismenoj formi stavljamo na raspolaganje kako bi to imali pri ruci kadgod vam bude zatrebalo. To činimo iz razloga kako bi dalje u kontekstu mogli ukratko govoriti o jedinstvu ljudskog roda u islamu.

Ako hoćemo da shvatimo dalekosežnost islamske koncepcije o jedinstvu ljudskog roda u islamu i posebno o jednakosti dostojanstva koju mu je Allah dž. š. dao, treba da učinimo jedan letimičan pogled na teške svjetske društvene bolesti koje su harale u vrijeme pojave islama, situaciju koja je bila opšta kod svih naroda, a počivala je:

— ili na osnovu osjećaja superiornosti porijekla kao što je npr. bio slučaj između arapskih plemena, zatim, među dijelovima toga plemena itd.;

— ili na osnovu sistema klasa i hijerarhijske skale tih klasa u odnosu na prava i privilegije. Nešto slično kao što je slučaj bio među mnogim indijsko-arapskim narodima, a posebno u Indiji tako reći sve do danas. Ista je situacija bila u Perziji, Grčkoj, Rimu, što je dobro poznato iz socijalne i vjerske istorije svijeta;

— ili na osnovu pravljenja razlike između istih naroda po rodu i boji;

— i, na kraju, u svakoj ovoj situaciji i kod svih naroda, žena nije imala mjesta ni po pravnoj sposobnosti, niti u pravima, kao ni po humanističkom konceptu.

Kada je islam došao, čitav svijet zbog malo prije navedenih razlika među ljudima bio je društveno pocijepan. Postojanja unutrašnjih ili spoljnih ratova, koji su harali ljudskim životima kao vatra što hara svim onim što joj stoji na putu, ostavljali su iza sebe pustoš, smrt, bolest, patnju i nesreću koje su daleko od svakog ljudskog smisla. Žena, u svemu tome, nije bila ništa drugo do predmet uživanja koji nije imao nikakve

vrijednosti, ili je u ratovima i sukobima predstavljala sramotu za svoju porodicu i svoje bližnje.

Islam je od prvog momenta smatrao ove društvene bolesti osnovnim ljudskim problemima koje je uzeo na svoja leđa nastojeći da ih riješi i to je činio sa svom snagom i otvorenošću, smatrajući to jednom od svojih osnovnih zadaća i poziva u islam i vjerovanje u Allaha dž. š. Zbog svega toga islam je svoj rad i nazivao »poziv u život«, kako se to kaže u Kur'anu: »O vjernici, odazovite se Allahu i Poslaniku kada vas pozivaju onome što vas oživljava«. Islam je shvatio rješavanje ovih vitalnih ljudskih problema nerazdvojnim pratiocem pozivanja u vjerovanje Allaha dž. š.

Tako je islam izvršio cjelovitu i korjenitu reformu na svim ovim vitalnim područjima o koja su se spoticali narodi kako ranije, tako i danas. Sve njegove reforme zasnovane su na principima dostojanstva, jednakosti i ravnopravnosti među svim narodima, kako između ljudi i žena, tako i između naroda. Tako su isto postupili i narodi koji su se pridružili islamu ili živjeli pod njegovom upravom, čime se predstavila prava veličina islama u njegovoj koncepcji na čovjekova prava, kroz istovremeno pozivanje u »život i vjerovanje u Allaha dž. š.«, Gospodara svih ljudi, a ne samo jedne ljudske grupe.

ISLAM MIJENJA PREDISLAMSKI POLOŽAJ ŽENE

Pored općeg islamskog poziva na jednakost između žena i muškaraca u pravima, poziva u vjerovanje Allaha dž. š., islam je u ime Allaha dž. š. proglasio da su »Žene sestre ljudi« i »da imaju ista prava kao i ljudi« podižući, na taj način dostojanstvo i čast žene na nivo koji ima i muškarac, pojava koja do tada nije bila poznata kod bilo kojeg drugog naroda. Na taj način islam je u odnosu na položaj žene ostvario jedinstvenu i korjenitu reformu, što je navelo neke značajne zapadne istraživače islama, da javno priznaju da reforme, koje je na ovom području ostvario Muhamed a. s., predstavljaju be-

skrajne vrijednosti u istoriji. To je npr. rekao Edvard Monte, profesor istočnih jezika na Univerzitetu u Ženevi u svom uvodu za prevod Kur'ana: »Muhamedove reforme su postigle neograničeni progres i to do te mjere da se mora ubrojiti u red najvećih ljudskih dobročinitelja. Samo jedna reforma koju je on učinio, a to je zabrana ubijanja ženske djece prilikom njihovog rođenja, dovoljna je da mu osigura nezaboravno mjesto u istoriji«.

Ne želimo da ova pitanja opširno zahvatamo u ovom dijalogu, jer smo to učinili u posljednjem dijalogu u Parizu, čiji vam tekst stavljamo na raspolaganje kako bi se mogli konzultirati.

UKIDANJE RAZLIKA MEĐU NARODIMA

Što se tiče jednakosti između nacija i naroda i proglašavanja zajedništva ljudskog roda, Kur'an se, kao što smo i ranije naveli, obraća čitavom ljudskom rodu: »O ljudi! Stvorili smo vas od muška i ženska i učinili vas različitim narodima i plemenima da biste se upoznavali. Kod Allaha najbolji je od vas onaj ko je najbogobojazniji«. Muhamed a. s. je i sam ovaj poziv potvrdio drugim tekstom, kada je rekao: »Svi ljudi su kao Allahova djeca i Njemu je najdraži onaj koji je Njegovoj djeci najkorisniji«.

Time je islam pored svog poziva u vjerovanje Allaha dž. š., Stvoritelja nebesa i zemlje i Stvoritelja svih ljudi, a ne jedne grupe, otvorio horizonte upućujući svoj poziv svim ljudima da se takmiče u međunarodnom upoznavanju i saradnji za dobro svakog čovjeka uopće. Time je islam porušio sve prepreke koje su postojale između rasa, naroda i plemena, a Muhamed a. s. je rekao za Perzijanca Selmana, roba kojeg je oslobodio: »Selman je naš i član naše porodice«. Muhamed a. s. je isto tako postupio i prihvatio Suhejba, Bizantinca i Bilala Abesinca. Ove ljude Poslanik je stavio u prvi red svojih izaslanika, značajnih ličnosti i ashaba. I ne samo to, Muhamed je postavio

na čelo svoje vojske mladića, sina oslobođenog roba, podređujući njegovoj komandi velike arapske i islamske ličnosti, rušeći time sve razlike koje su mogle postojati među ljudima i umjesto njih uspostavlja jedno jedino mjerilo: sposobnost i bogobojaznost u primjeni ljudskih prava. U ovakvom postupku ležala je prva tajna povjesne islamske veličine. Da bi postigao ovu impozantnu promjenu u mentalitetu svojih savremenika, ovaj značajni kulturni napredak, Muhamed a. s. je doživljavao velike neugodnosti i poteškoće koje je ovdje teško opisati. Međutim, ništa ga nije moglo odvratiti od njegova puta i poziva. On je nastavio svoj put do pune pobjede. Na njegov poziv odazvale su se stotine miliona ljudi koji pripadaju raznim narodima i rasama razasutim po cijeloj zemlji.

Ovako je islam ostvario istorijsko čudo u stvaranju jedinstva ljudskog roda, započevši rad na ovom putu u vrijeme kada su se svi ljudi međusobno takmičili po porijeklu, naciji i rodu, učinivši ih sviju da žive pod jednim božanskim obilježjem kojem islam poziva od svog početka, a Muhamed a. s. ga je ponovo potvrdio sa svom svojom otvorenošću na svom posljednjem opraštanju od života kada je rekao: »Nema prednosti Arap nad nearapom, niti bijelac nad crncem, osim po bogobojaznosti ... i da život i imeci ljudi moraju biti zaštićeni«. Završavajući svoje posljednje preporuke muslimanima i obraćajući se Allahu dž. š. glasno je rekao: »Zar nisam obavijestio? Bože, posvjedoči!«

KORAK DALJE KA JEDINSTVU ČITAVOG LJUDSKOG RODA

Završavajući svoje izlaganje na temu o jedinstvu ljudskog roda u islamu obraćamo se Evropskom savjetu koji nam je pružio ovu priliku da uzmemo učešća u okviru ove divne atmosfere. Savjet evropske organizacije teži za jedinstvom evropske porodice a mi, pozivajući na islamsko shvatanje o jedinstvu ljudskog roda, zajedno sa Savjetom želimo da idemo dalje od toga, jer su svi ljudi po islamskom shvatanju »Božija djeca«

i »najdraži Allahu dž.š. je od njih onaj koji je Njegovoj djeci nakorisniji«. Ponavljajući ovaj posljednji Muhamed a. s. poziv sa ove govornice, dovikujemo: »Bože, posvjedoči nam, mi smo obavijestili i Tvoju poruku prenijeli«.

Neka nam učesnici ovog dijaloga u krilu Evropskog savjeta dozvole da ovaj dijalog pretvorimo u autentični za preuzimanje odlučnog koraka u liječenju problema našeg savremenog svijeta, kojeg su pocijepali egoistički i lični interesi. Ti problemi ugrožavaju ljudsku slobodu i svjetski mir. Željeli bismo da proklamiramo našu nepokolebljivu privrženost jedinstvu ljudskog roda i naše svesrdno angažovanje za ljudsko dobro i sreću, ponavljajući zajedno glas istine i nebesa, poziv ljudskog Stvoritelja: »O ljudi! Stvorili smo vas od muškarca i žene i učinili vas raznim narodima i plemenima da biste se upoznavali i međusobno sarađivali, a najbolji je kod Allaha dž. š. onaj ko je najbogobojazniji«. Ne bismo li mogli prihvatiti put koji vodi ovom jedinstvu zacrtan u ustavnom kur'anskom načelu: »Neka vas mržnja koju nosite prema nekim ljudima, zato što su vam spriječili pristup Svetom hramu, ne navede da ih napadnete ili da se neprijateljski prema njima odnosite. Pomažite jedni drugima u dobročinstvu, ljubavi i čestitosti, a ne učestvujte u okrutnosti, grijehu i neprijateljstvu. Bojte se Allaha, jer On strogo kažnjava«.

PRAKTIČNI KUR'ANSKI PUT ZAJEDNIŠTVU LJUDSKOG RODA

Ovaj posljednji kur'anski princip osvijetlio nam je put djelovanja ka jedinstvu ljudskog roda i to u slijedećim okvirima:

Prvo — Apsolutna zabrana agresije i napada, bilo da se radi o ataku na čovjekova prava ili prava naroda;

Drugo — Saradnja na svemu što je korisno za čovjeka kao i saradnja u vjerovanju u Boga dž. š.

Treće — Zabrana saradnje na neprijateljstvu i agresiji. U vezi s ovim Kur'an proklamuje dva principa koja su nužna ako

hoćemo da radimo na putu ostvarivanja zajedništva ljudskog roda i mira, a to su:

a — »Ništa više ne narušava jedinstvo ljudskog roda kao što je agresija i saradnja na njoj«;

b — Ništa toliko ne približava ljudski rod kao rad na zajedničkom dobru i bogobojaznosti u domenu čovjekovih prava, kako tajno, tako i javno.

OSNOVNA OSOBENOST ČOVJEKOVIH PRAVA U ISLAMU

Smatramo da smo dužni da ovdje poštovanim slušaocima ponovimo:

— osnovna osobenost ljudskih prava u islamu je što su ona usko vezana za vjerovanje i strahopoštovanje prema Allahu dž. š.;

— povezanost ovih prava i vjerovanja u Allaha dž. š. i bogobojaznost, predstavljaju izvor snage ovih prava u islamu.

— velika je opasnost po islamskom shvatanju slabiti ovu povezanost, jer efekat vjerovanja u Boga jači je od bilo kojeg ljudskog zakona. Ovo potvrđujemo i činjenicom što su najveći neredi i nastranosti u životu mladih ljudi u razvijenom svijetu prouzrokovane, uglavnom, gubljenjem vjerovanja u Boga i okretanjem samo materijalnom životu.

Kad svečano proklamiramo naš poziv u nužnoj povezanosti vjerovanja u Boga sa ljudskim pravima, a posebno u onom dijelu koji se odnosi na Božiji apel svim ljudima da rade na jedinstvu ljudskoga roda, njegove jednakosti i dostojanstva, želimo da budemo potpuno otvoreni i izjavimo da je svakom društvu potrebno da u duše mladih ljudi i narastajućih generacija ukorijeni vjerovanje u Boga. Na taj način spasiće se čovjek iz jednostranog materijalističkog života, koji ga je odveo u rđavo ponašanje, nastranosti i izgubljenost u životu, jer je iz njegovog obrazovnog programa izbačena prva naučna istina o Bogu dž. š. i vjerovanje u Njega.

LAICIZACIJA I VJERSKO OBRAZOVANJE

Također želimo da budemo otvoreni kod shvatanja laicizacije na Zapadu. Nije potrebno da se poistovjeti pitanje sekularizacije države i izbacivanje iz opšteg obrazovanja vjerovanja u Boga dž. š. kao naučne činjenice. Naime, sekularizacija države, kada je ona usvojena na Zapadu, imala je za cilj odvajanje crkvene vlasti od svjetovne.

Međutim, vjersko obrazovanje, edukacija o vjerovanju u Boga dž. š. je čovjekovo pravo koje mu je priznato u svim međunarodnim kulturnim dokumentima, te ovo obrazovanje nema nikakve veze sa vraćanjem na sistem dviju spomenutih vlasti u kršćanskim zemljama. A što se tiče islamskih zemalja možemo reći da u islamu ne postoji ni jedna od spomenutih vlasti: ni sveštenička ni tzv. svjetovna, jer se vlast po islamu zasniva na jednoj, privremenoj vlasti koja štiti sva čovjekova prava, crpeći svoju vlast, shodno islamskom učenju, iz naroda. U islamu nema sveštenstva niti postoji posredovanje između Boga i ljudi. Islamska država je formirana kao svaka ustavna demokratija. Zbog toga nema mjesta sekularističkom sistemu u islamu, jer on ne sadrži niti priznaje bilo koju drugu vlast osim privremenu. Mi, ulema, nismo ništa drugo do kategorija građana obrazovana islamskom humanističkom kulturom i islamskim pravom, kategorija koja je poznata pod nazivom: »fukaha«, kao i svaka druga grupa humanistički obrazovana slična drugim strukturama kao što je medicina, tehnika, pravo i druge, kojima se obraćaju u pitanjima njihove struke, bez da imaju ikakvu posebnu svešteničku ulogu, kao što je slučaj npr. kod kršćana i pripadnika drugih vjera.

Kad ovako otvoreno govorimo u sjedištu Evropskog savjeta, gdje smo i održali ovaj dijalog u Odjeljenju za čovjekova prava, pozivamo sve na saradnju u odbrani čovjekovih prava u vaspitanju i obrazovanju, a posebno u odbrani ovog dijela prava koji se odnosi na vjerovanje u Boga dž. š. To činimo stoga što nije dovoljno u međunarodnim dokumentima priznavanje prava roditeljima na odgajanje svoje djece prema svom uvjerenju. Potrebno je u ovim dokumentima dati mjesta ovoj vrsti obrazovanja i u zvaničnom obrazovanju, jer u protivnom

obrazovanje izlazi iz ruke zakonite vlasti u državi, da bi, možda, palo u nedgovorne ruke koje danonoćno vrše upotrebu svih sredstava informisanja na rušenju vjerskog uvjerenja i svega što iz njega proizilazi, kao što su moral, odgoj i sl. Na takav način i ubrzo ova nezakonita vlast nametne sebe i pred njom se, malo pomalo, sužavaju sve zakonite nadležnosti, duhovne, etičke i humanističke vrijednosti i potopi sve mlade ljude u ponor materije, nastranosti, nemira i izgubljenosti. Ovo, u stvari, predstavlja najveću opasnost kojoj je prema mišljenju pedagoga, etičara i sociologa, izložen čovjek dvadesetog stoljeća.

Ne zaboravimo da na ovom mjestu ponovo ukažemo na Teheransku deklaraciju donesenu na Međunarodnoj konferenciji za prava čovjeka održanoj od 20. aprila do 13. maja 1968. godine, u čijem se Osamnaestom stavu kaže: »Ako su nam naučna otkrića i tehnološki razvoj otvorili nove perspektive za ekonomski, društveni i kulturni razvoj, činjenica je da ovaj razvoj može da dovede pravo pojedinca i njegove slobode u opasnost«. Mi, sa svoje strane, ponavljamo svoje uvjerenje da izostavljanje vjerovanja u Boga dž. š., kao naučnu istinu i kao jednog od osnovnih ciljeva čovjekovih kulturnih prava, iz teksta međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, a posebno kod naroda koji vjeruju, nesumnjivo predstavlja izvor ovog strahovanja od »napretka nauke i razvoja tehnologije«. Jer, ovdje je poenta stavljena jedino na materijalni napredak i razvoj, lišen svih duhovnih, etičkih i humanističkih vrijednosti.

ZAKLJUČAK, ŽELJE I ZAHVALNOST

Završićemo željom da Odjeljenje čovjekovih prava u Evropskom savjetu preduzme odgovarajuće humanističke korake koji zaslužuju zahvalnost i našu i svih vjerničkih redova. Ponavljamo svoje srdačne pozdrave i zahvalnost spomenuom Savjetu, koji nam je pružio veliku priliku za ovaj susret kako bismo razmijenili mišljenja u službi čovjekova dobra i velike

ljudske porodice i njenog mira na zemlij, onog mira koji je danas postao osnovnim životnim zahtjevom na svakom mjestu i kod svih nacija i naroda. Na tom putu treba da se angažuju svi dobroželitelji, a islam će, sigurno, biti na čelu njihovih redova.